

Kadir Ertaç ÇELİK

21. Yüzyılda
**Kimlikler-Güç Dengesi ve
İttifaklar**
(Kazakistan Örneği)

ANKASAM
ANKARA KRİZ VE SİYASET
ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Yayın No: 13
Kitap No: 1
Birinci Baskı - 2017

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'ne (ANKASAM) aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek yapılacak makul alıntılar dışında ANKASAM'ın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Bu çalışmada yer alan görüş ve değerlendirmeler yazarına ait olup, kurumsal olarak ANKASAM'ın resmi görüşünü yansıtmaz.

Tasarım ve Dizgi: Sami BURGAZ

ANKASAM | ANKARA KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Adres: Ehlibeyt Mah. Tekstilciler Cad. Sümer İş Merkezi
15/17 Balgat Çankaya – Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 474 00 46
Faks: +90 312 474 00 45
E-posta: info@ankasam.org

Kadir Ertaç ÇELİK

21. Yüzyılda
**Kimlikler-Güç Dengesi ve
İttifaklar**
(Kazakistan Örneği)

ANKASAM
ANKARA KRİZ VE SİYASET
ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

YAZAR

2010 yılında Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden, fakülte ikincisi olarak mezun olmuştur. Aynı yıl Nevşehir Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak akademik hayatına başlamıştır. 2011 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde görevlendirme ile çalışmıştır. 2012 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan/Kazan'daki TISBI Üniversitesi'nde çalışmalarda bulunmuştur. 2010-2013 yılları arasında TÜBİTAK başarı bursuna layık görülmüştür. Yüksek Lisans derecesini 2014 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "Kimlikler Güç Dengesi ve İttifaklar: Kazakistan Örneği" başlıklı teziyle almıştır.

2015 yılında Gazi Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde (GAZİSAM) koordinatör olarak görev yapmıştır. Bölgesel Araştırmalar Dergisi ve Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi isimli uluslararası hakemli dergilerin yazı işleri müdürlüğünü yürütmektedir. "ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Türkiye (1990-2015)" başlıklı doktora tez çalışmasını devam ettirmekte ve halen Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

Türk Dış Politikası, Türk Dünyası Çalışmaları, ABD Dış Politikası, Güvenlik Çalışmaları ve Kimlik-Dış Politika İlişkisi çalışma alanları arasındadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ | 10

KAVRAMSAL ÇERÇEVE | 13

Kimlik	13
Güç Dengesi	33
Uluslararası İlişkilerde İşbirliği Süreçleri	42

KAZAKİSTAN VE KİMLİK | 58

Kazakistan'da Kimlik Oluşumunun Tarihsel Arka Planına Bakış	58
Kazakistan'ın Demografik Yapısı	72
Kazakistan' da Dini Yapı	82
Kazakistan Kimliğine İlişkin Diğer Unsurlar	86

KİMLİK TARTIŞMASI ÜZERİNDEN KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASI: GÜÇ DENGESİ POLİTİKASI VE İTTİFAKLAR SİSTEMİ | 96

Kazakistan Dış Politikasının Temel Unsurlarına Genel Bakış	96
Güç Dengesi Üzerinden Kazak Dış Politikası: Rusya-ABD-Çin ve Türkiye Boyutu	102
Kazakistan'ın Üye Olduğu Uluslararası Örgütler	119

SONUÇ | 129

KAYNAKLAR | 132

ÖNSÖZ

Konstrüktivizm/inşacılık, yapı ve aktörlerin karşılıklı olarak birbirini inşa ettiklerini, inançların ve bilişsel unsurların kimlikleri ve çıkarları belirlemede etkili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, diğer teorilerin göz ardı ettikleri kimlik – dış politika ilişkisini sorunsal olarak ele alan Konstrüktivistler, kimliklerin ve çıkarların verili olmadığını ileri sürmektedirler. Kimliklerin ve çıkarların değişebilir olduğu ve aktörlerin karşılıklı etkileşimi neticesinde oluştuğunu savunan Konstrüktivistler, devletlerin kimlik edindikten sonra çıkarlarının belirli hale geldiğini iddia etmektedirler.

Kimlik dış politika ilişkisi bağlamında ele alınan Kazakistan için ise güç dengesi politikası içsel ve dışsal dinamikler ele alındığında bir zorunluluk halidir. Bağımsızlığın ardından hızlı bir ulus-devlet inşası sürecine giren Kazakistan, ortak değerler üzerinden kimlik inşa etmiştir. Kimliğin çıkarları ve dolayısıyla dış politikayı belirlediği önerisini Kazakistan üzerinde test ettiğimizde kimliğin dış politika belirlenmesinde etkili ancak yegâne faktör olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Kazakistan ortak etnik, dini ve tarihi değerlere sahip olan ülkelerle işbirliği içinde olduğu gibi konjonktürel ve coğrafi şartlardan dolayı Rusya ve Çin gibi ülkelerle de sıkı bir ilişki yürütmektedir. Bu durum, ülkenin uluslararası örgütlere üyelik tercihlerinde de görülmektedir. Bu kapsamda, Kazakistan’daki ulus-devlet süreci ve kimlik – dış politika ilişkisi konstrüktivist yaklaşım çerçevesinde bu çalışmada ele alınmaktadır.

Günümüzde kriz ve çatışmaların temelinde yatan unsurların başında gelen “kimlik”, uluslararası ilişkiler literatüründe ağırlıklı olarak

alışması gereken bir kavramdır. Ancak Türkçe literatüre bakıldığında kimlik – dış politika ilişkisine dair çalışmaların eksiklik hemen göze çarpmaktadır. Bu kapsamda Kadir Ert ÇELİK, “Kimlikler-Güç Dengesi ve İttifaklar (Kazakistan rneği)” isimli çalışmasında kimliğin dış politika yapım sürecindeki rolünü Kazakistan rneği üzerinden analiz etmiştir. Yazarın ANKASAM tarafından yayımlanan bu çalışmasının literatüre katkı sağlayacağı konusunda en ufak bir teredddmz söz konusu değildir.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL
ANKASAM BAŞKANI

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında yer alan ve katkılarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL'a, çalışmanın her bölümünü okuyarak fikirlerini paylaşan Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bilal KARABULUT'a teőekkürlerimi sunarım. Bu süreçte beni yalnız bırakmayan ve her zaman destek olan sevgili niőanlıma, aileme, dostlarıma ve ANKASAM çalıőanlarına da teőekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca ve tez aşamasında Őahsımı 2210 Yurt İçi Yüksek Lisans Bursu projesi kapsamında destekleyen TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'na desteklerinden ötürü Őükranlarımı sunarım.

Kadir Erta ÇELİK

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	European Union (Avrupa Birliği)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİGAÖ	Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Teşkilatı
AL	Arap Ligi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BTC	Bakü – Tiflis – Ceyhan Projesi
CACO	Central Asian Cooperation Organization (Orta Asya İşbirliği Örgütü)
ECO	Economic Cooperation Organization (Ekonomik İşbirliği Örgütü)
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
KEİP	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi
M.Ö.	Milattan Önce
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİFA	Trade and Investment Framework Agreement (Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması)
TÜRKSOY	Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin diğer disiplinlerine paralel olarak teorik zenginliğe sahip olan uluslararası ilişkiler disiplininin tarihsel evrimini açıklamaya alışan Büyük Tartışmalar Yaklaşımı'na göre disiplin bünyesinde  büyük tartışma yaşanmıştır. Günümüzde nc Büyük Tartışma'nın taraflarından olan konstrktivizm¹; uluslararası ilişkileri diğer teorik yaklaşım ve paradigmaların göz ardı ettiği parametrelerle açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler bir yapı olarak ele alınmakta ve aktörler (devletler) ile yapıların (uluslararası sistem) karşılıklı olarak inşa sürecinde yer aldıkları ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, yapıyı etkileyen ve aynı zamanda ondan etkilenen devletlerin içsel ve sistemsel unsurları uyumlaştırarak kendilerini ve dış politika zihniyetlerini inşa ettikleri savunulmaktadır.

Uluslararası ilişkileri konstrüktivizmin parametreleriyle açıklamaya çalışan akademisyenler ise inşa sürecinde henüz yeni bir tartışma öğesi olan “kimlik” olgusuna sıkça vurgu yapmaktadırlar. Bağımsızlık sonrası veya yeni bir rejim kurulması neticesinde her devlet uluslararası sistemdeki konumuna ve rolüne ilişkin bir takım değerlemeler yaparak kendisine pozisyon edinmektedir. Konstrüktivist yaklaşımın varsayımlarına göre yapı/yapılar ve aktörler karşılıklı etkileşim halinde birbirini inşa etmektedir. Inşa sürecinin şekillenmesinde ise kimliğin merkez bir önemi bulunmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişiminden günümüze üzerinde aktör düzeyinde en çok çalışma yapılan sorunsalı devletler, dış politika tercihlerinde eskisine nazaran bağımsız hareket edebilme yeteneğinden

¹ Konstrüktivizm, Türkçe literatürde “İnşacı Yaklaşım” veya “Yapılandırmacılık” olarak da adlandırılmaktadır. Ancak konstrüktivizmin yaygın kullanılan ve genel kabul gören bir kavram olmasından dolayı çalışmada “Konstrüktivizm” kullanılması tercih edilmiştir.

daha yoksunlardır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, karar alıcılar dış politika tercihlerinde uluslararası ve bölgesel konjonktürel şartlar ve içsel dinamiklerin etkisine daha çok maruz kalmaktadırlar. Özellikle, söz konusu devlet gelişmekte olan veya orta büyüklükte bir devlet ise güç dengesi politikası, işbirliği süreçleri ve ittifak tercihleri ön plana çıkmaktadır.

Siyasi tarihe bakıldığında uluslararası sistem sürekli olarak bir devinim halinde olduğu görülmektedir. Çalışmada aktör olarak ele alınan toplumsal mutabakatın neticesi olarak meydana gelen devletler çeşitli değişimler geçirmişlerdir. Modern uluslararası sistemde ise ulus-devlet, aktör olarak yer almaktadır. Bu noktadan hareketle devletlerin uluslaşma süreçleri ciddi derecede önem arz etmektedir. Uluslaşma süreciyle beraber ise “ulusal kimlik” olgusu ortaya çıkmaktadır.

Kimlik – dış politika ilişkisinin Kazakistan örneği üzerinde ele alınacağı ve üç bölümden oluşacak bu çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve teorik açıklama yapılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede ilk olarak kimlik olgusuna dair genel bir tanımlama yapıldıktan sonra ulusal kimlik ve konstrüktivist yaklaşımın kimlik-dış politika ilişkisine bakışı analiz edilecektir. Birinci bölümde ele alınacak diğer bir kavram ise güç dengesidir. Güç ve güç dengesi kavramlarına dair teorik yaklaşımlar ele alındıktan sonra güç dengesi politikası incelenecektir. Diğer bir alt başlıkta ise uluslararası ilişkilerde işbirliği süreçleri analiz edilecek olup son olarak “ittifak” kavramı ve “ittifaklar sistemi” ele alınacaktır.

İkinci bölümde “Kazakistan’ın kimliğinin ne olduğu” sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede tarihsel süreç, tarih yazımı, demografik unsurlar, din, anayasal yapısı, uluslaşma politikaları üzerinden bir tartışma yürütülecektir. Bu tartışma çerçevesinde Kazakistan’ın kimlik algısına dair bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise ilk iki bölümde elde edilen sonuçlar çerçevesinde, kimlik merkeze çekilerek Kazakistan dış politikası ele

alınacaktır. Bu çerçevede, Kazakistan dış politikasında güç dengesi politikası gerek ikili ilişkiler gerekse dahil olunan uluslararası örgütler bağlamında analiz edilmeye çalışılacaktır. Böylece, Kazakistan'ın dış politika tercihlerinde kimlik olgusunun rolüne ve ne denli etkili bir faktör olduğuna dair değerlendirmeler yapılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kimlik

Kimliğin Tanımlanması: Kimlik Nedir?

Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde henüz yeni bir tartışma ögesi olan kimlik; *ident* (*aynı/özdeş olan*), *identitatem* (*aynılık*) kelimelerinden türetilmiş olup² günümüzdeki anlamıyla ilk olarak 1570 yılında Fransızca'da kullanılmıştır.³ The Oxford Dictionary, kimliği bu çalışmanın konusu bağlamında iki şekilde tanımlamıştır: Bunlardan ilki “kimlik herhangi kişi ve şeyin kim veya ne olduğunun cevabıdır” şeklindeki tanımı iken ikincisi “yakın benzerlik ve ilişki halidir”.⁴ Türk Dil Kurumu ise kimliği kelime anlamı itibarıyla “herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır.⁵

Sosyal bilimlerde sözlük anlamına paralel şekilde kavramsallaştırılan kimlik olgusu, yüzeysel ifadeyle bireylerin ve diğer toplumsal yapıların “Kimsiniz?” sorusuna verdikleri yanıtıdır.⁶ “Kimsiniz?” ya

---

2 *Ident* ve *Identitatem* kökleri Latince'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Online Etymology Dictionary, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=identity&searchmode=none, (Erişim Tarihi: 04.01.2013).

3 Mustafa Altunoğlu, “Kimliğin Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye’de Kimlik Tartışmaları”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 7.

4 Oxford Dictionaries, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/identity?q=identity> (Erişim Tarihi: 04.01.2013).

5 Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51121134d61610.60129419, (Erişim Tarihi: 12.01.2013).

6 Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 3.

da “Ben kimim?” sorusuna verilen cevap, sosyal psikolojik temelli bir kategorik tanımlamadır.⁷ Kimlik sorunsalına bakıldığında, “insanın kendini tanımlaması ve tanımlarken hangi argümanları dayanak olarak aldığı”; bunun yanı sıra “kendini diğerlerinden ayıran özelliklerin ne olduğu” sorusuna cevap vermesidir. Yani kişinin aidiyet ihtiyacından kaynaklanan duruma yönelik mensubiyet ve ait olma konusunda referans kaynaklarının bütünselleşmiş halidir.⁸

Nuri Bilgin, kimliği tanımlarken kimliğin gerek benzeştiren ve birleştiren gerekse ayırıştırıcı ve ötekileştiren boyutuna vurgu yapmıştır. Bilgin’e göre; kimlik, herhangi bir birey veya grubun kendini tanımlaması ve beraberinde söz konusu birey ya da grubun diğer birey veya gruplardan ayrılan özelliklerini betimlemesidir. Bu tanımlama neticesinde kimlik, kişinin kendisinin diğer birey veya gruplar arasında nerde yer aldığını tespit etmesi yani konumlandırmasıdır.⁹ Nevzat Köseoğlu ise milli kimlik ve kimliği birlikte ele alarak, milli kültürün kişisel veya toplumsal planda ortaya çıkan üslubu; kişiyi ve toplumu farklılaştırıcı özellikleri olarak tanımlamaktadır.¹⁰ Köseoğlu kimlik ile milli kimliği eşgüdümleştirirken, kültürle de diyalektik bir ilişki kurmaktadır. Köseoğlu’nun tanımına bakıldığında kimlik; diğerlerinden farklılaşarak kendine özgü özelliklerin farkındalığının ortaya konması ve farklılaşırken özgünleşen bir olgudur. Barbara Newman ise kimliği, bireyin geçmişteki edinimleri, mevcut zamandaki rolü ve geleceğe dair beklentilerinin bütünleşmiş hali olarak tanımlamaktadır. Newman, kimliğe bireyin sosyal geçmişiyle geleceğinin kültürel beklentileri arasında köprü görevi atfetmektedir.¹¹

Yukarıdaki tanımlara paralel şekilde kimliğe ilişkin gerek birey gerekse toplumsal yapı aktör olarak alınarak tanımlar ortaya konmuştur.

7 Andrew Wiegert vd., *Society and Identity Toward a Sociological Psychology*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 31.

8 Cengiz Güleç, *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, V Yayınları, Ankara 1992, s. 14.

9 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, Ankara 2007, s. 10-27.

10 Nevzat Köseoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 19.

11 Barry M. Newman-Philip R, “Newman The Concept of Identity: Research and Theory”, *Adolescence*, Cilt: 13, Sayı: 49, 1978, s. 164-166.

Birey odaklı tanımlara bakıldığında varlığın ve aidiyetin söylemsel karşılığı olarak vücut bulan kimlik, bireyin kendini anlamlandırmasının ve tanımlamasının sonucu olarak ifade edilmektedir.¹² Kimlik bireyin psikolojik varsayımlarının ve kavramlaştırmalarının toplumsal yapıdaki yansıması olarak algılanabilir. Kimlikle ilgi yukarıdaki tanımlara bakıldığında; kolektif yaşamın doğal uzantısı olarak birey kendini belli bir aidiyet üzerinden şekillendirme ihtiyacı duymaktadır. Aidiyet ise kimlik olgusunu beraberinde getirmektedir. Böylelikle kişi belli bir aidiyet edinirken, diğerlerinden de farklılığını ortaya koymaktadır.

Kimlik sorunsalına yönelik çalışmalar neticesinde vücut bulan “Sosyal Kimlik Teorisi” ve “Kimlik Teorisi” ise kimlik olgusunu bir süreç olarak ele almaktadır. Her iki yaklaşıma göre de kimlik; diğer sosyal kategoriler ve sınıflandırmalarla ilişkili bir şekilde kendini isimlendirme, tanımlama ve sınıflandırma süreci olarak ifade edilmektedir. Sosyal kimlik teorisi bu süreci *kendini kategorileştirme* (self-categorization) olarak adlandırırken, kimlik teorisi ise *kimlikleştirme* (identification) olarak kavramsallaştırmaktadır. Gerek sosyal kimlik teorisi gerekse kimlik teorisine göre kendini kategorileştirme veya kimlikleştirme süreci yoluyla bir kimlik oluşturulur.¹³

Sosyal kimlik teorisine göre kimlik; bireyler tarafından oluşturulan toplumsal yapılar içerisinde kişinin herhangi bir toplumsal yapı veya gruba mensubiyetine işaret etmektedir.¹⁴ Kimlikle ilgili erken dönem çalışmalar sosyal kimlik veya kimliğin; grup içinde duygusal olgular, değerlendirme süreci ve diğer psikolojik bağıntılar veya ortaklıkları içerdiğini iddia etmekteydi. *Sosyal karşılaştırma* süreci olarak kavramsallaştırılan bu süreçte birey kendisini grup içi veya grup dışı olarak konumlandırmaktadır. Ancak sonraki çalışmalar ise psikolojik veya duygusal bağlılık ve değerlendirme süreciyle yani sosyal karşılaştırma

12 Utku Yapıcı, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri*, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara 2011, s. 40.

13 Jan E. Stets-Peter J. Burke, *Identity Theory and Social Identity Theory*, *Social Psychology Quarterly*, Vol: 63, No: 3, 2000, s. 224.

14 Michael A. Hogg-Dominic Abrams, *Social Identification: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, Routledge, Londra 1998, s. 7.

süreçle kendini kategorileştirme sürecini birbirinden ayırarak bunlar arasındaki ilişkiyi ampirik olarak gözleme yolunu seçmiştir.¹⁵

Gerek sosyal karşılaştırma gerekse kendini kategorileştirme süreci, kimlik/sosyal kimlik oluşumunu bünyesinde barındırmaktadır. Kendini kategorileştirme süreci sonunda birey gruba dahil olanlarla kendisi arasındaki benzerlikleri ve grup dışı olanlarla kendisi arasındaki farklılıkları belirlemekte ve bunlara vurgu yapmaktadır. Birey bu vurguyu yaparken; tutumlar, inançlar, değerler, davranış normları, deyişler ve gruplar arası kategorilerle bağlantılı diğer özellikleri göz önüne almaktadır. Sosyal karşılaştırma süreci sonunda ise birey ayırt edici noktalara vurgu yapmaktadır. Burada birey kendini nitelik ve nicelik olarak daha önemli olarak algılamaktadır. Grup içi ve grup dışı konumuna bakarak pozitif ve negatif değerlemeler yapan birey, grup içinde kalarak kendini tanımlamaktadır.¹⁶ Böylece birey gerek kendini konumlandırarak aidiyet ihtiyacını gidermekte gerekse de diğerlerinden farklılığını ortaya koymaktadır. Sonuç itibariyle ise bir kimlik edinmektedir. Sosyal Kimlik Teorisi bireysel kimliğin oluşumunda grup odaklı bir yaklaşımı benimsemektedir.

Kimlik teorisine göre; kendini kategorileştirme, sınıflandırılan ve kimliklendirilen sosyal yaşamda bireyin kimliğiyle doğru orantılı bir şekilde bağlantılıdır. Kültür aracılığıyla öğrenilen şeyler ve edinimler sembolleşmektedir. Bu semboller ise toplum içindeki rolleri belirlemekte ve toplumsal yapıyı oluşturmaktadırlar. Sonuç olarak gerek kimlik gerekse sosyal kimlik teorisi toplumsal yapıya atıfta bulunmaktadır. Birey bir taraftan dahil olduğu sosyal yapıya uygun biçimde davranırken diğer taraftan da karşıtlarını belirlemekte ve ona göre kendini konumlandırmaktadır.¹⁷ Kimlik teorisi, sosyal kimlik teorisinden farklı olarak grup odaklı olmaktan ziyade birey odaklı bir yaklaşımı seçmekte ve rollere atıfta bulunmaktadır.

---

15 Stets-Burke, *a.g.m.*, s. 225.

16 Stets-Burke, *a.g.m.*, s. 227.

17 Stets-Burke, *a.g.m.*, s. 203-232.

Kimliğin bireyselliği dışında toplumsal yapının aktör olarak alındığı tanımlar¹⁸ da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda toplumsal yapıların bireylerden oluşması hasebiyle toplumsal yapılar veya gruplar da kendilerini anlamlandıracakları kimlikler inşa etmektedirler.¹⁹ Toplumsal yapı ya da grupların oluşturduğu kolektif kimlikler ise aidiyet duygusu çerçevesinde belirli bir grubun kendine özgü niteliklerinin ortaklığı sonucu bir tekillik arz etmesiyle oluşmaktadır.²⁰

Kimlik çalışmalarında üzerinde durulan bir diğer konu ise *öteki* kavramıdır. Çünkü kim/ne olduğunu tanımlarken, zaruri olarak kim/ne olmadığını tanımlamak gerekmektedir.²¹ Sosyal bilimler çerçevesi içinde kimlik tartışması yürütülürken öteki kavramı olmazsa olmaz unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öteki kavramına ilişkin birçok sosyal bilimcinin çalışması mevcuttur. Bu çerçevede ben ve öteki arasındaki ilişkiye ilk dikkat çeken Hegel olmuştur. Hegel “kendinde/kendisi için, dolaysızlık/dolaylılık” kavramlarıyla ben ve öteki ilişkine dikkat çekmiştir. Satre ise söz konusu ilişkiyi “başkası için varlık” sorunsalı çerçevesinde açıklamaya çalışırken, Levinas ise “öteki için varlık” kavramlaştırmasını kullanmıştır.²²

Richard Jenkins kimliği kişilerin veya grupların sosyal münasebetlerinde diğer kişi ve gruplardan farklılaşmasıyla ilişkilendirmiştir.²³ Levi Strauss ise “ego versus autre” (ötekine/ötekilere

18 Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde toplumsal kimlik olgusu ulusal kimlik bağlamında inceleneceğinden tekrara düşmemek açısından burada detaya girilmemektedir.

19 Zeynep Dağı, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika-Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Kitapları, İstanbul 2002, s. 46.

20 Gülgün Meşe, “Yaşam Stilleri ve Kolektif Kimlik Etkileşimi”, Nuri Bilgin, der., *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, s. 431.

21 Yapıcı, a.g.e., s. 40-41.

22 Altunoğlu, a.g.t., s. 83-106. Öteki kavramının felsefik tartışma boyutu çalışmanın esasında yer almadığı için detaylı bir inceleme yapılmamıştır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Georg H. W. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 2013; Jean Paul Sartre, *Being and Nothingness an Essay on Phenomenological Ontology*, Routledge, London 2005; Emmanuel Levinas, *Zaman ve Başka*, çev. Özkan Gözel, Metis Yayınları İstanbul 2005; Ebru Apaydın, “Levinass Felfesinde Öznellik ve Öteki Problemi” Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Sinan Kılıç, “Jean Paul Sartre'nin Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

23 Richard Jenkins, *Social Identity*, Routledge, London, 1996, s. 4-6.

karşı ben) metaforuyla ben ve öteki ilişkisinin kimlik olgusundaki önemine işaret etmiştir.²⁴

Kimlik olgusuna uluslararası ilişkiler disiplini penceresinden baktığımızda da sürekli olarak ben ve öteki etkileşimi karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki modern zamanlarda doğu-batı, modern-geleneksel ayrışması bu olgunun varlığının en önemli göstergeleriyken, günümüzdeki göstergeleri ise medeniyetler arası savaş, düşman/terörist öteki²⁵ söylemleridir. Uluslararası sistemin kurucu düşünsel yapısı olan modernite benlik ve öteki ilişkisi üzerinden sistemi şekillendirmektedir. Uluslararası ilişkilerde öteki olarak Batı dışı kimliklere atıfta bulunmaktadır. Keyman'a göre bu ötekileştirme süreci modern uluslararası ilişkilerin kuruluş aşamasında Osmanlı İmparatorluğu, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği iken günümüzde ise İslam'dır.²⁶

Bireylerin veya yapıların ait olma ve mensubiyet gereksinimleri neticesinde ben ve öteki etkileşiminin ürünü olan kimlik olgusu çeşitli disiplinlerce çeşitli kategorileştirmelere tabi tutulmuştur. Dahası kimlik olgusu aynı disiplinin mensuplarınca farklı kategorik süreçlere tabi tutulabilmektedir. Bu farklılık kanaatimizce aktör olarak neyin alındığı ve kategorileştirmeyi yapanın hangi argümanları seçtiğinin neticesidir.

Yukarıda da değinildiği üzere bireysel/sosyal ve kolektif kimlik gibi çeşitlendirmelerin yanı sıra ulusal, etnik, kültürel, dinsel, kurumsal, cinsel kimlik gibi farklı kimlik türleri de literatürde yer bulmaktadır.²⁷ Ancak uluslararası ilişkiler açısından ilk sırada önem atfedilen etnik, dinsel ve ulusal kimlik kavramlarıdır. Bir alt başlıkta ele alınacak olan ulusal kimlik kavramı; uluslararası ilişkiler sahasında diğer kimliklendirmelerin ötesinde önem atfedilen olgudur.

---

24 Güvenç, *a.g.e.*, s. 4.

25 Batı'nın günümüzde İslam'ı öteki olarak niteleyip terörist ve düşman olarak kategorileştirmesi.

26 Fuat E. Keyman, "Uluslararası İlişkilerde Kimlik Sorunu ve Demokratik Dünya Düzeni", çev. Tayyar Arı *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler 1*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 41-43.

27 Çalışmanın amacından sapılmaması düşüncesiyle kimlik çeşitleri üzerine bir tartışmaya girilmeyecektir. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; Altunoglu, *a.g.t.*, s. 22-65.

Ulusal/Milli Kimlik

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapıların, sosyo-ekonomik ve diğer beşeri münasebetlerin gelişimine ve dönüşümüne paralel olarak uluslararası sistemin değişimi neticesinde feodal yapılar yerini imparatorluklara, imparatorluklar ise ulus devletlere bırakmışlardır. Uluslararası ilişkilerin kimi teorisyenlerine göre yegâne kimilerine göre ise en önemli aktörlerinin başında gelen ulus devletlerin varlığı hem ulus hem de ulusal kimlik kavramlarının uluslararası ilişkiler disiplinde ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Ulus sözcüğü etimolojik perspektifte ele alındığında Moğolca kökenden geldiği ve ulusun farklı etnik toplulukları ifade ettiği görülmektedir. Bernard Lewis, ulus sözcüğü'nün Aramice “milla” kökeninden türemiş Arapça “millet” sözcüğüyle aynı anlama geldiğini belirtmektedir. Millet ise kutsal kitaba inanan insan topluğunu kavramlaştırmak amacıyla kullanılmaktadır.²⁸ Etimolojik olarak soy veya din bağına atıfta bulunan ulus kavramı çok sayıda sosyal bilim disiplininin inceleme alanına dahil edilmekte ve her disiplin kavrama kendi perspektifinden yaklaşmaktadır. Farklı perspektifler tabiatıyla farklı kuramsallaşmaların ortaya çıkmasına sebebiyet teşkil etmektedir.²⁹ Disiplinler arası bir tartışma çalışmanın amaçları arasından olmadığından “ulus” kavramı uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında ele alınacak ve dış politika ile ilişkisi incelenmeye çalışılacaktır.

Ulus kavramını en yüzeysel biçimde ifade etmek gerekirse; ‘kendi ortak tarihi ve kültürü olan ve çoğunlukla da belli bir coğrafyada yaşayan toplumsal bir grup’ diyebiliriz.³⁰ Anthony D. Smith’ e göre ulus, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluğunun adıdır.³¹ Ernst Haas ise devleti merkeze

28 Bernard Lewis, *İslamın Siyasal Dili*, çev. Fatih Taşar, Rey Yayıncılık, Kayseri 1992, s. 62.

29 Dağı, a.g.e., s. 23.

30 Emin Gürses, *Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, s. 25.

31 Antony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 32.

olarak bir ulus tanımı yapmıştır. Haas'a göre ulus, kendini diğerlerinden ayıran bazı özellikler etrafında birleştiklerine dair inanca sahip olan ve devletlerinin mevcudiyetini sürdürme ya da devlet yaratma gayretinde olan sosyal olarak harekete geçmiş insanlar topluluğudur.³² Rupert Emerson ise ulus tanımında geçmiş ve gelecekteki birliktelik ve ortaklığa vurgu yaparak, bir toplumsal mirasın en önemli unsurlarında ortak olduklarına inanan ve gelecekte de ortak kaderleri olduğunu düşünen topluluğu ulus olarak kavramsallaştırmıştır.³³

Tarihsel anlamda bakıldığında ise sanayileşme öncesi birey kendisini yerel bir kimlik ile tanımlarken, sanayileşmeyle beraber kentleşme ve kitle kültürünün gelişmesiyle bir ülkenin insanı olarak tanımlamıştır. Süreç içinde topluluğu oluşturanların benzeşme ve entegrasyonla heterojen yapılar yerini daha homojen bir yapıya bıraktıkça ve topluluğun üyeleri arasında “birlik-bütünlük algısı” geliştikçe ulus ve ulusal aidiyet olgusu ortaya çıkmıştır.³⁴ Ulus kavramının varlığı ise tabiatıyla ulusal kimlik olgusunu beraberinde getirmiştir. Çünkü bir toplumsal yapı kendisini ulus olarak kavramsallaştırırken, ortak özelliklerini, paydaşlıklarını ve diğerlerinden farkını ortaya koymaktadır. Ayrıca her sosyal bilimcinin de altını çizdiği üzere ulus olgusunun temel unsuru aidiyettir. Bahsettiğimiz üç faktör bizi ulustan ulusal kimlik olgusuna götürmektedir.

Günümüzde insanoğlunun paylaştığı bütün kolektif kimlikler arasında en temelli ve kapsamlı olarak ifade edebileceğimiz milli kimlik³⁵, bireyin kendini sosyal yapı içinde tanımlama ve konumlandırma gereksinimi gibi, devletin de kendini ulusal ve uluslararası yapı içinde tanımlama ve konumlandırma gereksiniminin dışavurumudur.³⁶ Devletin kendine ulusal kimlik edinme kaygısı modern dönemin

---

32 Ernst Haas, “What is Nationalism and Why Should We Study It?”, *International Organization*, Vol: 40, Sayı: 3, June 1986, s. 726.

33 Rupert Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması*, çev. Türkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1965, s. 97.

34 Dağı, *a.g.e.*, s. 28.

35 Smith, *a.g.e.*, s. 221.

36 Dağı, *a.g.e.*, s. 56.

getirdiği bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemin modern dönem evrimiyle birlikte aktör olarak ulus devletlerin ortaya çıkışının aracı olan ulusal kimlik olgusudur. Daha açık ifadeyle devleti oluşturan birey ya da sosyal grupların kimliği devletin kimliği ile örtüşmektedir.³⁷

Milli/Ulusal kimlik ile “millet/ulus”u birbiriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal birçok unsurdan oluşan karmaşık yapılar olarak niteleyen Smith’e göre milli kimlik bünyesinde 5 temel unsuru barındırmalıdır.³⁸ Bunlar;

1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt
2. Ortak millet ve tarihi millet
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomidir.

Ulusal kimlik; bireyin diğer bireyler ve devletle özdeşleşmesi neticesinde ortaya çıkan birey-toplum-devlet döngüsüne sahip içsel ve dışsal dinamiklerle etkileşimi olan bir olgudur. Bu çerçevede ulusal kimlik oluşum sürecinde etkili unsurlar hem ulusal dinamiklerle hem de dış politika ve uluslararası münasebetlerle ilintilidir. Paul Kowert, ulusal kimliğin içsel ve dışsal olarak ikili bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. İçsel kimlik, devleti oluşturan içsel dinamikler tarafından şekillenmekte, bunlar arasındaki uyum ve devletle olan bağıntıdır. Dışsal kimlik ise devletin diğer devletlere karşısında kendisini konumlandırması ve ayırıştırmasını ifade etmektedir.³⁹

---

37 Süleyman Yıldız, “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Milli Folklor*, Yıl: 19, Sayı: 74, 2007, s. 12.

38 Smith, *a.g.e.*, s. 31-33.

39 Paul A. Kowert, “National Identity: Inside and Out”, *Security Studies* 8, Vol: 2, No: 3, 1998-1999, s. 5-7.

Ulusal kimliğin içsel oluşum sürecine baktığımızda tarih, dil, din, zaman ve yerleşim öğelerince formüle edilen ulusal düzeyde üretilmiş ve paylaşılmış ihtiyaçların üzerinde şekillenmiş bir olgu karşımıza çıkmaktadır. Modern öncesi dönemde kimlik oluşum sürecinde en etkili unsur din iken günümüzde ortak tarih, dil, din ve etnisite unsurları birlikte kombinasyona girmektedir. Bu niteliklerin oluşturulması ise doğal bir veri olmaktan ziyade toplumsal, ekonomik ve entelektüel ortamlarda şekillenen tarihsel bir süreçtir. Bu tarihsel süreç ile coğrafya arasında deterministik bir bağ oluşturularak kimlik oluşumunda tarihsel/kültürel bir kurgu yapılmaktadır.⁴⁰

Dışsal oluşum sürecinde ise biz/ben ve öteki ilişkisinin uluslararası alanda karşılığı tezahür etmektedir. Devletlerin, uluslararası sistemde kendini konumlandırırken dost/düşman ayrımı ulusal kimlik üzerinde şekillenmektedir. Bu konuda yapısalcı realist görüş ile liberal görüş arasında farklılık mevcuttur. Realistler devletleri potansiyel düşman olarak görürken liberal görüş ise sistemin doğası gereği anarşik olmadığına, barış ve işbirliğine dikkat çekmektedir. Kimliğin dış politika tercihlerinde belirleyici rolü olduğunu savunan yapısalcılar, yapı/aktör ikiliğinden kimlik/kültür kodlarıyla davranan aktörün daha belirleyici olduğu iddiasını taşırlar.⁴¹

Ulusal kimliğin oluşum sürecinde ele alınması gereken diğer bir olgu ise savaştır. Hegel savaşı, ulusun evrimi için gerekli bir diyalektik olarak görmektedir. Günümüzdeki devletlerin hemen hepsi savaşlar neticesinde kurulmuştur. Savaş, bireyler arasındaki ortaklık algısını güçlendirici bir işlev görerek, bireysel kimliği kolektif kimliğe evirmektedir. Dolayısıyla savaş, uluslaşma, ulusal kimlik ve ulus devlet oluşum sürecinde katalizör görevi görmektedir.⁴² Türkiye örneğine baktığımızda Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ulus kimliğe etkisi yadsınamamaktadır. İmparatorluk döneminde kendini etnik ve

---

40 Dağı, *a.g.e.*, s. 50.

41 Kowert, *a.g.e.*, s. 1-3.

42 Michael Howard, "War and Nation", John Hutchinson-Andrew D. Smith, der., *Nationalism*, 1994, s. 256.

dini kimlikler üzerinden şekillendiren unsurlar Birinci Dünya Savaşı akabinde başlattıkları Ulusal Kurtuluş Savaşı ile etnik unsurları ulus potasında eriterek Türk Ulusal Kimliği üzerinde mutabık kalmışlardır. Türk Milli Mücadelesi'nin ve Türkiye'nin kurucu kadrolarının önde gelen isimlerinden önemli bir kısmı farklı etnik kökenden olmalarına rağmen Türklük öğesine atıfta bulunmuşlardır. Bu durumun en açık örneği olan Türk Milli Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy, farklı bir etnisiteye mensup iken kendisini Türk olarak tanımlamıştır.

Jeopolitik görüş ise ulusal kimlik ile sınırlar arasındaki bağıntının varlığına vurgu yapmaktadır. Jeopolitikçilere göre sınırlar biz/ öteki bilincini tesis etmektedir.⁴³ Gerek bireysel gerekse kolektif kimliklerin benzeşme ve ayrışma yoluyla oluştuğu çalışmanın önceki kısmında ifade edilmişti. Ulusal kimliklerde diğer kimliklerle aynı alt yapısal değişkenleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple sınırlar, ötekileştirici özelliğinden dolayı ulusal kimlikle bağıntılı bir olgudur. Türkiye üzerinden bir örnekle bu savı desteklemek gerekirse Türkiye ile Suriye sınırının iki tarafında aynı etnisiteden hatta yakın akrabalık ilişkileri olan insanlar aidiyet noktasında kendilerini farklı konumlandırmaktadırlar. Türkiye sınırına dahil olanlar Türk Kimliği içerisinde yer almakta ve aidiyet ve mensubiyet noktasında kendilerini Türkiye'nin içerisinde konumlandırmaktadırlar. Aynı durum Suriye teritoryasında yer alan gruplar için de geçerlidir. Bu gruplarda devletsel anlamda Suriye'ye bağlılık duymaktadırlar.

Ulusal kimlik sadece teorik bir tanımlandırma sürecinden ibaret olmayıp pratik boyutta da işlevsel bir olgudur. Ulusal kimliğin pratik boyutu devletlerin dış politikalarıyla analiz edildiğinde görölmektedir. Devlet, uluslararası alanda kimliğini dış politika araçları ve tercihleri aracılığıyla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla dış politika, devlet/ ulusal kimliğin dışa yönelik taşıyıcılığını yapmaktadır. Dış politika gerek ötekilere gerekse uluslararası sistemin bütün aktörlerine karşı

---

43 Gertjan Dijking, *National Identity and Geopolitical Visions*, Routledge, London 1996, s. 7-10.

kimliği ileten ve yansıtan işleve sahiptir. Buradan hareketle kimlik, dış politika yapımında yönlendirici bir işlev görmektedir.⁴⁴ Ayrıca dış politika tercihlerinin belirlenmesinin temel şartı olan ulusal çıkarın belirlenmesinde de kimlik faktörü etkisi söz konusudur. Bu bağlamda Bloom ulusal çıkarı, ulusal kimliğin bir parçası olarak nitelemekte ve ulusal çıkar algısının ulus kimliği güçlendirici ve bu kimliği koruyucu yönüne dikkat çekmektedir.⁴⁵

Özetlemek gerekirse; ortak paydaşlıklarının farkındalığında olan toplumsal grupların kendilerini diğerlerinden ayırıştırarak ulus olarak nitelermeleri ulusal kimliğin içsel oluşum sürecidir. Devlet ve ulus ise ulusal kimlik oluşumunda hem birbirinden etkilenen hem de birbirini yansıtan işleve sahiptir. Böylece belirli bir takım özellikler üzerinden şekillenen ulusun devlete aidiyetiyle birlikte devlet ulusal kimlik birlikteliği meydana gelmektedir. Ulusal çıkar, sınırların varlığı, savaş ve dost/düşman algıları hem ulusal kimlik üzerinden şekillenmekte hem de ulusal kimliğin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Devletler gerek çatışma gerekse işbirliği süreçlerinde ulusal kimliği de göz önüne alarak dış politika tercihlerinde bulunmaktadır. Ayrıca devletler, dış politika tercihleriyle kimliğini uluslararası alanda ifade etmektedir

Konstrüktivist (İnşacı/Yapılandırmacı) Yaklaşımlar Çerçevesinde Kimlik Olgusu

Sosyal bilimlerin diğer disiplinlerine nazaran daha genç bir disiplin olan uluslararası ilişkiler; XX. yy 'da Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde akademik çalışma konusu olmuştur. Gerek disiplinin eski bir geçmişinin olmayışı gerekse sosyal bilimlerin bünyesinde barındırdığı problematikler sebebiyle uluslararası ilişkiler disiplininde tek paradigma ya da teorinin varlığından ziyade paradigmatic veya teorik

---

44 Dağı, *a.g.e.*, s. 56.

45 William Bloom, *Personel Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 83.

tartışma süreçleri yaşanmaktadır. Konstrüktivist yaklaşımlar da bu tartışma dönemlerinin içerisinde yer alan bir bakış açısı olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin inter-disipliner görünüm arz etmesi ve diğer disiplinlere nazaran yeni bir akademik çalışma sahası olması sebeplerinden dolayı uluslararası ilişkiler bünyesinde nicel anlamda teorik zenginlik söz konusudur. Disiplin bünyesinde her olayı, her durumda ve zamanda açıklayabilecek “büyük teori” henüz gelişmiş değildir. Disiplinin tarihsel sürecine bakıldığında konjonktürel şartlara bağlı olarak teorik yükselişler ve inişler görölmektedir.⁴⁶ Örneğin uluslararası sistemde çatışma durumunun hakim olduğu dönemlerde çatışmayı açıklayan teoriler hakimken, savaş sonrası dönemlerde işbirliği sürecine ihtiyaç hasıl olunduğunda ise işbirliği ve barışı açıklayan teoriler ön plana çıkmıştır. Buna rağmen uluslararası ilişkiler sahasında ne hakim bir teorinin varlığından ne de geçerliliğini kesinlikle yitiren teorik yaklaşımlardan bahsetmek mümkün değildir.

Disiplinin teorik tarihine yönelik açıklamalar getiren Büyük Tartışmalar Yaklaşımı'na göre uluslararası ilişkiler alanını ele aldığımızda üç büyük tartışmanın varlığı söz konusudur. Bu yaklaşıma göre; 1940'lı yıllarda realizm ile idealizm arasında ilk büyük tartışma yaşanmıştır. Bu tartışmanın ana konusunu uluslararası barışın nasıl sağlanacağı sorusu oluşturmuştur. Ayrıca realizm ve idealizm arasındaki tartışma da; insan doğası, uluslararası sistemin doğası ve yapısı, aktör konuları da yer almaktadır.⁴⁷ İkinci büyük tartışma ise gelenekselciler ile davranışsalcılar arasında metodolojik yaklaşımlar üzerinden yapılmıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda yaşanan bu tartışmanın ana konusu ise uluslararası ilişkiler teorilerin bilimselliği üzerine

46 Miles Kahler, “Inventing International Relations: International Relations Theory After”, Michael Doyle-John G. Ikenberry, der., *New Thinking in International Relations Theory*, Boulder Co: Westview Press, 1997, s. 41.

47 Ole Wæver, “The Rise and Fall of The Inter-Paradigm Debate”, Steve Smith vd., der., *International Theory: Pozitivizm and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 149-150.

yapılmıştır.⁴⁸ 1980'lerden itibaren devam eden Üçüncü Tartışma'ya dair farklı görüşler olmasına karşın uluslararası ilişkiler çevresinde büyük çoğunluğa göre son tartışma pozitivism ile post-pozitivism arasında yaşanmaktadır. Bu son tartışma ile birlikte ontolojik ve epistemolojik olarak alternatif paradigmlar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Teorilerin ontolojik boyutu sosyal gerçekliğin objektif (objectivist ontology) veya sübjektif (subjectivist ontology) olarak görülmesi ile ilgiliyken epistemolojik boyutu sosyal dünya ile bilgiyi bilimsel olarak açıklamak veya anlamlandırmak ile ilgilidir.⁴⁹

Mevcut teorik yaklaşımların Soğuk Savaş sonrası gelişmeleri açıklama noktasında zafiyet göstermesiyle literatürde dikkat çekmeye başlayan Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler yazını ele alındığında üçüncü tartışma kapsamında değerlendirilmektedir. Konstrüktivizm, üçüncü büyük tartışmanın tarafları ve kimi konstrüktivist yazarlara göre son tartışmanın tarafları olan rasyonel ve düşüncel teoriler arasında orta yol ya da köprü olmakta ve boşlukları doldurucu fonksiyona sahip bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir.⁵⁰

Uluslararası ilişkilerin hakim teorilerince göz ardı edilen kimlik, kültür, söylem gibi etkenleri analiz düzeyinde ele alan Konstrüktivizm, ontolojik anlamda sosyal gerçekliğin inşasına dair bir teoridir.⁵¹ Konstrüktivist yaklaşım, devletin, dost ve düşmanların belirlenmesinde ve devletlerarası münasebetlerin şekillenmesinde belirleyici unsurların sadece maddi ve objektif güç realiteleri tarafından değil aynı zamanda sosyal ve bilişsel süreçler tarafından da belirlendiğini savunmaktadır.⁵²

48 Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 87.

49 Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", Tayyar Arı, der., *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 109.

50 Smith, Steve-Owens, Patricia "Alternative Approaches to International Theory", J. Baylis-S. Smith, der., *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, No: 274, Waever 1996, s. 168.

51 Stefano Guzzoni, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2000, s. 160-161.

52 Karl K. Schonberg, *Constructing 21st Century U.S. Foreign Policy: Identity, Ideology and America's World Role in a New Era*, Palgrave-Macmillian, New York 2009, s. 3-4.

Karacasulu'ya göre farklı konstrüktivist yaklaşımlar⁵³ olmasına rağmen, konstrüktivizm temel dört varsayımı vardır. Bunlar; gerçekliğin inşası, öznelerarası (intersubjective) sosyal içerik, materyalist ve normatif yapı korelasyonu ile normlar ve diğer inançların aktörlerin kimliğini ve çıkarlarını etkilediği varsayımlarıdır.⁵⁴

Konstrüktivistlerin temel varsayımlarından olan “gerçekliğin inşası” yaklaşımına göre; sosyal gerçeklik ve bilgi inşa edilmektedir.⁵⁵ Konstrüktivistler, bilginin gerçekliğin doğrudan algısı olduğunu reddederler. Diğer bir ifadeyle Konstrüktivistler, gerçekliğin bir kültür ya da toplum olarak kendi içimizde inşa edildiğini iddia ederler. Bu yaklaşıma göre nesnel bir olgudan söz edilemez ve bütün bilgiler dünyaya bakış açısına göre türetilir ve bu bakış açısı da çıkarlara hizmet etmektedir.⁵⁶ İnşacıların ikinci varsayımı ise kimliklerin ve çıkarların değişmez olduğunu ifade eden rasyonel görüşlerin aksine, aktörlerin sosyal çevre ile ilişkili olduğudur. Buna göre, bulunulan çevre daha farklı ifadeyle sosyal dünya kimlikleri tanımlarken, insanlar da sosyal dünyayı inşa ederler. Yani karşılıklı etkileşim söz konusudur. ‘Öznelerarası’ kavramı ise bireylerin tek tek inançlarının toplamından ziyade kolektif düşünceyi sembolize etmektedir. Üçüncü olarak ise konstrüktivistlere göre, kimliğin tanımlanmasında hem normatif hem de materyalist yapılar önemlidir. İnşacılar materyalist yapıyı tamamen reddetmemekte fakat insanların materyalist unsurları yorumladığı ya da anlamlandırdığını ifade etmektedirler. Son olarak ise, değişken olan kimlikler ve çıkarların, normlar ve diğer paylaşılan inançlar tarafından şekillendirildiği varsayımını öne sürmektedirler.⁵⁷

Konstrüktivistleri disipline hakim rasyonalist teorilerden ayıran en önemli hususların başında kimlik-çıkâr ilişkisi gelmektedir. Neorealizm

53 Karacasulu, *a.g.e.*, s. 115-116.

54 Karacasulu, *a.g.e.*, s. 119-121.

55 Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2009, s. 773.

56 Vivien Burr, *Sosyal İnşacılık (Social Constructionizm)*, çev. Sibel Arkoñaç, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s. 6.

57 Karacasulu, *a.g.e.*, s. 119-121; Küçük, *a.g.m.*, s. 773-774.

ve Neoliberalizm gibi önde gelen rasyonalist yaklaşımlar üniter bir aktör olarak ele aldıkları devletin⁵⁸ kimlik ve çıkarlarını dış kaynaklı kuramsal veriler olarak ele almaktadırlar.⁵⁹ Birey/aktör-merkezli kuramsal açıklamalar sunan rasyonalist yaklaşımlarda, bir metodolojik ilke olan bireycilik, bireyin toplumdan diğer bir ifadeyle öznenin yapıdan önce geldiğine ilişkin bir ontolojik ön kabul söz konusudur. Dolayısıyla, rasyonalistler aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal ve kültürel kaynağına ilişkin sorgulama yapmazlar. Çünkü her iki teorik yaklaşımda aktörlerin kimlik ve çıkarlarını dışsal verili olgular olarak ele almaktadır.⁶⁰

Kimlik oluşumu konusunda Konstrüktivizm, Neorealizmin önermelerine eleştirel yaklaşmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Neorealizm, kimlik oluşumunu dışsal bir veri olarak ele almakta ve devletlerin üzerinde bir güç olan maddi yapıya atıfta bulunarak bu yapının devletlerin kimliklerini ve paralelinde çıkarlarını belirlediğini savunmaktadır.⁶¹ Konstrüktivizm ise, kimlik oluşumunu içsel bir veri olarak ele almakta ve devletler kimliklerini tanımlamadan çıkarlarını saptayamayacaklarını savunmaktadır. Ayrıca konstrüktivistler devlet kimliğini de sosyal bir olgu görmekte ve diğerleriyle etkileşim neticesinde belirlendiğini savunmaktadırlar. Konstrüktivistlere göre devletler neorealistlerin aksine, sadece yapının empoze ettiği bir kimliğe değil, birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilirler ve devletlerin kimliği sistemik etkileşim sonucu oluşur. Bu kimlikler bencil olabileceği gibi kolektif de olabilir ve devletlerin kimlikleri yapıyı ya da Wendt'in ifadesiyle sistemik kültürü oluşturur.⁶²

58 Robert Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory" Robert Keohane, der., *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, s. 205.

59 Richard Ashley, "The Poverty of Neorealism", Robert Keohane, der., *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press., New York 1986, s. 268-273.

60 John G. Ruggie, "Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neorealist Synthesis", Robert Keohane, der., *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, s. 162-163.

61 Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory" Robert L. Rothstein, der., *The Evolution of Theory in International Relations*, South Carolina Universty Press, South Carolina 1992, s. 33.

62 Yücel Bozdağhoğlu, "Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi" Tayyar Arı, der., *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 132.

Konstrüktivist çevrenin önde gelen isimlerinden Alexander Wendt, rasyonalist teorilerin amillerin (öznel) kimlik ve çıkarlarına ilişkin önermelerini kabul etmemekte ve bu teorilerin sadece amillerin edimlerinin sonuçlarını ele almalarını hatalı bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Wendt'e göre uluslararası politikanın sosyal oluşumunu analiz edilirken, aktörlerin kimlikleri, çıkarları ve onların materyalist ilişkilerini şekillendiren sosyal yapıları da analiz etmek gerekir.⁶³ Wendt, neorealistlerin 'anarşi' durumuna yönelik açıklamalarına da karşı çıkmış ve anarşi durumunu kimlikle ve sosyal süreçle ilişkilendirmiştir. Anarşi durumunu hiçbir devletin güvünde olmadığı bir ortam olarak özetleyen Waltz'a göre bu durum uluslararası sistemin yapısı gereği süreklilik arz eden bir durumken, Wendt ise Hobsçu, Lockecu ve Kantçı kültür⁶⁴ olarak üçe ayırdığı anarşiyi tamamen geçici bir durum olarak nitelemektedir. Wendt'e göre bizim düşüncelerimiz paralelinde şekillenen ve aktörlerin edimleri neticesinde ortaya çıkan anarşi durumu tamamen aktörlerin onu anlamlandırmasıdır. Böylesi bir yapıda devletlerarası etkileşim ile kimlik ve çıkar algılamaları karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir.⁶⁵

Uluslararası sistemin hem maddi hem de kültürel öğeler içerdiğini savunan konstrüktivistler, kültürel yapıların maddi yapılara nazaran önceliğe sahip olduğunu belirtmektedirler. Çünkü aktörler sosyal olarak inşa edilen diğer aktörlerin taşıdığı anlama göre hareket etmektedirler. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, öznel yapılar maddi yapılara anlam vermektedirler. Bu önermeden hareketle bir devletin maddi kapasitesinin taşıdığı anlam o devletin dost veya düşman devlet olmasıyla farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, inter-sübjektif kimlik tanımlamaları, uluslararası politikayı anlamada öncelikli hale gelmektedir.⁶⁶

Devletlerin çıkarlarının temelini oluşturan unsur olarak kimliği

63 Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin S. Ertem, Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 179-180.

64 Ayrıntılı bilgi için bkz., Wendt, *a.g.e.*, s. 320-378.

65 Wendt, *a.g.e.*, s. 183-186.

66 Bozdağlıoğlu *a.g.e.*, 2012, s. 130.

merkeze alan konstrüktivistler, devletlerin kimlikleri nasıl edindiklerine dair görüşlerde sunmaktadırlar. Sistemik konstrüktivistlere göre devletlerin sahip olduğu örgütsel kimlik ile sosyal kimlik arasında ayırım söz konusudur. Sistemik konstrüktivistler, devletlerin örgüt kimliğini iç politik süreçler neticesinde kazandığını iddia ederek sistemik teorinin bu kimlikle ilgilenmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Sistemikler esas olanın sosyal kimlik olduğunu savunmakta ve sosyal kimliğin de sistemik etkileşim sonucu oluştuğunu savunmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre aktörlerin kimlik ve çıkarları interaktif bir süreçle oluşmaktadır ve sistemde kimlik ve çıkarların oluşturduğu yapı aktörler arasındaki intersubjektif anlamlar tarafından inşa edilmektedir. Diğer bir ifadeyle davranışları belirleyen anlamlar yani kimlikler etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Sistemik konstrüktivistlere göre, devletlerin kimlikleri sistemin yapısını belirleyici özelliğe sahiptir. Yani devletler etkileşim sürecinde bencil ya da kollektif kimlikler edinebilmektedirler. Bu anlamlandırma iki aktör arasındaki etkileşim neticesinde gerçekleşmektedir. Sistemik konstrüktivistler, bencil kimlikler konusunda Realistlerin görüşlerini kabul etmekle beraber bu durumun değişmez olduğu tezine karşı çıkmaktadırlar. Realistlerin devletlerin bencil kimliklere sahip olduğu ve bunun değişmez bir durum olduğu varsayımına karşılık, Sistemik konstrüktivistler etkileşimin niteliğine bağlı olarak kimliğin bencil ya da kollektif boyut kazanacağını savunmaktadırlar. Çünkü devletler etkileşime geçmeden bencil kimlik ya da çıkar edinemezler, devletler kimlik edindikten sonra çıkarları oluşmaktadır. Bu bağlamda devletlerin ilk temas anı, etkileşimin daha sonraki sürecini belirleyeceğinden Konstrüktivist analizlerde önemli yer tutmaktadır. İlk temas anı konusunda birtakım teorisyenlere göre Konstrüktivizm yeterli açıklamalar getirmemektedir. Örneğin Inayatullan ve Blaney, Konstrüktivizm'in ilk temas anını yeterince incelemediğini öne sürmektedir. Bu yazarlara göre etkileşim öncesi faktörler görmezden

---

67 Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, s. 133-134.

gelinmiştir. Ayrıca Sistemik Konstrüktivizm, sistemik etkileşimin doğasını değiştiren faktörleri de göz ardı etmektedir. Sistemik Konstrüktivizmin en önemli açığı olarak gösterilen bu boşluk etkileşim öncesi faktörlerin analiz sürecine dahil edilmesiyle doldurulabilir. Böylece aktörlerin etkileşim öncesi kendi ve diğerleri hakkında birtakım anlamlandırmalara sahip olduğu varsayımına ulaşılmaktadır.⁶⁸

---

68 Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

Güç Dengesi

Uluslararası İlişkilerde Güç Olgusu

Güç dengesi, güç ve denge sözcüklerinin bir araya gelmesiyle kavramsallaşan bir duruma işaret etmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde realist çevre tarafından incelenen güç dengesini açıklayabilmek için güç kavramını incelemek gerekmektedir. Güç kavramı, sosyal bilimlerdeki çoğu kavram gibi farklı anlamlar yüklenebilen bir kavramdır. Kimilerine göre politikanın amacı iken kimilerine göre araç olarak ele alınan güç; kapasite, etki veya karşılaştırmalı görece bir kavram olarak değişik biçimlerde tanımlanmıştır.⁶⁹

Realist teorinin özünü oluşturan güç kavramını en sık kullanan ve uluslararası politikanın merkezine yerleştiren Morgenthau, gücü tanımlarken politikanın temel amacını oluşturduğunu savunduğunu gibi bir amacı gerçekleştirmek için bir araç veya ilişki biçimi olarak da kavramı ele almaktadır. Morgenthau'ya göre güç bir ulusu diğer uluslar karşısında kuvvete sahip kılan faktörlerin bir araya gelmesiyle ve doğrudan ulusal güç olarak kabul edilen nitel ve nicel unsurlardan oluşmaktadır. Coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, nüfus, askeri hazırlık derecesi nicel unsurlar iken hükümetin ve diplomasinin niteliği, ulusal moral ve karakter ise niteliksel unsurlardır.⁷⁰

Kenneth Waltz ise gücü bir amaç olmaktan ziyade, devletin bekası ve güvenliği için araç olarak görmektedir. Morgenthau'dan farklı düşünen Waltz, nihai amaç olarak güvenliği ele almakta ve gücü ise güvenliğin sağlanmasında araç olarak nitelendirmektedir. Kısaca Waltz'a göre güç,

---

69 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Cilt: 1, MKM Yayıncılık, Bursa 2009, s. 136.

70 Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, çev. Baskın Oran-Ünsal Oskay, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa 1970, s. 165-166.

devletin daha fazla güvenliğe sahip olmasının aracıdır.⁷¹ Gücün araç mı amaç mı olduğu konusunda Waltz'a yakın duran Holsti ise kapasite olarak tanımladığı gücün varlığından söz edebilmek için diğer aktörler üzerinde etkili olabilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle Holsti'ye göre devletin kapasitesini siyasal amaçları doğrultusunda kullanabilmesi durumunda gücün varlığından söz edilebilir.⁷² Ashley ise gücün realist çevrede iki boyutta ele alındığını belirtmiştir. Ashley'e göre güç; bir yandan diğer aktörleri etkileme yeteneği iken diğer yandan da bu yeteneklere sahip olan aktör anlamına gelmektedir.⁷³

Klasik realistler gücü fiziksel unsurların bileşkesi olarak ele almakta ve buradan hareketle daha çok ulusal güç üzerinde durmaktadırlar. Merganthau ve Niebuhr gibi klasik realistler gücü bir devletin sahip olduğu askeri ve ekonomik güçten oluşan kapasite toplamı olarak ifade etmektedirler.⁷⁴ Ayrıca klasik realistler gücü caydırıcılık yeteneği olarak yorumlamaktadırlar. Klasik realistlerin, güvenlikle gücü eşanlımlı kullanması, ulusal çıkarları güçle tanımlaması ve gücün maddi unsurlarını askeri hazırlık derecesi ile ilişkilendirmeleri gücün caydırıcılık bağlamında ele alındığının bir göstergesidir.⁷⁵

Neorealistler ise gücü sadece fiziksel kapasite toplamı olmaktan ziyade sürekli değişen dinamik bir kavram olarak ele almaktadırlar. Örneğin Waltz, ekonomik ve askeri gücün diğer unsurlardan ayrılamayacağını kabul etmektedir.⁷⁶ Ayrıca aktörlerden ziyade sisteme üzerinden bir tanımlama yapmaktadırlar. Buna göre güç, sistemin yapısından dolayı kısıtlı olunan bir sahada hareket alanı ve özerklik olarak ele alınmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında hareket serbestesini sağlayan unsur aktörün sahip olduğu niteliklerden ziyade

71 An, *a.g.e.*, 2008, s. 165.

72 An, *a.g.e.*, 2008, s. 166-167.

73 Richard Ashley, "The Poverty of Neorealism", *International Organization*, Cilt: 38, Sayı: 2, 1984, s. 272.

74 An, *a.g.e.*, 2008, s. 166.

75 Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 127.

76 Waltz, *a.g.e.*, 1992, s. 26.

sistemin yapısıdır.⁷⁷ Realist yaklaşım gücü uluslararası ilişkilerin en önemli ögesi olarak ele almasına karşın gücün bir tanımını yapılmamış ancak devletlerin maddi olan ve olmayan güç unsurlarına sahip olması savunulmuştur. Bazı yazarlar ise yumuşak güç unsurlarının altını çizmekte; maddi unsurlarla birlikte çekici bir kimlik taşıyan kültür, siyasi değerler, kurumlar ve meşruiyete dayalı politikalar üzerinden bir cazibe merkezi oluşturularak başkalarının tercihlerinin ikna yoluyla etki altına alınması gereğini savunmaktadırlar.⁷⁸

Neolibareller, klasik ve neorealistlerden farklı biçimde ele aldıkları gücü, karşılıklı bağımlılık olgusu ile ilişkilendirmişlerdir. Keohane ve Nye, uluslararası ilişkilerde artık devletlerin birbiriyle ilişkilerinin karşılıklı olarak bağımlılık yarattığını ifade etmekte ve artık devletlerin diğerlerinden tamamen bağımsız hareket edemeyeceğini savunmaktadırlar. Böylece bağımlılık derecesi fazla olanın daha fazla etkiye açık olacağını, tam tersi durumda ise az bağımlı olan aktörün etkileme kapasitesinin daha fazla olacağını savunmaktadırlar.⁷⁹

Konstrüktivist yaklaşımın öncülerin Wendt ise gücü çıkarlar üzerinden oluşan bir olgu olarak ele alırken, çıkarların da düşünceler tarafından oluşturulduğunu ve şekillendirildiğini ifade etmektedir.⁸⁰ Böylece algı ve değerlerin gücü oluşturan faktörler olarak ele almaktadırlar. Realist ve liberallerden farklı bir bakış açısıyla gücü tanımlayan Konstrüktivistler, düşüncelerin çıkarları, çıkarların da gücü oluşturduğunu savunmaktadırlar.

Güce ilişkin yapılan çalışmaların ortak noktası, gücün doğrudan veya dolaylı, gerek gözlemlenebilir gerekse gözlemlenemeyen mekanizmalar marifetiyle kesinlikle başkaları üzerinde kullanılan bir araç olarak ele alınmasıdır.⁸¹ Çoğu yazar, kullanılmayan ve diğer

---

77 Özdemir, *a.g.m.*, s. 128.

78 Josep S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politic*, Public Affairs, New York 2004, s. 11.

79 Robert Keohane-Joseph Nye, *Power and Interdependence*, Longman, New York 2001, s. 6-18.

80 Wendt, *a.g.e.*, s. 123-179.

81 Özdemir, *a.g.m.*, s. 124.

ülkeler üzerinde etki oluşturmayan veya bu amaçla kullanılabilirliği olmayan öğeleri güç olarak değerlendirmemektedir. Söz konusu yazarlar bir devletin yapmak istemediği bir şeyi yapmasını sağlamaya yönelik etkiyi güç olarak tanımlamaktadırlar. Burada etkileyen devlet maddi ya da maddi olmayan kapasiteye sahip olabilir. Dolayısıyla güç, etki ve kapasite gibi iki unsurdan oluşmaktadır.

Güç Dengesi ve Uluslararası İlişkiler

Güç dengesi kavramı sosyal bilimlerdeki diğer kavramlar gibi üzerinde oйдаřma sağlanmış bir kavram olmaktan ziyade tanımı yapanın algı perspektifine göre değişik durumları ifade etme için kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla bazen bir denge durumunu, bazen gücün herhangi bir şekilde dağılımını ya da kendi lehine olan güç dağılımını ifade ettiği gibi, kimi zaman ise kendi üstünlüğünü devam ettirmek ya da yapılan eyleme meşruluk kazandırmak amacıyla propagandatif özellik gösteren bir kavramdır.⁸²

Ernst Haas, güç dengesinin sekiz farklı durumun karşılığı olan bir kavram olarak ele almaktadır. Haas'a göre güç dengesi; güç dağılımı, denge durumu, üstünlük, istikrar ve barış, istikrarsızlık ve savaş, güç politikası, evrensel tarih yasası, son olarak ise bir sistem ve politikaya yol göstericidir.⁸³ Güç dengesini uluslararası ilişkiler tarihinde yaşanan bir dönem olarak ele alan Frankel, kavramın uluslararası ilişkilerde 1648-1914 yılları arasındaki sistemin yapısının tanımlanmasında kullanıldığını işaret etmiştir. Ayrıca güç dengesinin bütün aktörlerden ziyade birkaç güçlü devlet arasında gerçekleştiğini söylemektedir.⁸⁴ Realist çevrenin önde gelen isimlerinden biri olan Morgenthau'ya göre güç dengesi dört farklı anlama işaret etmektedir. Bunlar; devletin belli bir amaç doğrultusunda izlediği politika, devletin gerçeğk ilişkileri, yaklaşık

82 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Basım Yayın Dağ., İstanbul 2006, s. 279.

83 Ernst Haas, "The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda?", *World Politics*, Cilt: 5, Sayı: 4, 1953, s. 443.

84 Jonathan Frankel, *International Relations*, Oxford University Press, Oxford 1969, s. 119-120.

olarak eşit güç dağılımı ve herhangi bir şekilde güç dağılımıdır.⁸⁵ Inis L. Claude ise güç dengesini üç anlama gelen bir kavram olarak ele almıştır. Daha doğru bir ifadeyle Claude güç dengesini üç kategoriye ayırmıştır. Bunlar; bir durum olarak güç dengesi, bir politika olarak güç dengesi, bir sistem olarak güç dengesidir.⁸⁶

Devletleri en azından beka hedefi olan ve şartlar müsait olması halinde başatlık arzulayan birimler olarak ele alan Kenneth N. Waltz'a göre güç dengesi sistemde otomatik bir şekilde var olacaktır. Devletlerin isteyip istememesi veya güç dengesi politikası izleyip izlememesi duruma etki etmeyecektir.⁸⁷

Güç dengesi kavramını ele alan çok sayıda teorik açıklama mevcut olsa da bunların büyük bir çoğunluğunun realist yaklaşımın temel varsayımları üzerinde ortak kabulleri olduğu görülmektedir.⁸⁸ Ancak realist çevrenin dışında da kavrama yönelik çalışmalar mevcuttur. Liberal yaklaşım ise güç dengesi ile değerler arasında korelasyon kurmuşlardır. Liberallere göre devletler güç dengesi durumuna kurumsal değerleriyle bağıntılı şekilde tepki gösterirler. Thucydides'i yeniden yorumlayan liberal düşünce, Sparta ve Atina üzerinden güç dengesi ve değerler arasındaki bağıntıyı açıklamaya çalışmıştır. Bu çerçevede liberallere göre her iki birimin aynı kurumsal değerlere sahip olması durumda Sparta, Atina'nın gücünün artmasından dolayı endişe duymayacaktı.⁸⁹

Güç dengesi konusunda çeşitlilik arz eden bir diğer husus ise dengenin amacına ve işlevine yöneliktir. Uluslararası ilişkilerde barışın sağlanması ve istikrarın devamı için güç dengesinin olması

---

85 Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nation*, Kenneth W. Thompson-M.D. Clinton, rev., New York 2005, s. 183.

86 Inis L. Claude, *Power and International Relations*, A Random House Books, New York 1965, s. 12.

87 Kenneth N. Waltz, *Man the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York 2001, s. 208.

88 Jack S. Levy, "What Do Great Powers Balance Against and Why?", T. V. Paul vd., der., *Balance of Power*, Stanford University Press, Stanford 2004, s. 31.

89 Suat Dönmez, "Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 45.

gerekliliğinin savunan Bu bağlamda evrensel hegemonyanın önlenmesi amaçlanmış olabileceği gibi sistemin mevcut halinin devamı da amaçlanmış olabilmektedir.⁹⁰ Bu perspektifte güç dengesi kavramı ele alındığında daha statik bir duruma işaret etmektedir. Ayrıca güç dengesi ile statüko arasında paralellik olduğu söylenebilir.

Güç dengesinin amacına yönelik diğer bir varsayım ise barışın sağlanmasından ziyade daha öncelikli hedeflerin olduğudur. Burada en temel varsayımlardan yola çıkılarak devletin öncelikli hedefinin beka olduğu ileri sürülmektedir. Devletler birincil hedef olarak beka sorununu gündemlerine aldıklarından dolayı güç dengesi sisteminin amacı devletin bağımsızlığını ve otonomisini korumaktır. Bu varsayımda da yine istikrar olgusunu referans alınmakta ve istikrarlı bir sistem yapısına atıfta bulunulmaktadır.⁹¹ Bu konuda ABD'li akademisyen ve politikacı Kissenger, güç dengesi sisteminin krizleri ve savaşları önleme iddiası taşımadığını, amacın hegemonyanın ve anlaşmazlıkların önlenmesi olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Kissenger sistemin barışı tesis etme ve sürdürme gibi bir amacı da olmadığını belirterek sadece istikrarı ve aşırılıkları önleme misyonuna sahip olduğunu söylemektedir.⁹²

Güç dengesi sistemlerine yönelik genel bir sınıflandırmadan bahsedecek olursak üç başlık altında kategorize edildiğini söylemek mümkündür. Bunlar: Otomatik, Yarı Otomatik ve Manuel Sistemlerdir.⁹³ Otomatik sistemlerde, devletler öncelikli hedeflerini gerçekleştirmek için güç kapasitelerini artırmaya yönelik davranacaklar ve sistemde doğal bir durum olarak denge hali söz konusu olacaktır. Burada devletler denge halini amaçlamaktan ziyade kendi güçlerini artırmayı tercih etmişlerdir fakat her devlet güç politikası izlediğinden dolayı güç dengesi sistemi söz konusu olacaktır. Böylelikle hegemonya engellenmiş olacak ve sistemin aktörleri arasında bir denge hali

90 Hans Morgenthau, Another Great Debate: The National Interest of The United States, *American Political Science Review*, Cilt: 46 Sayı: 4, 1952, s. 231.

91 Levy, *a.g.m.*, s. 31-32.

92 Henry Kissenger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 13.

93 Levy, *a.g.m.*, s. 32-33.

olacaktır. Yarı otomatik sistemlerde ise denge hali dengeleyici misyon üstelenen devletin varlığı halinde söz konusu olacaktır. “Dengeleyici” veya “dengenin koruyucusu” olarak kavramsallaştırılan devletin tercihleri neticesinde güç dengesi oluşacaktır. Manuel sistemlerde ise devletler politika tercihlerinde ve stratejik manevralarında bilinçli bir şekilde denge gözetmektedirler. Yani manuel sistemlerde devletler güç dengesinin oluşması ve devamı için bilinçli politika yürütmektedirler.

Güç dengesi ile ilgili bir diğer tartışma konusu ise “güç dengesinin belli bir döneme özgü durum mu yoksa sistemde tekrarlanan bir olgu mu” sorusu üzerinden şekillenmektedir. Herbert Butterfield, güç dengesinin dönemselliği konusunda belli bir döneme münhasır durum olmaktan ziyade tekrarlanan bir olgu olduğunu anlayan ilk kişinin Fransız teolog ve siyasi danışman François Fenelon olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴ Kissenger ise güç dengesi teorisyenlerine karşı çıkararak güç dengesinin uluslararası ilişkilerin doğal bir durumu olmadığını savunarak güç dengesi kavramının Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin inançlarını yansıtmakta olduğunu savunmaktadır. Dünya tarihinin büyük bölümünün imparatorluk sistemine tanıklık ettiğini belirten Kissenger, imparatorlukların uluslararası sistemden ziyade kendi sistemlerini kurduklarını ve kendilerinin uluslararası sistem olma çabasında olduklarını belirtir. Ayrıca bu sistem iki bin yıl önce çağdaş Çin coğrafyasındaki savaşçı devletler döneminde yaşanmış ve sonrasında yaşanmamış olup, Batı’da ise Eski Yunanistan ile Rönesans İtalyası’nın şehir devletleri sistemi ile 1648 Westfalya Anlaşması sonucu ortaya çıkan Avrupa devlet sistemi dönemlerinde söz konusu olmuş, Batı Yarımkürede ise hiç görülmemiştir.⁹⁵

---

94 Herbert Butterfield, “The Balance of Power”, Hedley Butterfield-Martin Wright der., *Diplomatic Investigations* George Allan and Unwinn, Londra 1966, s. 140.

95 Kissenger, *a.g.e.*, s. 13.

Güç Dengesi Politikası

Modern uluslararası sistemin kimilerine göre yegâne, kimilerine göre en önemli kimilerine göre ise birçok aktöründen birisi olan devletler, dış politikada karar alma noktasında birtakım çevresel/dış unsurlardan doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenmektedirler. Hatta günümüzde devletler sadece dış politika kararları alırken değil iç politik kararlarında da hem iç dinamikleri hem de bölgesel ve küresel ölçekteki aktörlerin tutumlarını hesaba katmaktadırlar. Sistemdeki konum ve güçleri paralelinde kimi devletler tercihlerinde daha bağımsız hareket edebilmektedirken kimi devletler ise dış politika kararlarında bölgesel ve küresel dengeleri daha fazla hesaba katmaktadırlar.

Güç dengesi kavramının farklı anlamlara gelebildiği gerçeğinden hareketle güç dengesi politikasının devletlerin çıkar algılamaları ve hedefleri paralelinde farklı anlamlar yüklenebildiği hatta birbiriyle çelişen politikaların bu kapsamda değerlendirildiği görülmektedir. En geniş tanımla güç dengesi mevcut güç dağılımındaki denge (equilibrium) durumuna karşılık gelen kavram olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda dengeleme, karşılıklı her iki tarafın da eşit güçte olduğu anlamına gelebileceği gibi bir veya birden fazla devletin gücünün diğer devlet ya da devletler tarafından dengelenmesi anlamına da gelmektedir.⁹⁶

Devletler kimi zaman güç dengesi politikası izlerken dengesiz bir durumu ifade edebilmektedirler. Sistemdeki aktörlerin birbiriyle rekabet halinde olduğu gerçeğinden hareketle böylesi bir durumda eşitliği ifade eden denge söz konusu değildir. Nikholas J. Spykman'ın da belirttiği üzere devletler gerçek dengeden ziyade kendi lehine olan dengeyi hedeflemektedirler.⁹⁷ Bilindiği üzere realistlerin önermelerinden olan devletlerin çıkarı doğrultusunda hareket eden birimler olmasından dolayı Spykman'ın önermesi pratikte fazlaca karşılaşılan bir durumdur. Mevcut uluslararası sistemin doğası gereği devletler kendi lehine

96 An, a.g.e., 2006, s. 291.

97 An, a.g.e., 2006, s. 292.

olan dengeyi arzu etmekte ve bu doğrultuda politik tercihlerde bulunmaktadırlar.

Kissenger ise güç dengesi güç dengesi politikasının devletlerin tercihinden ziyade bir zorunluluk sonucunda izlenen bir politika olarak ele almaktadır. Avrupa’da birbirine eşit veya yakın güçte devletlerin varlığı neticesinde bu politikanın zorunluluk arz ettiğini söylemektedir.⁹⁸ 1648 sonrası Avrupa siyasi kompozisyonu dikkate alındığında güç dengesi politikasının devletlerin tercihinden ziyade çevresel faktörlerin yani mevcut uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan bir politika tercihi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Güç dengesi politikası bazen bir denge oluşturmak ya da var olan dengeyi sürdürmeye yönelik de olabilmektedir. Bu durumda dengelenmemiş bir gücün hareket serbestesine sahip olacağı ve hegemon güç pozisyonu alacağı kaygısı üzerinden politika izlenmektedir. Ayrıca dengelenmeyen güç diğer aktörleri baskı altına alabilecek ya da ortadan kaldıracabilecektir. Bu risklerin bertaraf edilmesine yönelik izlenen güç dengesi politikasının amacını ulusal çıkarı korumak, beka sorununu çözmek ve istikrarı sürdürmek olarak özetleyebiliriz.⁹⁹ Waltz ise devletlerin amacının güç maksimizasyonundan ziyade güvenlik olduğunu belirttikten sonra, güç maksimizasyonunun devletin güvenliği tehlikeye atması halinde devletlerin denge politikası izleyeceğini belirtmektedir. Çünkü amaç güç maksimizasyonu ise devletler güçlü olanın yanında olmayı tercih ederlerdi. Ancak çoğu kez güçlü olan devleti dengelemek için denge politikası izlemişlerdir.¹⁰⁰

Devletlerin karar alma mekanizmalarında son halkada yer alan bürokratik ve politik elitlerin kavramı hangi kasıtle kullandıkları da güç dengesi politikasını anlamamızda bir argüman olabilmektedir. Örnek olarak Güç Dengesi Politikası’nın tarihsel süreçte en iyi uygulayan devletlerin başında gelen İngiltere’nin eski başbakanlarından Winston

---

98 Kissenger, *a.g.e.*, s. 12.

99 An, *a.g.e.*, 2006, s. 293.

100 Kenneth Waltz, *Theory of International Relations*, McGraw Hill, New York 1979, s. 129.

Churchill, güç dengesini İngiliz dış politikasının yerleşmiş bir geleneği olarak ifade etmektedir.¹⁰¹ Burada Churchill, güç dengesi kavramıyla denge politikasını kastetmektedir. Ayrıca yine amacın İngiliz ulusal çıkarlarını korumak olduğu anlaşılmaktadır.

Morgenthau, güç dengesi politikasının; silahlanma, böl-yönet, ittifak yapma¹⁰² ve toprak paylaşımı olarak dört temel sacayağı olduğunu savunmaktadır.¹⁰³ Tayyar Arı ise bu dört unsura savaş ve askeri araçları beşinci unsur olarak dahil etmektedir.¹⁰⁴ Bu bağlamda kavramlara baktığımızda güç dengesinin en klasik yöntemlerinin başında “böl-yönet” gelmektedir. Bu yöntemde rakiplerini bölerek ya da bölünmüş halde tutarak sisteminde güç dengesi politikasının başarılı olması amaçlanmaktadır. 15. yy’dan II. Dünya Savaşı’na kadar Almanya konusunda Fransız politikası ve I. Dünya Savaşı sonrası Batılı güçlerin İmparatorlukları bölmesi, Afrika’daki devlet sınırları ve çatışmaları bu yöntemin en iyi örneklerindedir. 15-19. yy arasında toprak kazanımı devletlerin öncelikli hedef ve çıkar algılamalarının başında gelmekteydi. Bu dönemde bir devletin toprak kazanımı neticesinde güç dengesinin bozulması veya bozulma ihtimali olması durumunda başvurulan yöntem ise toprak paylaşımıdır. Silahlanma ise askeri güç unsurlarının devreye sokulmasıdır. Daha açık ifadeyle rakip devletin silahlanması durumunda devletin caydırıcılık amacıyla silahlanmaya gitmesi neticesinde dengenin sağlanmasıdır. Beşinci unsur ise devletlerin mevcut güç dağılımı yerine yeni bir güç dağılımı amaçlamaları durumunda kullanılacak araçlardır. Bu bağlamda savaş ve askeri araçlar revizyonist bir politikayı da beraberinde getirerek güç dengesini sağlama noktasındaki politikanın aracı olmaktadır.

---

101 Arı, *a.g.e.*, 2006, s. 294.

102 İttifaklar konusu çalışmada ayrı bir başlık altında inceleneceğinden burada ele alınmayacaktır.

103 Morgenthau, *a.g.e.*, 2005, s. 185.

104 Arı, *a.g.e.*, 2006, s. 295.

Uluslararası İlişkilerde İşbirliği Süreçleri

Uluslararası İlişkilerde İşbirliği: Neoliberal Bakış

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin doğasına ilişkin çatışmacı yaklaşımlara meydan okuyan liberalizm, uluslararası ilişkilerde barış ve güvenliğin tesisiyle çatışmaların önlenebileceği ve devletlerin işbirliği yapabilecek aktörler olduğunu savunan bir teorik çerçeve olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkiler teorilerine ilişkin çalışmalar yapan birçok akademisyen tarafından uluslararası liberalizm olarak ifade edilen XX. yy liberalizminin en temel özelliği, klasik liberalizmin birey yaklaşımını baz alarak uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliğinin analiz edilmesidir. Bu doğrultuda uluslararası liberal teori uluslararası ilişkileri ve dış politikayı analiz düzeyinde plüralist bir yaklaşımı benimseyerek bireyler, devletler, baskı grupları, uluslararası örgütler ve uluslararası örgütlenmeler düzeyinde analiz etmektedir.¹⁰⁵

Uluslararası ilişkiler yazının hakim teorilerinin başında gelen realizmin uluslararası sistemde çatışmanın kaçınılmaz olduğu önermesine karşı çıkan uluslararası liberal teori, barış ve işbirliğinin tesisinin mümkün olduğunu savunmaktadır. Liberal yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin gündeminin sadece güvenlikten ibret olmadığını, bunun yanı sıra ekonomi, göç, refah, çevre gibi konular da devletlerin dış politikalarını belirleyen unsurlardandır.¹⁰⁶ Neoliberaler, neorealitlerin uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğuna dair görüşlerini kabul ederken, realistler ve neorealitlerin tersine anarşik durumun işbirliğine

---

¹⁰⁵ Arı, *a.g.e.*, 2008, s. 354-355.

¹⁰⁶ Ole R. Holsti, "Theories of International Relations and Foreign Policy: Realism and Its Challenge" Charles Kegley, der., *Contraversies in International Relations Theory, Realism and The Neolibare Challenge*, St. Martin's Press, New York 1995, s. 43-44.

ulaşmada büyük bir engel olduğuna dair görüşlerini reddetmektedirler. Neoliberaler, uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılıkla beraber askeri konuların öneminin azaldığını ve ekonomik konuların önem kazanmaya başladığını da savunmaktadırlar. Dolayısıyla ekonomik konularda işbirliğinin başarı kapasitesinin daha yüksek olduğunu savunmaktadırlar.¹⁰⁷

Devletleri uluslararası politikanın yegâne aktörü olarak gören realizme karşı alternatif bir paradigma iddiası taşıyan liberalizm uluslararası politikanın aktörü olarak devletleri, uluslararası örgütleri, uluslararası örgütlenmeleri ve çok uluslu şirketleri ele almaktadırlar.¹⁰⁸ Analiz birimi olarak plüralist bir yaklaşımı benimseyen liberaler, analiz düzeyi olarak da birim düzeyinde bir yaklaşımı benimsemektedirler. Diğer bir ifadeyle liberalizm neden sonuç ilişkisinde nedenselliği birim düzeyinde ele alarak bunların sistem düzeyindeki sonuçlarını analiz etmektedir. Bu bağlamda uluslararası liberal teori devletlerin tercihleri ve bunu etkileyen faktörler üzerinde durmaktadır.¹⁰⁹

Genel olarak ifade edilmesi halinde XX. yy liberalizmi uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu kabul etmekle beraber, realistlerin çatışmanın kaçınılmaz olduğu iddiasına karşı çıkararak işbirliğinin mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Devletlerin mutlak kazanç prensibiyle hareket etmesinin altını çizen liberaler, böyle hareket edilmesi halinde uluslararası işbirliğinin mevcudiyet bulacağını ifade ederek uluslararası örgütlerin önemine atıfta bulunmaktadırlar. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla artan uluslararası rejimlerim de önemine dikkat çeken liberaler, uluslararası rejimlerinde işbirliğine yol açacağı ve barışı tesis edeceğini savunmaktadırlar.¹¹⁰

107 Yücel Bozdağlıoğlu-Çınar Özen, Neorealizmden-Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2004, s. 63.

108 Robert Keohane-Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown Company, Boston 1977, s. 25-26.

109 An, a.g.e., 2008, s. 357.

110 Charles W. Kegley Jr., "Neolibare Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction", *Contraversies in International Relations Theory, Realism and The Neolibare Challenge*, St. Martin's Press, New York 1995, s. 5-9.

Uluslararası Rejimler ve İşbirliği

Uluslararası liberal teorinin bir diğer varsayımı ise uluslararası üst otoritenin olmadığı bir sistemde uluslararası rejimler vasıtasıyla işbirliğinin mümkün olacaktır. Neoliberal teoriye göre bir dünya toplumunun¹¹¹ varlığı söz konusudur ve uluslararası kamuoyu, kurallar ve yaptırımlar yani uluslararası rejimler barışın tesisinin araçlarıdır. Diğer bir ifadeyle uluslararası rejimler birleşmenin, bütünleşmenin, gelişmişliğin bir simgesidir.¹¹²

Uluslararası rejim kavramını literatüre kazandıran Stephen D. Krasner'a göre rejim, uluslararası ilişkilerde belli bir konuya yönelik normlar, kurallar ve karar alma prosedürleridir. Devletlerin gönüllü işbirliği sonucu oluşan rejimler, geçici düzenlemelerden ziyade aktörlerin güç ve çıkarlarının değişimlerinden çok fazla etkilenmeyen uzun vadeli yapılarıdır.¹¹³ Keohane ise uluslararası rejim teorisini devletler arasındaki çıkarların uyumlaştırılması ve koordine edilmesini bir teori olarak ele alırken, rejim teorisinin ana sorunsalının uluslararası işbirliğinin tesisi olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴

İşbirliği Süreçlerinde Uluslararası Örgütlerin Rolü

Uluslararası ilişkiler tarihinin son dönemlerinde devlet dışı aktörlerin de uluslararası sistemde varlığının teorik ve pratik düzeyde kabul görmüştür. Uluslararası ilişkilerde devletlerden sonra en fazla ele alınan

111 John Burton tarafından geliştirilen "dünya toplumu", uluslararası ilişkilerin sadece devletler ve onların resmi görevlileri arasında gerçekleşen bir süreçten ziyade, bunlardan ziyade ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkiler ağı olduğunu savunan bir yaklaşımdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; John W. Burton, "International Relations or World Society", Paul R. Viotti-Mark V. Kauppi, der., *International Relations Theory: Realizm, Pluralizm, Globalizm*, Macmillian Publishing Co., New York 1993, s. 375-384.

112 Bozdağlıoğlu-Özen, *a.g.e.*, s. 76-77.

113 Stephen D. Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences: Regime as Intervening Variables" Stephen D. Krasner, der., *International Regimes*, Cornell University Press, London 1983, s. 1-3.

114 Robert O. Keohane-Joseph Nye, "International Interdependence and Integrasyon", Paul R. Viotti-Mark V. Kauppi, der., *International Relations Theory: Realizm, Pluralizm, Globalizm*, Macmillian Publishing Co., New York 1993, s. 23.

aktör uluslararası örgütlerdir. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında uluslararası örgütler hem nicelik hem de nitelik bakımından uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutmaya başlamışlardır. Bu yüzden gerek uluslararası ilişkiler gerekse uluslararası hukuk perspektifinden örgütler ele alınmıştır.

En geniş anlamda uluslararası örgütlerin tanımını yapmak gerekirse; uluslararası örgütler iki veya daha fazla devletin bir anlaşma ile tesis ettikleri kurumlardır.¹¹⁵ Hüseyin Pazarıcı ise uluslararası örgüt kavramını biraz daha detaylı biçimde ele alarak, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşmenin uluslararası örgüt olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁶ Bir diğer tanım ise; uluslararası örgütler, bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçlerdir.¹¹⁷ Clive Archer ise uluslararası örgütleri, devletler arası bir anlaşma ile hayata üyelerinin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere hareket eden, iki ya da daha fazla devletin üye olduğu devamlı ve formal yapılar olarak tanımlamaktadır.¹¹⁸

Küreselleşme süreciyle beraber varlığı ve etkinliği daha ön plana çıkan örgütler ile sistem arasında simbiyotik bir ilişki söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle; örgütler varlıklarının ve devamlılıklarının zemini olan sistemi destekleyen hatta yapısal sorunlarının çözümüne katkı sunan yapılar olmakla beraber süreç içinde sistemin değişmesi ve dönüşmesinde etkili otonom bir aktör de olabilmektedirler. Bu özellikleriyle de genelde uluslararası ilişkilerin özelde ise uluslararası politikanın önemli aktörlerinden birini teşkil etmektedirler.¹¹⁹

115 Arı, *a.g.e.*, 2009, s. 82.

116 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 185.

117 Mehmet Haşgüler-Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Alfa Bas. Yay. Dağ., İstanbul 2010, s. 1.

118 Clive Archer, *International Organizations*. Routledge, London 1992, s. 17.

119 Şaban H. Çalış, "Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı", Şaban H. Çalış vd., der., *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 1-3.

Uluslararası ilişkiler yazını incelendiğinde işbirliği ve örgütler arasındaki bağıntının liberal çevreye mensup akademisyenlerce ele alındığı görülmektedir. Uluslararası hukuk düzenlemelerinin ve örgütlerin savaşın engellenmesinde ve sorunların barışçıl yöntemlerle çözümündeki rolünü ele alan ve Viotti ve Kauppi tarafından “düzenleyici liberalizm” olarak ifade edilen teorik yaklaşım, örgütleri bölgesel ve global işbirliğinin merkezine yerleştirmektedir.¹²⁰

Uluslararası İlişkilerde İttifak Kavramı

Siyasi Tarih boyunca devletlerin birtakım amaçlarını gerçekleştirmek veya belirli dönemlerde konjonktürel şartlardan dolayı bir araya geldikleri, sürekli ya da geçici ittifaklar kurdukları gözlemlenmektedir. Dünya siyasi tarihine bakıldığında gerek savaş ve çatışma dönemleri gerekse barış dönemlerinde birden fazla devletin ortak hareket etme amacıyla bir araya geldikleri söz konusu olmuştur. Hatta George Liska uluslararası ilişkilerin ittifaklar olmaksızın düşünülemeyeceğini, iki kavramın genellikle aynı kapıya çıktığını savunmaktadır.¹²¹ Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde başta güvenlik merkezli olmak üzere “ittifak” konusunda çok sayıda çalışma söz konusudur.

Öncelikle ittifak kavramına ilişkin literatürde sıkça atıf alan yazarların tanımlarına baktığımızda ittifak tanımının da diğer sosyal bilimler kavramları gibi mutabakat sağlanamayan bir kavram olduğuna dikkat çeken Ole Holsti'ye¹²² göre ittifak; iki veya daha fazla ulus arasında ulusal güvenlik meselelerinde işbirliği yapma amacıyla gerçekleştirilen resmi bir anlaşmadır. Stephen M. Walt¹²³, ittifakları, “iki veya daha fazla egemen devlet arasında, güvenlik konularında iş birliği amacıyla oluşturulan biçimsel ya da biçimsel olmayan ilişki”

120 Viotti-Kauppi, *a.g.e.*, s. 231.

121 George Liska, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, The John Hopkins Press, Baltimore 1962, s. 3.

122 Ole R. Holsti vd., *Unity and Disintegration in International Alliances*, Wiley-Interscience Publication, New York 1973, s. 2.

123 Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York 1987, s. 12.

olarak tanımlarken, Glenn H. Snyder¹²⁴ ise, “üyelerinin güvenliği ya da itibarını yükseltmek amacıyla, açıkça ifade edilmiş olsun ya da olmasın, belirli devletlere karşı askeri güç kullanmak veya askeri güç kullanımını engellemek için oluşturulmuş resmi devlet birliktelikleridir” şeklinde tanımlamaktadır. Yazarların tanımları incelendiğinde ittifaklarının amaçlarının güvenlik konusunda işbirliği olduğu şeklinde yaygın bir kanaat mevcuttur. Bunun yanı sıra ittifakların devletler arasında gerçekleştirilen resmi birliktelikler olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu tanımlardan ittifakların dönemselliğine ya da sürelerine ilişkin herhangi bir saptama söz konusu değildir.

Uluslararası ilişkilerinin sistemsel yapısı göz önüne alındığında ise devletlerin ittifak yapmalarının birçok sebebi vardır. Öncelikle devletler, kendi kapasite ve olanaklarıyla ulusal hedeflerine ulaşamayacak durumda olmaları halinde aynı ortak amacı ve çıkarı paylaşan diğer devletlerle ittifaklar kurmaktadır. Ayrıca devletler maliyeti paylaşmak, kararlarına ve politikalarına meşruiyet kazandırmak, sorumluluğu azaltmak ve prestij kazanmak amacıyla da ittifaklar sistemine dahil olmaktadır.¹²⁵

İttifakları, güç dengesiyle arasındaki korelasyon üzerinden tanımlayan Morgenthau’ya göre ittifak çok devletli sistem içinde mevcudiyet bulan güç dengesinin zorunlu bir fonksiyonudur.¹²⁶ Morgenthau’nun tanımından hareketle ittifakların güç dengesi sistemlerinde olmazsa olmaz bir unsur olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda devletlerin birbirine eşit veya yakın kapasitede olmaları halinde ittifaklar politikası rasyonel tercihlerin başında gelmektedir. Çalışmanın önceki sayfalarında ifade edildiği üzere devletlerin kendi imkan ve kapasiteleriyle eşit güçlerle mücadele ve rekabet etmenin maliyetinden kaçınmak amacıyla ittifaklar kurmaları halinde hedef devlette kendisine karşı kurulan ittifaka karşı alternatif ittifak kurma

124 Glenn N. Snyder, “Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, *Journal of International Affairs*, Vol: 44, No: 1, 1990, s. 104.

125 Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika*, SBF Yayınları, Ankara 1985, s. 80.

126 Morgenthau, *a.g.e.*, 1952, s. 235.

yolunu tercih etmesi söz konusu olacaktır. Özetle güç dengesi sistemlerinde kurulan bir ittifak başka ittifakların kurulma sebebi olabilmektedir.

İttifaklar, uluslararası sistemin yapısıyla doğrusal etkileşim içindedirler. Daha açık ifadeyle uluslararası sistemin yapısına göre ittifak kurulması olanaksız hale gelebileceği gibi ittifakların ön plana çıktığı bir yapı da söz konusu olabilmektedir. Bununla beraber ittifakların yapısı, süresi ve işleyişi de uluslararası sistemin etkisine açıktır. Örnek olarak, tek kutuplu sistemlerin dışındaki bütün sistemlerde ittifak kurma devletlerin uyguladığı bir politikadır. Özellikle güç dengesi sistemlerinde ittifaklar sistemin işleyişi için gerekli öğelerin başında gelmektedir. Ancak iki kutuplu sistemde kurulan ittifaklar ile güç dengesi sisteminde kurulan ittifaklar arasında mahiyet farkı söz konusudur. Güç dengesi sistemlerinde ittifaklar sürekli olmaktan ziyade geçici karaktere sahipken, iki kutuplu sistemde ittifaklar süreklilik arz etmektedir. Ayrıca güç dengesi sisteminde ittifaklarda geçici çıkarlar ön planda iken, iki kutuplu sistemde ittifaklarda ise ideolojik öğeler ağırlık kazanmaktadır.¹²⁷

Devletlerin ulusal güvenlik konseptlerinin yanı sıra uluslararası güvenlik bağlamında da ittifakların rolü karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemin üyelerinin dış güvenliklerinin sağlanması ve garanti altına alınması için hükümetler arası tüm gayret ve çabalar olarak tanımlanan uluslararası güvenliğin gerçekleştirilmesinde ittifaklar müessesesi önemli bir etken olmaktadır.¹²⁸ Daha farklı ifadeyle uluslararası güvenliğin sağlanması ve korunması noktasında birtakım ittifaklar kurulabilmekte veya var olan ittifaklara dahil olunabilmektedir. Bu bağlamda, devletlerin ittifakları tercih etmelerinin başlıca nedenleri, ortak amaç ve çıkarların olması fakat devletlerin tek başına bu amaçlara ulaşması noktasında yetersiz kalmalarıdır. Ancak

---

127 Anı, *a.g.e.*, 2006, s. 314-315.

128 Ömer G. İşyar, "Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, s. 13.

devletler böylesi bir durum söz konusu olmasa bile kolektif güvenliğin sağlanması noktasında ittifakları tercih etmektedirler. Bunun temelinde yatan sebepler ise maliyetleri azaltmak, meşruiyet kazandırmak ve etki alanını genişletmek olarak ifade edilebilir.¹²⁹

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde sivil ve askeri hedeflere yönelik gerçekleştirilen saldırılar neticesinde uluslararası güvenlik konseptinde değişiklikler gündeme gelmiş ve uluslararası terör tanımı yeniden ele alınarak bu minvalde yeni konseptler geliştirilmiştir. Buradan hareketle uluslararası terörizmle mücadele amacıyla geliştirilmeye çalışılan *global anti-terörizm* stratejisi ile ittifakların önemi vurgulanmıştır. Bu çerçevede başta Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) olmak üzere ittifaklar yeniden gündeme taşınmış, ciddi boyutta değişim geçiren uluslararası güvenlik çevresine ve küresel terörist tehdidine karşı ittifak sisteminin adaptasyon olanakları geliştirilmiştir.¹³⁰

Devletlerin İttifak Kurmasına Yol Açan Faktörler

Belirli bir insan topluluğunun bir araya gelme iradesiyle vücut bulan siyasal yapı olan devletin varoluş şartlarından olan egemenliklerini¹³¹ koruma eğilimleri devletler siyasi tarihinin her dönemde geçerli olan bir durumdur. Kavramsal olarak ilk defa Westfalya Sistemi ile birlikte ortaya çıkan egemenliğin ittifak ilişkileri neticesinde devletlerin otonomilerine hanel gelmesine rağmen¹³² ittifaklar kurmaları ya da mevcut ittifaklara dahil olmalarının birçok sebebi vardır.

---

129 İşyar, *a.g.m.*, s. 17.

130 İşyar, *a.g.m.*, s. 20.

131 Hukuki bir kavram olan egemenlik hakkında detaylı bilgi için bkz.; Pazarcı, *a.g.e.*, s. 148-152.

132 Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 2005, s. 273.

Tayyar Arı, devletlerin ittifak yapma ya da ittifaklara katılma sebeplerini on maddede ele almıştır. Bunlar;¹³³

Öz Kaynakların Yetersizliği: Devletlerin ortak bir amaca kendi imkan ve kapasiteleriyle ulaşamayacak durumda olmaları halinde ittifaklar kurulmaktadır. Örneğin NATO'nun kurulma sebeplerinin en temel maddesi Avrupa devletlerinin Sovyetler Birliği'ne karşı tek başına mücadele edemeyecek durumda olmalarıdır.

Güç Dengesi Oluşturmak: Mevcut bir ittifakı dengelemek ya da bölgesel veya uluslararası sistemde başat güç olma ve güç dengesini kendi lehine değiştirme eğilimde olan devlete karşı güç dengesi oluşturma amacıyla ittifaklar yapılmaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı öncesi kurulan ittifaklar güç dengesi oluşturma amacıyla meydana gelen ittifaklardandır.

Maliyeti Azaltmak veya Süreyi Kısaltmak: Devletler kendi imkan ve kapasiteleriyle ulusal amaçlarını gerçekleştirecek durumda olsalar bile maliyeti azaltma veya süreyi kısaltmanın daha rasyonel olduğu şeklinde karar vermeleri halinde ittifaklar kurabilirler. Örneğin; ABD'nin 1991'de Irak'a karşı kurulan koalisyonun/ittifakın bünyesinde yer alması gibi.

Sorumluluğu Paylaşmak / Meşruiyet Arayışı: Bir önceki örnekte ABD'nin Irak'a karşı oluşturan ittifakın bünyesinde yer almasının bir diğer sebebi ise sorumluluğu paylaşmak ve meşruiyet sağlamaktır. Çünkü ittifakta çok sayıda devlet yer almakta hem hukuki hem politik sorumluluk paylaşılırken, uluslararası meşruiyet zemini de oluşturmaya çalışılmıştır.

Prestij Kazanmak: Bu neden iki durumda geçerli hale gelmektedir. İlk olarak sistemde güçlü aktörlerin ittifaklara dahil olmasında prestij kazanma arzusu söz konusu olmaktadır. ABD'nin Latin Amerika ülkeleri ile “gelişme için ittifak” adıyla hayata geçirdiği ittifakta

amacı bölge ülkeleri nezdinde prestijini artırmaktı. İkinci durum ise somut bir amaca hizmet etmeyen bölgesel örgütlere katılımdır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi (KEİP) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization – ECO) bu tarz bölgesel ittifaklara örnek teşkil etmektedir.

Güvenlik Kaygıları: Devletler arasındaki çatışmalar genellikle sıfır toplamlı olduğundan bunun maliyetinin oldukça ağır olduğunun bilinciyle hareket eden devletler için ittifakların en önemli sebeplerinin başında güvenlik kaygısı gelmektedir. Türkiye, Yunanistan ve Romanya arasında 1934’de imzalanan Balkan Antantı’nın sebebi İtalya’nın revizyonist politikasından kaynaklanan güvenlik endişesiydi.

İçsel Gereksinimler: Devletler ekonomik sorunlarını çözmek, iç savaş ve ayaklanma gibi olayları bastırmak ya da iç istikrarı sağlamak amacıyla ittifaklar kurmaktadır. NATO’nun Soğuk Savaş döneminde üye ülkelerin Komünist darbelere maruz kalmasını engelleyici rolü içsel gereksinimler neticesinde ittifaka verilebilecek bariz örnektir.

Ortak Kültürel veya İdeolojik Değerler: Devletlerin ittifak kurmalarını etkileyen sebepler arasında ortak kültürel ve ideolojik değerlerin varlığı önemli hususların başında gelmektedir. Ortak etnik veya dini köken, benzer sosyo-kültürel amaçları paylaşma, aynı değerlere vurgu gibi enstrümanlar devletleri ittifak kurmaya iten sebeplerdendir. Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY), Arap Ligi (AL) gibi ittifakların kurulma sebeplerinin başında ortak kültürel ve ideolojik değerlere sahip olma gelmektedir.

İnsiyatif Kullanma Kapasitelerini Arttırmak: Devletlerin görünürde kendisine herhangi bir yararı olmayan ya da kendisiyle farklı amaçları olan devletlerce kurulan ittifaklara dahil olma eğilimleri söz konusudur. Böylelikle söz konusu devlet bu ittifak paralelinde oluşan platformlarda yer alabilecek ve çıkarlarıyla örtüşmeyen kararları ittifakın bünyesinde olmasından dolayı engelleme şansına sahip olacaktır.

Diğer Devleti Denetim Altında Tutmak: Devletler herhangi bir veya birkaç devleti denetimi ya da kontrolü altına tutmak amacıyla ittifak kurabilirler. 1815 Viyana Konferansı sonrası oluşan Kutsal İttifak'ın (Holly Alliance) amaçları arasında ittifak devletlerinin birbirlerini denetim altında tutmak olgusu da yer almaktaydı.

Ole Holsti ise ittifakların oluşumuna yol açan faktörlere ilişkin iki farklı görüşün mevcudiyetine dikkat çekmektedir. Birinci görüş ittifakların oluşumunda dışsal faktörlerin etkili olduğunu varsayan görüştür. Buna göre uluslararası sistemin yapısı ve devletler arası çatışmalar ittifakların oluşumunun nedenlerini teşkil etmektedir. İkinci görüş ise devletlerin iç dinamiklerine vurgu yapmakta ve ittifak oluşumunun devletlerin arzularına paralel şekilde meydana geldiğini iddia etmektedirler. İkinci görüşe göre bazı devletler egemenliklerine daha düşkün ve uluslararası yükümlülüklerden uzak durma eğiliminde olduklarından ittifak kurma ya da ittifaklara dahil olmaktan kaçınırken tersi durumda ittifakların oluşumu gündeme gelmektedir.¹³⁴

İttifaklar konusunda klasik literatürde güç dengesi üzerinden yapılan tanımların hakim pozisyonda olduğu görülmektedir. Örneğin Morgenthau rekabet halindeki iki devletin üç seçeneği olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar; güç artırımı, diğer aktörlerin güçleriyle kendi güçlerini birleştirmek ya da rakip devletin güç birleştirmesini engellemek. Eğer devletler son iki seçeneği tercih ederlerse ittifak politikası izlemek durumunda kalacaklardır.¹³⁵ Morgenthau klasik realizme mensup yazarlardan olduğundan uluslararası ilişkileri güç ve çıkar değişkenleri üzerinden analiz ederek çatışmacı bir yaklaşımı benimsediğinden devletler arasındaki rekabeti ön plana alarak güç ilişkileri üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Böylece güç dengesi parametresi baz alınarak ittifak sistemini açıklamaya çalışmaktadır.

---

134 Ole Holsti vd., *Unity and Disintegration in International Alliances; comparative studies*, Wiley-Interscience Publication, New York 1973, s. 4.

135 Morgenthau, *a.g.e.*, 2005, s. 193.

Stephen M. Walt ise ittifakların oluşumunda güç dengesinden ziyade tehdit dengesi kavramının kullanılması gerekliliğini savunmuş ve güç dengesi temelli görüşlerin açıklayıcılık noktasında eksik kaldığını ileri sürmüştür. Walt ittifakların asıl nedeninin gücü dengelemek ziyade tehdidi dengelemek olduğuna dikkat çekerek, güç dengesinin ve dengedeki değişimin önemli olmasının yanı sıra, ittifakların kurulmasında coğrafi yakınlık, saldırı kabiliyeti ve karşı tarafın niyetini önemli parametreler olarak savunmuştur.¹³⁶

Özetleyecek olursak devletlerin ittifak politikasına yönelmesinin ve ittifaklara dahil olmasının nedenleri arasında dışsal faktörlerin önemli yeri olduğu ifade edilebilir. Devletler gerek güç dengesinin yapısından gerekse ulusal amaçlarına ulaşma noktasında ittifakları bir araç olarak kullanma eğilimindedirler. Böylece bir nebze de olsa da dış politikada karar alma yeteneklerini sınırlandıran olumsuz bir boyutu da olan ittifakları konjonktür ve kendi hedefleri doğrultusunda sıkça tercih etmektedirler. Özellikle son yıllarda dış politika kararlarının uluslararası kamuoyunun ilgi ve dolaylı denetimine açık hale gelmesiyle birlikte devletler eylemlerinin meşruiyetini sağlama, prestij kazanma ya da kaybetmeme ve maliyet fayda analizlerini de göz önünde tutarak ittifaklar içerisinde hareket etmeyi daha fazla tercih etmektedirler.

İttifak Çeşitleri

İttifaklar konusunda çeşitli ayrımlar vardır. Bunlardan ilki ittifakları güvenlik (security alliance) ve savunma ittifakları (defensive alliance) şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmuştur. Savunma ittifakları; ortak bir rakip ya da düşmana karşı kurulan ittifaklardır. Güvenlik ittifakları ise üye devletlerinin güvenlik şemsiyesi altına alınması ya da daha basit ifadeyle koruması amacıyla kurulmuştur. Yani güvenlik ittifakları ortak bir düşmana karşı kurulmamıştır. Savunma ittifakları ittifakın dışından

---

136 Walt, *a.g.e.*, 1987, s. 7-9.

gelen tehditlere yönelik kurulmuşken güvenlik ittifakı ise ittifaka dahil üyelerin birbirine karşı korumak amacındadır.¹³⁷ 1934 yılında Türkiye, Yunanistan ve Romanya arasında Balkan Antantı ile kurulan ittifak savunma ittifakına örnek teşkil ederken, Birleşmiş Milletler ise güvenlik ittifakı kategorisinde ele alınabilir.

Güvenlik ittifakları ile savunma ittifakları arasındaki farklara değinmek gerekirse ilk olarak güvenlik ittifakları ittifaka dahil bir ya da daha fazla üyeye karşı tehdit ya da saldırganlık durumunda karşılıklı yardımı esas alan resmi anlaşma ya da metinler üzerinden hayata geçirilmektedir. Dolayısıyla BM veya Şangay İşbirliği Örgütü gibi ittifak sistemleri kendini meydana getiren üyeleri birbirine karşı koruyarak sistemde kaosu engellemeyi ve stabilizeyi sürdürmeyi amaçlamaktadır. Buna karşın savunma ittifakları ise üyelerini dış tehditlere karşı koruma amacıyla meydana gelmekte olup, şiddeti veya çatışma durumunu azaltma ya da ortadan kaldırma şeklinde bir amaç gözetmemektedir. Savunma ittifaklarının kuruluş mantığında çatışmanın kaçınılmaz olduğuna dair bir anlayış hakimken güvenlik ittifaklarını bunun tersini iddia etmektedir.¹³⁸

Bir diğer ittifak ayrımı ise uluslararası ilişkilerin evrimine paralel şekilde gözlemlenen ittifakların kurumsal yapısı, sürekliliği, karar mekanizmaları göz önüne alınarak yapılmaktadır. Bu çerçevede ittifakları ad-hoc ittifaklar/koalisyonlar ve kurumsal ittifaklar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür.

Bu bağlamda ilk olarak ad-hoc ittifakları ele aldığımızda Westfalya düzeniyle şekillenen sistemin ittifak anlayışında hakim olduğunu görmekteyiz. Soğuk savaş sonrası dönemde de ad-hoc ittifaklar yadsınmayacak boyutta varlığını muhafaza etmektedirler.¹³⁹ Westfalya Düzeniyle oluşan güç dengesinin bozulmaması ve devamı için sürekli

---

137 Barış Çağlar, "Changing Alliance and Copoperation Dynamics: Globalization, Nation-State and Threat", Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 109.

138 Çağlar, *a.g.t.*, 2010, s. 115-118.

139 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara 2010, s. 201-206.

ad-hoc ittifaklara başvurulduğu gibi Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısal özelliklerinden dolayı ad-hoc ittifaklar yeniden uluslararası politikada devletlerin politika tercihleri arasında yer alan mekanizmalardan biri olmuştur.

Ad- hoc koalisyon şeklinde tanımlanan ittifaklar; iki veya daha fazla devletin geçici bir amacı gerçekleştirmek gayesiyle oluşturduğu işbirliği modelleridir. Bu ittifaklar dar kapsamlı ve tek bir amaç üzere kurulmaktadır.¹⁴⁰ Uluslararası sistemin evrimine paralel şekilde dönüşen güvenlik kavramı çerçevesinde yeni bir yaklaşım olan Küresel Güvenlik Yönetişimi Yaklaşımına göre; Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu sistemin zorunlu ittifak yapısının geçerliliğini yitirmiş ve yerini isteklilerin oluşturduğu ad-hoc koalisyonların almıştır.¹⁴¹ Ad-hoc koalisyonlar birçok açıdan kurumsal ittifaklardan farklılık göstermektedir. Bunlar; karar alma süreci, kurallar ve işleyişi, ittifakın sürekliliği ve ittifaka tahsis edilen bütçe, asker gibi kaynaklardır.

İlk olarak ad-hoc koalisyonların karar alma mekanizmaları BM'nin kurumsal yapısında olduğu üzere ve NATO vb. gibi kurumsal ittifakların işleyiş şartlarında yer alan eşit ve tek oy prensibinden ziyade ittifakta güçlü ve etkin üye ya da üyelerin etkisiyle şekillenmektedir.¹⁴² Kurumsal bir yapıya sahip olmadığından bu tarz ittifaklarda daha çok ittifaka dahil devletler müzakere süreci neticesinde karar almaktadır. Ad-hoc koalisyonlar tanımında belirtildiği üzere geçici ve tek bir amaç çerçevesinde oluşturduğundan dolayı karar alma süreci daha hızlı işletilmektedir. Zaten amacın tekilliği ve spesifik bir duruma yönelik olması kararlara etki etmektedir. Dolayısıyla koalisyona mensup devletlerarasında kararlara ilişkin ayrılıklar ve çatışma olasılığı düşüktür.

Ad-hoc Koalisyonlar kurumsal yapıya sahip değildirler. Bundan dolayı organları, işleyiş mekanizmalarına ihtiyaç duymamaktadırlar.

140 *Coalition Operations Handbook*: ABCA Publications, No: 9, 2001.

141 Elke Krahmman, "American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security", *International Studies Review*, Vol: 7, No: 4, 2005, s. 532.

142 Dönmez, a.g.t., s. 201-202.

Bu tarz koalisyonların ne zaman, kimler arasında ve hangi şartlarda kurulacağı belli olmadığından herhangi bir kurallar silsilesi ve işleyiş şartnamesi olmamakla beraber herhangi bir merkez ya da sekreteryası da yoktur.¹⁴³

Yukarıda yapılan tanımda belirtildiği üzere bu ittifaklar tekil ve somut bir amaca yönelik kurulduğundan amacın gerçekleşmesiyle beraber varlığını idame ettirmesini gerektirecek bir durum hasıl olmadığından varlığını sona erdirecektir. ABD'nin girişimleriyle Irak'a müdahale için oluşturulan koalisyon/ittifak Irak müdahalesinin başarıya ulaşmasıyla sona ermiştir. Aynı durum Fransa'nın girişimleriyle Arap Baharı olarak ifade edilen süreçte Libya'ya yönelik kurulan koalisyon için de geçerlidir.

Bu tip koalisyonlarda gerek zaman gerekse işleyiş şartlarından dolayı ortak bütçe oluşturma ve bunun yönetimi mümkün değildir. Aynı zamanda asker vb. konularda herhangi bir kriter söz konusu değildir.¹⁴⁴ Bu ittifaklarda hedeflenen amaç için gereken maliyet ittifak mensubu devletlerin çıkarları nispetinde karşılanmaktadır. Ayrıca ittifakın güçlü devletleri maliyeti daha fazla üstlenmektedirler. Maliyet hem ekonomik öğeleri hem de başta asker olmak üzere diğer öğeleri de kapsamaktadır.

Kurumsal ittifaklar ise uluslararası ilişkilerde kurumsal liberalizmin ön plana çıktığı Dünya Savaşları sonrası dönemde devletlerin dış politika tercihlerinin önemli öğesi haline gelmiştir.¹⁴⁵ Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere iki kutuplu sistem kurumsal ittifakların en belirgin olduğu dönemdir. Bunun yanı sıra günümüzde de hala başta NATO olmak üzere kurumsal ittifaklar uluslararası politikanın aktörleri arasında yer almaktadır. Kurumsal ittifaklarının en belirgin özelliği ise ittifakın kuruluş aşamasından son aşamasına kadar bütün mekanizmalarının kurumsallık mantığı çerçevesinde belirli bir işleyişe sahip olmasıdır.

---

143 Dönmez, *a.g.t.*, s. 204.

144 Dönmez, *a.g.t.*, s. 216.

145 An, *a.g.e.*, 2008, s. 373.

Karar alma süreçleri bağlamında kurumsal ittifakları ele aldığımızda her ittifakın buna ilişkin yazılı kuralları olduğunu görmekteyiz. Örneğin NATO’da kararlar eşit oy hakkına sahip her üyenin olumlu oyuyla yani oy birliğiyle alınmaktadır.¹⁴⁶ Sonuç itibariyle kurumsal ittifaklar belli kurallar çerçevesinde karar almaktadırlar. İttifaka dahil üyelerin ekonomik, askeri, politik vb. unsurlarına bakılmaksızın hepsi eşit oy hakkına sahiptir. Bu da devletlerin eşitliği prensibinin tezahürüdür. Kurumsal ittifakları ad-hoc koalisyonlardan ayıran diğer bir özellik ise ittifakın bir uluslararası metin çerçevesinde kurulmuş olmasıyla beraber bütün organları ve işleyişine dair kuralların mevcudiyetidir.¹⁴⁷ Bir diğer ayırıcı özellik ise kurumsal ittifakların belirli bir merkezleri, sekreteryalrı, bütçeleri ve gerekli diğer organları vardır. Bunların hepsi ilgili ittifakın kurucu metninde düzenlenmektedir. Sonuç itibariyle kurumsal ittifakların kuruluşu, yapısı, işleyişı, üyelik ve karar mekanizmaları, bütçesi, kapsamı gibi bütün nitelikleri yazılı ve resmi metinler şeklinde kararlaştırılmıştır. Bu ittifaklar, uluslararası hukuk normlarını daha fazla gözetmekte ve kendilerine de politik kişilik yanı sıra hukuki kişilik de kazandırmaktadırlar.

İttifakları ayrıca amaçları ve kapsamaları bağlamında da kategorilere ayırmak mümkündür. Bu bağlamda herhangi bir ittifakı ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel ittifak şeklinde ifade edebiliriz. TÜRKSOY kültürel ittifaklara örnek teşkil ederken, 2010 yılında Türkiye, Rusya ve Ukrayna arasında kurulması planlanan Karadeniz Savunma Anlaşması Örgütü askeri ittifaka örnek teşkil etmektedir.¹⁴⁸ Bunun yanı sıra bir örgüt birden fazla kategoriye dahil olabilir. Örneğin NATO hem askeri hem de siyasi bir ittifaktır.

146 NATO Resmi web sitesi, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

147 Birleşmiş Milletler, “*BM Kurucu Antlaşması Metni*”, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

148 “Karadeniz’de yeni bir ittifak mı?”, *CNNÜRK*, <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/06/29/karadenizde.yeni.bir.ittifak.mi/581591.0/index.html>, (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

KAZAKİSTAN VE KİMLİK

Kazakistan'da Kimlik Oluşumunun Tarihsel Arka Planına Bakış

İlk Çağlardan 1917 Yılına Kadar Kazakistan

Gerek tarihsel süreç gerekse tarih yazımı, kimlik inşasında etkili unsurlar arasında yer almaktadır. Ulusal kimlik oluşum süreçlerinde ortak dil, kültür, coğrafya, din gibi öğelerin yanı sıra tarih de inşa sürecinin alt yapısal unsurlarını meydana getiren bir öğedir.¹⁴⁹ Tarihin, kimlik oluşum sürecindeki etkisinden dolayı devletler inşa süreçlerinde toplumdaki ortak tarihsel geçmişi bileştirici ve kimlikleştirici bir unsur olarak kullanılmaktadırlar. Tarih yazımı ise bu noktada devreye girmektedir. Tarih yazımı güncel devlet ereklerini yerine getirmede kullanılır iken, bunun mit oluşturucu işlevi ile doğrudan bağlantı kurulmaktadır. Mit ise ilk olarak geleneksel toplumlarda insan ve doğaüstü oluşlardan meydana gelen kutsal anlatı¹⁵⁰ olarak ele alınsa da bunların insan veya doğaüstü, hatta doğru yanlış olmaları önemli değildir. Mitlerin önemli işlevi tarih yazımında kimlikleştirme sürecindeki biçimleştirici rolleridir. Mitlerin yanı sıra milli törenler,

---

149 Dağ, *a.g.e.*, s. 49.

150 "Peter Heehs, Myth, History and Theory", *History and Theory*, Vol: 33, No:1, 1994, s. 2.

gelenek ve tarihsel semboller de kimliğin inşasında etkili olmaktadır.¹⁵¹ Bu bağlamda bütün devletlerde olduğu gibi Kazakistan'da da kimlik inşa sürecinde gerek tarihsel döngü gerekse tarihsel anlatılar önem arz etmektedir.

Günümüzde Kazakistan olarak ifade edilen coğrafyada insanoğlunun varlığı 1-1,5 milyon yıl öncesine kadar gitmektedir.¹⁵² M.Ö. 3000 – M.Ö. 1000 yılları arasında ise ilk olarak Orta Kazakistan'a Andronova kültürüne mensup insan toplulukları yerleşmeye başladı. Günümüz Kazaklarının benzer özelliklere sahip olduğu, fiziki açıdan ise Avrupalı oldukları düşünölen Andronovalar ilerleyen dönemlerde Doğu'da Minusinsk'ten Batı'da Ural bölgesine güneyde ise Yedisu'ya kadar geniş bir alanda yaşamışlardır.¹⁵³ Tarihsel süreç içerisinde İrani Sakalara, Sarmatlara, Wu-sunlara, Hunlara tabi olan kabilelere, Oğur Türklerine, Göktürlere ve Kıpçaklara ev sahipliği yapmıştır. Sonraki dönemlerde Karahitay ve akabinde Moğol istilaları ile ortaya çıkan Kıpçak-Kanglılar ve diğer Türk halkları bu coğrafyada yaşamaya başlamışlardır.¹⁵⁴

İslamiyet'in ortaya çıkışı Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Kazakistan coğrafyasında da siyasi değişikliklere sebep teşkil etmiştir. Söz konusu bölgenin İslam ile tanıştığı dönemde Kazakistan, Batı Göktürk Kağanlığı tarafından yönetiliyordu. Araplarla Çinliler arasında 751 yılında yapılan Talas Savaşı'nda Karluk ve Yağma Türkleri Araplarla birlikte Çin'e karşı savaştılar ve Çin'i yendiler. Bu savaş ile Orta Asya toplulukları İslam dini ile yakın temasa geçmiş çoğu İslamiyeti benimsemiştir. Talas Savaşı'ndan 15 yıl son Karluklar,

151 Graham Smith vd., *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands-the Politics of National Identities*, Cambridge University Press, 1998, s. 23.

152 C.K. Taymagambetov, *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahab Kara Selenge Yayınları, İstanbul 2007, s. 21.

153 K. Kaipakar, *Eski Dönemde Kazakistan; Kazakistan Tarihi Makaleler*, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 10-12.

154 Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Çorum 2006, s. 480.

Çu Irmağı boylarında Karluk Devleti'ni¹⁵⁵ kurdular. XI. yy.'la kadar ülkenin batısını Oğuzlar, doğusunu ise Kuman ve Kıpçaklar yönetmekteydi. 1219 yılında ise Moğollar, Karahitay topraklarını ele geçirerek Kazakistan'ı hakimiyeti altına almıştır.¹⁵⁶ Böylelikler 13. yy. itibarıyla Türkler, İraniler ve Moğollar gibi etnik unsurlar Kazakların oluşumuna temel teşkil etmişlerdir. Bunların yanı sıra Çerkezler gibi daha küçük etnik unsurlar da bu coğrafyadaki yerini almışlardı. Bu çoklu etnik yapı Ebu'l Hayr siyaseti neticesinde bir araya gelerek Kazak ismini almışlardır.¹⁵⁷ Kazakistan üzerinde çalışmalar yapan tarihçiler, dilbilimler ve antropologlara göre Kazak halkının oluşum süreci uzun bir evre içerisinde XIV. – XV. yy.'ın ilk yarısında tamamlanmıştır.¹⁵⁸

Kazakistan üzerinde çalışmalar yapan araştırmacıların büyük bir kısmı Kazakistan topraklarında ilk devlet oluşumlarının Kazakların ilkel ataları olan Usunlar ve Kangüyer zamanında Milattan bin yıl öncesinde gerçekleştiğini belirtmektedirler.¹⁵⁹ Bir kısım tarihçiler VI. yy'da Kazakistan topraklarında hüküm süren Göktürk Kağanlığı'nı ilk Kazak Devleti olarak kabul ederken¹⁶⁰, Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na bağlı Tarih ve Etnoloji Enstitüsü Eski ve Orta Çağ Kazakistan Tarihi bölüm başkanı Nurlan Adilbegovich Atygaev'e göre ise ilk Kazak devlet ya da devletleri Ak Orda, Şeybani Hanlığı, Moğolistan, Nogay Ordası ve Sibiry Hanlığı gibi çeşitli siyasi grupların

155 Karluk Devleti, müstakil Türk devletidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1998; Muhammed Kemalolu, "Karahanlıların Menşe ve Kuruluş Farazyeleri", *Hikmet Yurdu*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2013.

156 Abdulvahab Kara-Okan Yeşilot, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2010, s. 25.

157 Golden, *a.g.e.*, s. 481.

158 K. A. Pişulina-B.E. Kumebekov, "Zaverşauşi etap formirovaniya kazakhskoy narodnosti", *Istoria Kazakhstana s drevneyşih vremen do naşih dnei*, V pyati tomah, T.2, Astana,1997, s. 295; O. İsmagulov vd., "Etnogenez kazakhskoy narodnosti", *Istoria Kazakhstana*, T.2, s. 279; A.T. Kaidarov, "Kazakhski yazık", *Istoria Kazakhstana*, s. 568.

159 K.A. Akişev, "Gosudarstva Hunnu i Usun", *Istoria Kazakhstana s drevneyşih vremen do naşih dnei*, V çetereh tomah, T.1, 1996, s. 256-257; K.M. Baypakov-E.A. Smagulov, "Kanguy", *Istoria Kazakhstana*, T.1, s. 272.

160 S. Hizmetli, "Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü", *İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, 2011, s. 25.

birleşmesi sonucu meydana gelmiş olabilir.¹⁶¹ 1970'lerde sıkça dile getirilen ve günümüzde de kabul gören görüş ise ilk Kazak Devleti'nin 1127 yılında Cengiz Han'ın ölümünden sonra Kazak hanları tarafından kurulan Ak-Orda hanlığı olduğuna dair görüştür. Çünkü Orta Çağ'da devletlerin yaşamı hanedanlıklarla ilişkilendirilmekteydi.¹⁶² Tarihiçi K. A. Pishchulina, Ak-Orda Hanlığı'nın yöneticileri ile halkının aynı etnik gruptan geldiğini belirttikten sonra ilk Kazak devleti olarak Ak-Orda Hanlığı'nın kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶³ Pishchulina'nın yanı sıra Orta Çağ tarihçilerinden Ahmed Haydar Razi ve Ahmet Ghaffari'nin tarihi yazılarında da Ak-Orda Hanlığı Kazaklar tarafından kurulan ilk devlet olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁴

1440'lı yıllarda Altın-Orda ile Ak-Orda Hanlıkları arasında sıkıntılar yaşanmaktaydı. Altın Orda Hanı Ebu'l Hayr'ın Ak Orda'nın son hanı Barak'ın oğulları Canibek ve Kerey Sultanlar'a karşı tutumları, Kazak Hanlığı'nın kurulmasına yol açtı. 1456 yılında Canibek ve Kerey Sultanla beraber, Ebu'l Hayr'a karşı olan urug ve boylarla birlikte Magulistan'a göç ederek Kazak Hanlığı'nı kurdular. Başlangıçta Kazak Hanlığı'nın toprakları Yedisu bölgesi ile Çu ve Talas nehirlerinin olduğu bölgelerden oluşmaktaydı. Tarihi kaynaklarda "Kazakistan" kelimesi ilk defa XVI. yy'da bu bölge için kullanıldı. Hanlığın merkezi ise ilk yıllarda Sıgnak iken, Türkistan (Yesi)'in Hanlık topraklarına katılmasıyla beraber Hanlığın merkezi bu şehir olmuştur.¹⁶⁵

XVII. yy'la gelindiğinde ise Hanlık, kendi içerisinde birtakım karışıklıklar yaşamaktaydı. Bu dönemde cüzler^{166*} arasındaki anlaşmazlık ve huzursuzluklar Hanlığın gücünün erimesine sebebiyet

161 A. N. Adilbekovich, "Vremya Obrazovania Kazakhskogo Hanstva: Nekotoriyi Aspekti Problemi V İstoriografii İ V İstochnikah", *TSentral'noaziatskiy istoričeskiy server*, <http://www.kyrgyz.ru/?page=305>, (Erişim Tarihi: 12.03.2013).

162 K.A. Pişulina, *Ugo-Vostochny Kazakhstan*, Alma-Ata: Izdatel'stvo "Nauka", 1977, s. 235-256.

163 K.A. Pişulina, *Obrazovanie Kazakhskogo hanstva, İstoria Kazakhstana s drevneyşih vremen do nayşih dnei*, V pyati tomah, T.2., Astana 1997, s. 331.

164 V. G. Tizengauzen, *Sbornik materialov otosyayşihya k istorii Zolotoi Ordi*, T.2, Moskva-Leningrad 1941, s. 211-215.

165 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 27-28.

166 Cüzlik sistemi; en genel ifadeyle Kazak halkını oluşturan soy ve bağ sistemidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı biçimde incelenecektir.

teşkil etmekteydi. 1680-1718 yılları arasında Kazak Hanlığı'nın başında olan Az Tavke, cüzler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için birtakım tedbirler uygulamaya koydu. Bu dönemde Hanlığın anayasası olarak ifade edilebilecek “ Yedi Yargı/Yedi Kanun” ile Hanlığın hukuk düzeni ve devlet yapısının temel prensipleri ortaya konuldu.¹⁶⁷

Tevke Han'dan sonra Hanlık tekrar gücünü kaybetmeye başladı. Bu dönemde Cungarlar, Kazak topraklarına yönelik saldırılarını arttırdılar. 1723 yılında başlayan ve birkaç yıl süren Cungar akınları Kazaklar'a çok ciddi kayıplar verdirmekle beraber, saldırılardan dolayı Kazaklar'ın büyük bir kısmı başka coğrafyalara göç etmek zorunda kaldılar. Günümüzde hala Kazakistan'da kullanılan “Aktaban Şubrındı/ayak tabanları şişti” deyiimi bu saldırılar sonucu gerçekleşen göç felaketinin günümüze bir yansımasıdır.¹⁶⁸ Cungar saldırıları karşısında fazlaca kayıp veren Kazak Küçük Cüz Hanı Ebu'l Hayr Çarlık Rusya'ya himayeleri altına alınmayı teklif etti. Çarlık Rusya'nın Asya hakimiyeti amacıyla yürüttüğü dış politikasına uygun düşen bu teklif karşısında Çariçe Anna İvanovna 17 Şubat 1731'de Küçük Cüz'ü himayesi altına aldı. Bunu 1740'da Orta Cüz, 1742 yılında ise Büyük Cüz'ün Rus himayesine girmesi takip etti.¹⁶⁹

Üç Kazak Cüz'ünün de himayesine girmesinin ardından Çarlık Rusya'nın genel doğu politikasının bir parçası olarak bir yandan Kazakistan'a Rus göçmenler ve askeri birlikler yerleştirilirken diğer yandan ise Kazak topraklarında kaleler inşa edildi.¹⁷⁰ 1800'lü yılların başında Napolyon'u yenerek Avrupa siyasetinde büyük bir güç olan Rusya bu dönemde Kazak politikasında birtakım köklü değişikliklere gitti. Kazakların idari yapılanmasında, hukuk sisteminde yapılan değişikliklerle Kazak örfi hukukunun yerine Rus hukuku tatbik edildi,

---

167 Taymagambetov, *a.g.e.*, s. 221-222.

168 Abdolvahab Kara, “Kazakistan 'da 1986 Almatı Olaylarının İyçyüzü ve Etkileri”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 15.

169 Baymirza Hayit, *Soyyetyer Birliği'ndeki Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987, s. 130-144.

170 Kara, *a.g.t.*, s. 17.

vergi yükümlülükleri getirildi ve Rus okullarının açılması daha kolay hale getirilerek bölgedeki Kazak Hanlığı'nın varlığı tamamen sona erdiriliyordu.¹⁷¹

Çarlık Rusya'nın bölgedeki sömürge politikalarına karşı Kazak toplumunda ciddi direnişler olmuştur. Bunlardan ilk büyük olanı 1840'lı yıllarda Kenesarı Kasımoğlu Han liderliğinde Kazak isyanı olmuştur.¹⁷² Kenesarı İsyanı'ndan sonra Can Hoca, İsen Batur, Han Gali Arslan, İsa Tülenbay, Sırım Datoğlu, İsatay Taymanoğlu ve Mahabat Ötemişoğlu gibi liderlerin öncülüğünde isyanlar gerçekleşmiştir.¹⁷³ Söz konusu dönemlerde Çarlık yönetimine karşı Rusların liderliğinde başlatılan isyanlarda da Kazaklar etkin rol oynamışlardır.¹⁷⁴ 1916 yılında ise tüm Orta Asya halklarında Çarlık Rusyası'na karşı milli kurtuluş isyanı patlak vermiştir.¹⁷⁵

Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1917 – 1991)

XX. yy gerek Dünya siyasi tarihi gerekse Rusya ve Orta Asya coğrafyası açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir döneme işaret etmektedir. 1916 yılında Çarlık rejimine karşı başlayan isyan dalgası 25 Kasım 1917 tarihinde Bolşeviklerin liderliğinde Çarlık rejiminin sonunu getirmiştir.¹⁷⁶ Siyasi tarih literatüründe Bolşevik Devrimi olarak kavramsallaştırılan Rusya'daki rejim değişikliği bütün Orta Asya coğrafyasında ciddi bir heyecan uyandırmış ve Çarlık yönetimi derhal tasfiye edilmiştir.

171 Michael Rywkin, *Moscow's Muslim Challenge Soviet Central Asia*, M. E. Sharpe, London 1989, s. 5-6.

172 Tamara Ölçekçi, "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığı'nda Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)", *Bilgi*, 2009, s. 51, 124.

173 Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türk İli Türkistan Ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981, s. 231-324.; Feyzullah Budak, *Kazakistan'ın Dünü, Bugünü, Yarını*, Ocak Yayınları, Ankara 1999, s. 43.

174 K. Rıspayev, *İstoriya Respubliki Kazahstana*, Almatı, 2002, s. 120.

175 KaraYeşilot, a.g.e., s. 30.

176 S. B. Kulbayev, *Hronika Vajneyşih Sobitii Velikoy Oktyabrskoy Sosialistışeskey Revolyusiyi V Kazahstane*, Alma-Ata, 1960, s. 4.

Çarlık Rusyası'nın sömürgeci politikalarına maruz kalan Kazaklar da diğerleri gibi Bolşevik Devrimi'ni büyük ilgi ve heyecanla karşılamışlardır. Bolşevik Devrimi'yle demokratik ve bağımsız bir devlet kurabileceklerini düşünen Kazaklar, Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlat gibi isimlerin öncülüğünde 8 – 13 Aralık 1917 tarihinde Orenburg'da gerçekleştirdikleri kurultayla Alaş Partisi'ni kurmuşlardır. 21 – 26 Temmuz 1917 tarihlerinde Alaş-Orda Partisi Orenburg'da “Birinci Kazak Kurultayı”nı düzenlemiştir. Bökeyhanov'un liderliğini yaptığı ve Kazakistan'ın her yanından temsilcilerin katıldığı bu kurultayın ana hedefinin milli kurtuluş olduğu ilan edilmiştir. Bu kurultay sonunda Alaş-Orda hükümeti kurularak Kazakistan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir.¹⁷⁷ Bu dönemde Bolşevikler ile Çarlık kuvvetleri arasında çatışmalar devam etmekteydi. Bolşevikler, Çarlık kuvvetlerini tamamen tasfiye ettikten hemen sonra 1920 yılında Alaş-Orda hükümetine son verip Kazakistan'ı Sovyet yönetimi altına almışlardır.¹⁷⁸ Bu olaylar karşısında Odenburg başta olmak üzere Yedisu, Uralsk ve Vernıy şehirlerinde milli hareketler cereyan ederken Kazakistan'ın diğer bölgelerinde Sovyet yönetimi hızlı biçimde benimsenmişti.¹⁷⁹

Kazakların büyük bir kısmı Bolşevik Devrimi neticesinde geçmişten gelen sorunların çözüleceğine inanmışlardı. Çarlık yönetimince sömürgecilik sürecinde alınan toprakların geri verilmesi Kazaklarda bağımsızlık fikrini canlandırmış ve ümitlendirmişti. Nitekim, Kazaklar devrimin hemen ardından Kazakistan'daki Çarlık idarecilerini hemen tasfiye edip tutuklamışlardır. Ayrıca Geçici Hükümet 1916 yılındaki Çarlık yönetimine karşı isyan sonucu tutuklu olan Kazakları hür bırakmıştır. Bunların yanı sıra Kazak aydınları ve Kazak gazetesinin fikri önderliğinde il, ilçe ve diğer birimlerde geçici idari komiteler oluşturmuşlardır.¹⁸⁰

177 G. Kan, *İstoriya Kazahstana*, Almatı, 2005, s. 167-168.

178 Abdulvahap Kara, “The Autonomy of Khokand”, Hasan Celal Güzel, der., *The Turks*, Yeni Türkiye Publications, Ankara 2002, s. 937.

179 Halide Devrişeva, “İşgal Döneminden (18. YY) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 60-61.

180 G. A. Bakışev, *Kazahstan V Zaşite Sosialistişeskiego Oteçestva*. Alma-Ata, 1969, s. 4.

20 Ağustos 1920 tarihinde ise Kazakistan teritoryasında Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1924 yılı başlarında ise Orta Asya'da sınırların milli devlet ilkesine göre yeniden dizayn edilmesiyle Sirderya ve Yedisu eyaletleri Kırgız Muhtar SSC'ye bağlanırken başkent Odernburg Rusya'ya dahil edildi ve ülkenin başkenti Kızıl-Ordu oldu. Nisan 1924'de ise Ruslar bölge halkına yönelik kullandığı Kırgız ifadesinin yanlış olduğunu ilan edip, ülkenin adını Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirmişlerdir. Bu düzenlemeyle beraber Kazakistan SSC, Akmola, Aktöbe, Yedisu, Semey, Kostanay ve Aday eyaletlerinden müteşekkildi. 1929 yılında ise ülke ikinci kez başkent değiştirmiş ve üçüncü başkent Almatı olmuştur.¹⁸¹ 5 Aralık 1936 tarihinde ise Sovyetler Birliği yeni anayasası kabul edildi. Bu anayasaya göre Kazak Muhtar SSC'nin statüsü yükselterek Birlik Cumhuriyeti haline getirildi. 1937 senesinde ise Kazakistan SSC Parlamentosu tarafından Kazakistan SSC Anayasası kabul edildi. Akabinde hem Kazakistan SSC Parlamentosu hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Parlamentosu için seçimler yapıldı. Bu seçimler neticesinde SSCB'ye Kazakistan 44 temsilci seçilmiştir. 330 sandalyeli Kazak Parlamentosu'nda 152 Kazak milletvekili yer almıştır.¹⁸²

İkinci Dünya Savaşı sonrası Kazakistan toprakları SSCB'nin sürgün sahası olarak tayin edildi. Savaş sonunda Stalin, bölgeye 408 bini Alman olmak üzere, bir milyona yakın insanı sürgün olarak Kazakistan'a gönderdi. Sürgün edilen gruplar, Lehler, Kalmuklar, Karaçaylar, İnguşlar, Çeçenler, Balkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri'nden oluşmaktaydı.¹⁸³ Bu dönemde Sovyet Rusya'nın etkin bir biçimde Ruslaştırma ve bünyesindeki halkların milli değerlerini yok etme politikası izlediğini görmekteyiz. Sovyetler etnisit karışma politikasının yanı sıra Kazakistan'da bilim, kültür ve sanata da müdahaleci bir politika izlemekteydi. 1946 yılında kurulan Kazakistan İlimler Akademisi Kazak tarihine yönelik milli çalışmalar Komünist

181 Taymagambetov, *a.g.e.*, s. 415.

182 Manaş Kozıbayev, *Kazakistan Tarihi*, Almatı: Devir, 1993, s. 151.

183 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 38.

Parti yöneticilerini bir hayli tedirgin etmişti. Bunun üzerine bu akademide görev yapan milli aydınlar ile bu dönemde Kazaklara siyasi liderlik yapabilecek isimler başta ölüm cezası olmak üzere çeşitli cezalara çarptırıldılar.¹⁸⁴

Stalin'den sonra gelen Kruşçev döneminde de Ruslaştırma politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kruşçev döneminin başlamasının hemen akabinde Kazak Komünist Partisi Genel Kurulu'nda Birinci Sekreter Kazak asıllı C. Şayahmetov görevden alınarak yerine Rus P. K. Ponomarenko atanmıştır. Bu dönemde Komünist Partinin bakir toprakları tarıma açma politikası ile birlikte hem Kazakların sosyal yaşamları alt üst edildi hem de bölgeye tarım politikası sonucunda yerleştirilen Slav asıllı göçmenler nedeniyle Kazakistan'ın nüfus kompozisyonu Kazakların aleyhine dönüştürüldü.¹⁸⁵

Sovyetlerin izlediği sürgün ve etnik karıştırma politikalarına karşı ilk ciddi toplumsal patlama ise 1979 yılında cereyan etmiştir. 1979 yılında Komünist Parti tarafından alınan karara göre, II. Dünya Savaşı sonrası Kazakistan'a sürgün edilen Almanlar'a Akmolaya eyaletinde otonom bir yönetim verilmesi gündeme alınmıştı. Bu karara karşı Kazak halkı, Kazakistan'ın bölünemeyeceği ve Alman otonomisine sessiz kalınmayacağı yönünde iki büyük miting düzenledi. Mitinglerin sonucunda Alman otonom bölgesi projesi gerçekleştirilemedi.¹⁸⁶ Bu olay da gösteriyor ki Çarlık ve Sovyet yönetiminin milli değerlerden uzaklaştırma politikaları Kazak toplumunda çok fazla karşılık bulmamıştır.

1985 yılı ise genelde Sovyetler Birliği özelde ise Kazakistan için çok önemli bir tarihe işaret etmektedir. 1985'de Gorbaçov'un Komünist Parti birinci sekreterliğine gelmesiyle beraber Sovyetler Birliği'nde reform süreci başladı.¹⁸⁷ Gorbaçov'un reformist politikaları

184 Kozibayev, *a.g.e.*, s. 168.; Budak, *a.g.e.*, s. 60-61;

185 Mehmet Saray, *Kazakların Uyanışı: Kazakistan Tarihi*, TİKA Yayınları, Ankara 2004, s. 171.

186 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, 2010, s. 40.

187 Natiq Abdullayev-Fikret Elma, "Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi", *Journal of Qafqaz University*, Vol: 1, No: 26, 2009, s. 74.

Kazakistan'da da uygulanırken 16 Aralık 1986 tarihinde Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Dinmuhammed Konayev'in emekli edilerek yerine Kazakistan dışından Gennadiy Kolbin'in getirilmesi tepkiyle karşılandı. Bu olay siyasi tarih literatürüne 'Aralık/Jeltoksan Olayları' olarak geçen bir başkaldırının sebebini teşkil etmiştir. Bu olaylarda Kazaklar'ın talebi ise birinci sekreterliğe Kazakistan içinden birinin daha doğrusu bir Kazak'ın atanmasıydı. Kazak halkının bu denli bir tepki göstermesi karşısında Sovyet yönetimi ikinci sekreterliğe Sağıdulla Kubaşşev adında bir Kazak getirdi. Bu gelişme üzerine olaylar geçici olarak durma noktasına gelse de Rusların göstericilere karşı kötü muameleleri olayların devamına sebep teşkil etti.¹⁸⁸

Ayaklanmanın görünürdeki nedeni bu olmasına karşın asıl tepki Komünist Parti ve Ruslaştırma siyaseti ile Kazak teritoryasındaki nükleer tesisler ve çalışmalara yönelikti.¹⁸⁹ Kazakların, Sovyet yönetimine yönelik tepkilerinin sebepleri arasında; bütün yüksek okullarda Rusça'nın öğrenim dili olması, buna mukabil ortaöğretimde Kazakça eğitim veren okulların işlevsiz hale gelip kapanması, Kazakistan toprakların nükleer deneme ve kimyasal deney sahası olması, bu deneme ve deneyler neticesinde Aral Gölü'nün kurumaya başlaması, bölge insanının bedensel zarar görmesi, ortalama yaşam süresinin azalması, yönetim kadrolarının Ruslardan oluşması ve Çarlık yönetiminden beri devam eden nüfus politikalarından dolayı Kazak nüfusunda ciddi azalmalar olurken Rus nüfusun bölgede artması, Kazak eyaletlerinde Rus varlığı gerekçe gösterilerek bunların Rusya'ya dahil edilmeye çalışılması ve Kazakistan'ın birlik cumhuriyeti statüsünün otonom cumhuriyet statüsüne dönüştürülme çalışmaları ön plana çıkmaktadır.¹⁹⁰

Ruslaştırma ve diğer Sovyet politikaları Kazak halkı üzerinde amaçlanan gayelerin gerçekleşmesinden ziyade Kazaklardaki milli

---

188 Hizmetli, *a.g.e.*, s. 40.

189 Saray, *a.g.e.*, s. 188-190.

190 Ali Kafkasyalı, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2012, s. 186.

birliği bütünleştirici yönde işlev görmüştür. Sovyetlerin son döneminde başlayan Aralık/Jeltoksan Olayları 1989 ve 1990 yıllarında farklı eylemlerle milli uyanışın ilk halkasını oluşturmuş ve Kazakistan'ın bağımsızlığına giden süreçte kilometre taşlarından birisi olarak yer almıştır.

Bağımsız Kazakistan

Toprakları uzun yıllar boyunca Rus yönetimi altında kalan Kazaklarda, Komünist yönetim döneminde de durumlarında bir değişiklik olmadığı şeklinde yaygın bir kanaat hasıl olmuştu. Uzun süre Kazak Komünist Partisi'nin birinci sekreteri olan Dinmuhammed Konayev, yapılan zulüm, baskı ve yanlış politikalar konusunda Kazak halkının bilinenmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim Kazaklar maddi ve manevi sömürüye maruz kaldıklarını ve yok olma tehlikesiyle yzleştiklerini düşünmekteydiler.¹⁹¹

Aralık Olayları esnasında Kazakistan Bakanlar Kurulu'nun yani Kazak hkmetinin başında Nursultan Abişlı Nazarbayev bulunmaktaydı. Konayev'le başlayan ve Kazak aydınlarının önderliğinde süren direniş hareketinin Bağımsız Kazakistan'a giden sürecin ilk sinyallerini verdiği süreçte Nazarbayev de bu sahnede rol almaya başlamıştı. Bağımsızlık gösterilerinde safını halkın yanında belirleyen Nazarbayev, Kazakistan'ın Kazaklar tarafından yönetilmesi fikrini savunuyordu.¹⁹²

1988 yılında Kazakistan Komünist Parti Merkez Komitesi'nin önceki dönemlerde halk düşmanı olarak ilan edilenlerin suçsuz olduğunu ilan etmesi, 1989'da ise Olcas Süleymanov'un liderliğinde "Nevada-Semey Anti Nükleer Hareketi" ve Muhtar şahanov'un liderliğinde "Aral ve Balkaş" rgtlerinin kurulmuştur.¹⁹³ Bu rgtlerin

---

191 Hizmetli, *a.g.e.*, s. 40.

192 Hizmetli, *a.g.e.*, s. 41.

193 Kafkasyalı, *a.g.e.*, 2012, s. 187.

kurulması hem Sovyet politikalarına karşı demokratik yollarla direnme noktasında önem arz etmiş hem de halkın bilinçlenmesini sağlamıştır. Buna rağmen Kazakistan'da milli bir direniş örgütünün olmaması Sovyet politikalarının ne denli sert ve katı olduğunu göstergesi olarak ele alınabilir.

22 Haziran 1989 yılında Kolbin'in başka bir göreve atanmasıyla boşalan Kazak Komünist Parti birinci sekreterliğine Nazarbayev getirildi. Nazarbayev, Moskova yönetimiyle bir yandan sıcak ilişkiler tesis ederken diğer yandan da Kazakistan'ın Almatı yani Kazakistan'dan yönetilmesi yönünde politika izlemekteydi. Bu dönemde Sovyet Coğrafyasında cereyan eden milli uyanışlara paralel şekilde Kazakistan'da da milli değerlere gereken önem atfedilmeye başladı. 1989 yılının Eylül ayında Nazarbayev, aldığı bir kararla Kazakistan SSC'nin resmi dilinin Rusça yerine Kazakça olduğunu ilan etmiştir.¹⁹⁴

24 Nisan 1990 tarihinde ise Kazakistan Yüksek Sovyeti "devlet başkanlığı" makamını tesis etme kararı almıştır. Bu karar Nazarbayev tarafından ilk ve en önemli adımı olarak yorumlanmıştır.¹⁹⁵ Yapılan oylama neticesinde Nazarbayev devlet başkanı seçilmiştir.¹⁹⁶ Böylece Nazarbayev, Kazakistan'ın ilk Kazak devlet başkanı olmuştur.¹⁹⁷ Bir yıl sonra 1 Aralık 1991 tarihinde 5 yıl süreyle Kazakistan Cumhurbaşkanlığı'na ikinci kez seçilen Nazarbayev milli politikaların hayata geçirilmesi yönünde politikalar yürütmekteydi. Milli uyanışın bu denli hızlı olarak yaşandığı dönemde 10 Aralık 1991 tarihinde yani cumhurbaşkanlığı seçimlerinden 10 gün sonra Kazak Parlamentosu tarafından alınan bir kararla Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan ülkenin adı Kazak Cumhuriyeti olarak değiştirildi.¹⁹⁸ Bu değişiklik Sovyet yönetiminin Kazakistan'da ömrünü tamamladığının hukuki

194 Hizmetli, *a.g.e.*, s. 41.

195 Nursultan Nazarbayev, *Kazakistan Jolu*, Almatı, 2007, s. 52.

196 Kafkasyalı, *a.g.e.*, s. 187.

197 Saray, *a.g.e.*, s. 188-189.

198 Hizmetli, *a.g.e.*, s. 41.

emarelerinin başında gelmektedir. Artık Kazakistan Sovyet ve dolayısıyla Rus yönetiminin himayesinden çıkıyor ve bağımsız bir ulus devlet olma yolunda ilerliyordu.

Milli hareketler sadece Kazakistan'da değil bütün Sovyet coğrafyasında yaşanmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını engellemek isteyen Komünist Parti, KGB ve Kızıl Ordu'da yer alan radikallerin 19 Ağustos 1991 tarihinde Gorbaçov yönetimine karşı darbe girişiminin başarısız kalmasıyla Sovyetler Birliği'nin çöküşü hızlanmıştı. Darbenin önlenmesinden sonra Birlik Cumhuriyetleri ardı ardına bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu dönemde Kazakistan'da da önemli gelişmeler cereyan etmekteydi. Kazakistan Komünist Partisi 7 Eylül 1991 tarihinde olağanüstü kongreye giderek kendini feshetti ve yerine Sosyalist Parti'yi kurdu.¹⁹⁹ 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın da bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber Orta Asya bugünkü siyasi şeklini aldı.²⁰⁰ Kazakistan'da egemen etnisite olarak ifade edeceğimiz Kazakların bu dönemde ülkede mutlak çoğunluğa sahip olmamasından dolayı bağımsızlığı en son ilan eden ülke Kazakistan olmuştur.²⁰¹

Bağımsızlığın hemen ardından ulus meselesiyle ilgilenen ülke yönetimi, Kazak halkını “il-millet”e dönüştürdü. Kazakça ise ülke dili ve devlet-resmi dil olarak ilan edildi.²⁰² Komünist Parti'nin halefi konumunda olan Sosyalist Parti de kısaca bir süre sonra dağıldı. Komünist Parti'nin üyelerinin büyük bir kısmı ise Süleymanov ve Şahanov'un eşbaşkanlığında kurulan Halk Kongresi Partisi'ne katıldılar.²⁰³ 4 Haziran 1992 tarihinde devletin bayrağı ve milli sembolleri parlamento tarafından alınan kararla belirlendi. 11 Aralık 1992 tarihinde ise Kazakistan Milli Marşı parlamento tarafından kabul edildi. Kazakistan'ın ilk anayasası 28 Ocak 1993 tarihinde parlamentonun onayından geçerken, 15 Kasım

---

199 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 43.

200 Alaeddin Yalçınkaya, *Sömürgecilik ve Pan-İslamizm Işığında Türkistan 1856'dan Günümüze*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, s. 455.

201 Olivier Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 187.

202 Keith Hitchins, “Kazaklar”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, TDV Yayınları, İstanbul 2002, s. 131.

203 Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1996, s. 182-183.

1993 tarihinde de milli para birimi “tenge” tedavüle çıktı.²⁰⁴ Bütün bu gelişmeler sonrasında Kazakistan bağımsızlık ilanını takip eden iki yıl içerisinde bağımsız devlette olması gereken ana şartların hepsini yerine getirerek hem hukuken hem de fiilen bağımsızlığını elde etmiştir.

---

204 Nazarbayev, *a.g.e.*, 2007, s. 171-172.

Kazakistan'ın Demografik Yapısı

Kazakistan'ın Nüfus Kompozisyonunun Şekillenme Süreci

Kazakistan oldukça heterojen bir nüfusa sahiptir. Ülkenin uzun yıllar boyunca önce Çarlık Rusya sonrasında da Sovyetler Birliği yönetimleri altında kalması bu durumun başlıca sebebidir. Nitekim, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından günümüze en ciddi meselelerinin başında demografik yapısı gelmektedir. Ülkedeki farklı etnik gruplar Kazakistan kimliğinin şekillenmesinde önemli ölçüde yer tutmaktadır. Kazak yönetimi gerek uluslaşma sürecinde gerekse dış politika tercihlerinde bu heterojen nüfus faktörünü önemli derece de dikkate almaktadır.

Kazakistan'ın günümüzdeki demografik yapısını analiz edebilmemiz için tarihsel süreçteki nüfus verilerinin, göçlerin ve nüfus hareketlerinin ele alınması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda nüfus yapısının şekillenmesinde tarihsel arka plan olarak Çarlık Rusya dönemi baz alınarak günümüze değin Kazakistan'ın nüfus verileri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Rusya'da ilk nüfus sayımı 1718 yılında Çar Petro döneminde yapılmıştır. 1719 – 1857 yılları arasında Rusya'da on defa nüfus sayımı yapılmıştır. Bunların son dönemlerindeki sayımlarda Kazakistan'ın nüfus verilerine de rastlanılmaktadır. Ancak bu sayımlar vergi düzenlemesi için yapıldığından gerçeğe yakın rakamlar yansıtması konusunda şüpheli sonuçlardır. Çünkü o dönemde Rusya'da erkek çocuklar vergi mükellefi tespitinde bir kriter olarak ele alınmaktaydı. Bu yüzden halk bilinçli olarak yanlış ve eksik bilgi vermekteydi.²⁰⁵

---

205 Makaş Tatimov, *Sotsial'naya Obuslovlennost' Demograjıçeskih Protsessov*, Almatı, 1989, s. 124.

Rusya'da 1897 yılında yapılan ve sonuçları bakımında ciddi ilk nüfus sayımı olarak kabul edilen sayım verilerine göre Kazakistan topraklarında 3 milyon 745 bin Kazak yaşamaktaydı. Kazaklar ülkenin %81,7'sini oluşturuyordu. Bu sayım verilerine göre Kazakistan'da Kazaklar dışında iki büyük etnik grup daha mevcuttu. Bunlar nüfusun % 10,9'unu oluşturan Ruslar ve % 1,9'unu oluşturan Ukraynalılardı. Geri kalan dilimde ise çok sayıda etnik grup belirtilmekteydi.²⁰⁶

1914 yılında yapılan sayım sonuçlarında ise Kazakların oranı %65'i iken, Doğu Slavların (Rus, Ukraynalılar ve Belaruslar) oranı ise %29,6'dır.²⁰⁷ Sadece on beş yıl içerisinde bir coğrafyanın demografik yapısının doğal yollardan bu denli oranda değişmesi mümkün görünen bir durum değildir. Söz konusu on beş yıllık süreçte Rus yönetimi tarafından yapılan sayımların göstergesi; Kazakistan'da bilinçli bir etnik karıştırma dolayısıyla söz konusu coğrafyayı Ruslaştırma politikasının ne boyutta uygulandığıdır.

Sovyetler Birliği dönemlerinde de Kazak nüfusunda azalma hızlı bir şekilde devam ederken diğer etnik grupların -bunları başta Ruslar olmak üzere Slav halkları oluşturmaktaydı- genel nüfus kompozisyonundaki artış sistematik biçimde devam etmekteydi. Aşağıdaki tablo ve grafikte Kazakistan'ın, Sovyetler Birliği döneminden bağımsızlığına kadar geçen süreçteki nüfus verileri gösterilmektedir.

Çizelge 3.1.: Kazakistan'daki Etnik Grupların Nüfus Miktarları (000) ve Oranları

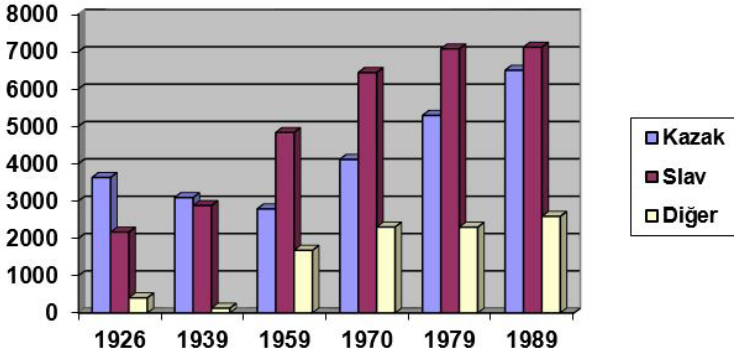
Sayım Yılı	1926	1939	1959	1970	1979	1989
Kazak	3.628 - % 58,5	3.090 - %50,3	2.787 - %30	4.112 - % 32	5.289 - %36,1	6.497 - %40,1
Rus ve Slavlar	2.165 - % 34,9	2.877 - %46,8	4.830 - %52	6.438 - % 50,1	7.070 - %48,2	7.116 - %43,9
Diğerleri	405 - %6,5	179 - %2,9	1.678 - 18	2.300 - % 17,9	2.296 - %15,7	2.586 - %16
TOPLAM	6.198	6.146	9.295	12.850	14.665	16.199

Kaynak: Goskomstat-1926/1999

206 Taymagambetov, *a.g.e.*, s. 542.

207 Taymagambetov, *a.g.e.*, s. 542-543.

Çizelge 3.2.: Kazakistan'daki Etnik Grupların Nüfus Sayı ve Oranları

Yukarıdaki tablo ve verilerde de görüldüğü üzere Kazakistan, Rus yönetimi altındayken bölgedeki Kazak nüfusta ciddi oranda azalma meydana gelirken Rus ve Slav halklarıyla beraber diğer etnik gruplarda ciddi artış yaşanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Kazakistan'da Slavların yanı sıra diğer farklı etnik gruplarda da dikkate değer artış yaşanmıştır. Bu durum Sovyetler Birliği'nin çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan sürgün, etnik karıştırma ve Ruslaştırma politikaları başta olmak üzere genel Orta Asya politikasının bir sonucudur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Kazakistan Cumhuriyeti'nde bu sefer Kazaklar lehine nüfus dengelerinde değişme yaşanmıştır. 1999 yılı sayım verilerine göre Kazaklar toplam nüfusun %53,4'ünü oluştururken, Ruslar %30, Ukraynalılar %3,7 ve Almanlar %2,4'ünü oluşturmaktaydı.²⁰⁸

208 Ali Yiğit, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı: 2, 2001, s. 9.

Çizelge 3.3.: 1999 Yılı Verilerine Göre Kazakistan'ın Etnik Yapısı

Etnik Grup	Sayı	Oran
Kazak	7.985.000	%53,4
Rus	4.479.600	%30
Ukraynalı	547.100	%3,7
Özbek	370.700	%2,5
Alman	353.400	%2,4
Tatar	249.000	%1,7
Uygur	210.300	%1,4
Belarus	111.900	%0,7
Koreli	99.700	%0,7
Azeri	78.300	%0,5
Polonyalı	47.300	%0,3
Dungan	36.900	%0,2
Çeçen	31.800	%0,2
Tacik	25.700	%0,2
Başkurt	23.200	%0,2
Moldovyalı	19.500	%0,1
İnguş	16.900	%0,1
Mordva	16.100	%0,1
Ermeni	14.800	%0,1
Grek	12.700	%0,1
Kırgız	10.900	%0,1
Çuvaş	6.900	-
Türkmen	1.700	-
Diğer	203.700	%1,4
TOPLAM	14.953.100	%100

Kaynak: <http://www.kazstat.asdc.kz/>

2009 yılında yapılan sayım verilerine göre ise Kazaklar ilk defa ülkede nüfusun %67'sini oluşturarak belirli bir çoğunluğa ulaşmışlardır. Bu dönemde diğer etnik grupların nüfuslarında hem oran itibariyle azalma hem de sayı itibariyle azalma yaşandığı gözlemlenmiştir. 2009 yılı verilerine göre Kazakistan'ın etnik yapısı:²⁰⁹

1. Kazaklar.....	10.800.000
2. Ruslar.....	3.900.000
3. Özbekler.....	510.000
4. Ukraynalılar.....	390.000
5. Uygurlar.....	250.000
6. Tatarlar.....	220.000
7. Almanlar.....	190.000
8. Koreliler.....	102.000
9. Ahıska Türkleri.....	95.000
10. Azerbaycanlılar.....	95.000
11. Belaruslar.....	86.000
12. Dunganlar	50.000
13. Kürtler.....	45.000
14. Lehler	40.000
15. Tacikler	38.000
16. Çeçenler	35.000
17. Başkırtlar.	25.000
18. Moldovyalılar.....	20.000
19. İnguşlar	17.000
20. Mordvalar	16.000
21. Kırgızlar	14.000
22. Ermeniler	14.000
23. Yunanlılar	14.000
24. Çuvaşlar	12.000

---

209 Kazakistan Cumhuriyeti Başkanlığı resmi sitesi, <http://www.akorda.kz/en/category/kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 04.06.2013).; Abdulvahab Kara, "Son Nüfus Sayımının Işığında Kazakların Demografik Gelişimi", 2023 *Dergisi*, Sayı: 101, 2009, s. 16-17.

Kazakistan'daki Etnik Gruplar

Kazakistan özellikle Sovyetler Birliği dönemi politikalarından dolayı etnik yapısı bakımında heterojen bir görünüm arz etmektedir. Ülkede ana etnik yapıyı oluşturan Kazakların yanı sıra Rus ve Slav etnik gruplar, Almanlar, Koreliler gibi çok sayıda etnik topluluk yaşamaktadır. Etnik gruplar kimlik inşa sürecinin en önemli unsurlarından birisi olmasından dolayı Kazakistan'ın uluslaşma sürecinde ciddi bir problem olarak ele alınmış ve bütün etnik grupları kapsayıcı bir uluslaşma sürecine girilmiştir.

İnşa sürecinde etkili olan etnik gruplar ise ülkenin ana etnik grubu olan Kazaklar, Ruslar ve Almanlar ile diğer etnik gruplar şeklinde ele alınabilir.

Kazaklar

Türkçe bir kelime olan Kazak kelimesi Müslüman yazıtlarında ilk olarak 1245 yılına ait Türk-Arap sözlüğünde yer almaktadır. Bu sözlükte Kazak kelimesinin karşılığı evsiz, sürgün, başıboş yaşayan anlamlarına denk gelmektedir.²¹⁰ Türkçe kayıtlarda ise Kazak sözcüğüne 11. yy'den itibaren rastlanılmakta ve cesur, hür, yiğit anlamlarında kullanılmaktadır.²¹¹ Bu kaynaklarda Kazak deyimini bir etnisiteyi ifade etmekten ziyade bozkır atlısı anlamını taşımaktadır. Kazaklar, Ak-Orda ve Naymanlar gibi Kuzey Türkistan coğrafyasında yaşayan çeşitli Türk boyları ile kısmen de yabancı boyların karışmasıyla meydana gelmiş bir topluluktur.²¹²

Zeki Velidi Togan'a göre Kazak kelimesi ilk olarak sultanlara mahsus iken sonraki dönemlerde bu sultanlara tabi kabilelere ve kurulmak istenilen devlete verilen bir ad olmuştur.²¹³ V. V. Bartold

210 S. D. Asfendierov-P. A. Kunte, *Proşloye Kazahstana v İstočnikah i Materialah, Sbornik I.* Almata, 1993, s. 250.

211 Budak, *a.g.e.*, s. 16.

212 Fuat Uçar, *Dış Türklar Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı Orta Asya Türklüğünün Tarihsel ve Kültürel Yapısı*, Fark Yayınları, Ankara 2007, s. 124.

213 Togan, *a.g.e.*, s. 37-38.

ise “kendi devletinden ayrılan ve ona karşı savaşına” Kazak adının verildiği iddia etmektedir. Bartold ayrıca Kazaklarda ise bu sözcüğün göçmen anlamına geldiğini ifade etmektedir.²¹⁴ W. Eberhard’ın Çin kaynakları üzerinde yaptığı çalışmalar neticesinde ise V – IX. yy’larda “Ho-sa-ko” terimi Kazak etnisitesini ifade etmek için kullanılmıştır.²¹⁵ Bazı kaynaklarda ise Kazak adının Sak/Saka’lardan geldiği yönünde görüşler mevcuttur. Avesta yazıtlarına dayandırılan görüşlere göre günümüz Kazakistan topraklarında yaşayan göçebe, ata binen ve hızlı at kullanan Saklar, Farsi metinlerde de bu şekilde yer almaktadır. Eski Çin yazıtlarına göre Türklerin ataları olarak ifade edilen Sak, Alan, Üysün kabilelerinde Saklar, savaşlardaki üstün cesaretlerinden dolayı Kas-Sak yani Kazak olarak ifade edilmişlerdir.²¹⁶ Bazı kaynaklarda ise Kas ve Sak olarak iki farklı kabilenin birleşmesinden Kazak anoniminin oluştuğu söylenmektedir.²¹⁷

Kazak toplumunun en önemli yapısal özelliği cüz sistemidir. Gerek cüz kelimesinin ne anlama geldiği gerekse cüzlerin ne zaman ortaya çıktığı günümüzde hala araştırma konusu olup her iki konuya ilişkin de bir tespite varılmış değildir.²¹⁸ Ancak Kazaklar’da 18. yy’dan itibaren üç cüzün varlığı söz konusudur. Bunlar Büyük, Orta ve Küçük Cüz şeklinde adlandırılmaktadır. Her cüz kendi içinde birçok kabileden oluşmaktadır.²¹⁹ Üç Büyük Cüz’ün olduğu Kazaklar’da soy bağı önemli bir olgudur. Kabile ve boy üstü bir yapı olan cüzler Kazak toplumsal yaşamında da ve sosyal hayatta da önemli bir yere sahiptir.²²⁰

---

214 V. V. Bartold, *Rabotı Po İstoriyi Filologiyi Türskih Í Mongolskih Narodov*, Moskova, 2002, s. 189-201.

215 Mustafa Kalkan, *Kırgızlar Ve Kazaklar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2006, s. 51.

216 A. Abdakimov, *Istoria Kazakhstana S drevneysih vremen do naşih dnei-uçebnoe posobie*, Almatı, 1994, s. 235.

217 Hizmetli, *a.g.e.*, s. 27.

218 D Moldebayeva, “Kazaklar’da Cüzlük Sistemi ve Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme”, *Bilgi*, Sayı 21, 2012, s. 29.

219 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 27.

220 M. Çalışkan, “Kazakistan’da Millî Kimlik Konusu ve Slav Azınlık”, *Bilgesam*, 2012, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2239:kazakistanda-millî-kimlik-konusu-ve-slav-aznık&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=1494, (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

Kazakistan'da ulus devleti inşa eden kadrolar ağırlıklı olarak büyük cüz içinden çıkmıştır. Cüzler arasında siyasal ve toplumsal yaşamda bir rekabet söz konusudur. Bu rekabet Kazak toplumunun millet olarak evrilmesinde ileri dönemlerde problem yaratma potansiyeli taşımaktadır.²²¹

Ruslar ve Slav Azınlık

Bünyesinde çok sayıda etnik grubu barındıran Kazakistan'da en kalabalık ve etkili ikinci etnik grup ise Rus ve Slavlardır. Güncel verilere göre Kazakistan'da nüfusun yaklaşık %23'ünü oluşturan Ruslar ile nüfusun %4'ünü oluşturan²²² diğer Slav etnik grupları Kazakistan'da gerek iç gerek dış politikada karar alma süreçlerinde ve Kazakistan kimliğinin şekillenmesinde önemli faktörlerin başında gelmektedir.

Kazakların, Çarlık Rusya hakimiyeti altına girmelerinden Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen süreçteki Rus politikaları bu coğrafyadaki Slav nüfusun varlığının ve yoğunluğun en temel sebebidir. Rusların bu dönemlerde Kazakistan'a Rus çiftçilerin yerleştirilmesi suretiyle kolonileşme politikaları, kolhozlaşma ve Ruslaştırma politikası, II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrası sürgün coğrafyası olarak kullanılması ve bakır toprakların tarıma açılması politikalarından dolayı bölgede Slav nüfusta ciddi bir yaşanmıştır.²²³

Özellikle Sovyet döneminde ülkeye yerleştirilen Slav asıllı Ukraynalı, Rus, Kozak ve Beyaz Ruslar nüfus içerisinde önemli bir orana tekabül etmektedirler. Bunların arasında EK-1'deki haritada belirttiği üzere Kazakistan'ın kuzeyi ve Ural bölgesinde yaşayan Slav göçebelerin ardılları olan Kozaklar siyasal bağlamda en etkin gruptur.²²⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından Slav nüfusta hem sayısal hem de oran itibarıyla bir azalış söz

221 Saly Cummings, *Kazakhstan: Power and The Elite*, I. B. Tauris, New York 2005, s. 154.

222 CIA World Fact Book, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

223 Yiğit, *a.g.e.*, s. 4-8.

224 Çalışkan, *a.g.e.*, s. 5.

konusu olmuştur. Bu durumun sebepleri ise bağımsızlığın ardından Slav unsurların anavatanları olan Rusya'ya dönmeleri ve Nazarbayev'in Kazaklaştırma politikasıdır.²²⁵

Almanlar ve Diğer Etnik Gruplar

Son veriler ışığında Kazakistan nüfusunun %1-%2'sini oluşturan Almanlar²²⁶ tamamen yapay bir şekilde Kazakistan coğrafyasına yerleştirilmiştir. Rusya'ya bağlı olan ve Volga nehri boyunca uzanan Alman Otonom Cumhuriyeti'nde yaşayan Almanlar, II. Dünya Savaşı'nın ardından Stalin tarafından Hitler Almanyası ile işbirliği yapmakla suçlandılar. Bu nedenden ötürü Alman Otonom Cumhuriyeti ilga edildi ve Almanlar, Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine sürgüne gönderildiler. Bu sürgün sonucunda Kazakistan'a 408 bin Alman yerleştirildi.²²⁷ Günümüzde ise Kazakistan'da yaşayan Almanlar 100 bin civarındadır.²²⁸ Kazakistan'ın heterojen demografik yapısının bir unsuru olan Almanlar günümüzde Kazakistan siyasetinde doğrudan etkili bir aktör değillerdir.

Kazakistan'da yer alan diğer etnik grupların büyük bir çoğunluğu da Almanlar ile aynı dönemde sürgün edilen topluluklardan oluşmaktadır. II. Dünya Savaşı sonlarına doğru Hitler'le işbirliği yapmakla suçlanan Kırım'dan Tatarlar, Grekler, Ermeniler; Kuzey Kafkasya'dan Karaçaylar, Balkarlar, Çeçenler, İnguşlar, Kabardaylar; Gürcistan'dan casusluk suçlamasıyla Meshet Türkleri, Azeriler, Hemşinliler, Kürtler ve Kalmuk cumhuriyetinden Kalmuklar Orta Asya'ya özellikle Özbekistan ve Kazakistan'a sürülmüşlerdir. Resmi kayıtlara göre 1949 yılına kadar Orta Asya'ya sürgün edilen kişi sayısı 2.300.233'dür.²²⁹

---

225 Nihal İncioğlu, "Yeni Türk Cumhuriyetlerinde Toplumsal Bölünmeler, Siyasi Güçler ve Yeni Siyasal Yapılanma", Büşra Behar vd., der., *Bağımsızlığın İlk Yılları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 120.

226 The World Factbook, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

227 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 38.

228 The World Factbook, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, (Erişim Tarihi: 13.04.2013)

229 Yiğit, *a.g.e.*, s. 7.

Almanlarla birlikte Kazakistan'a sürgüne gönderilenlerin sayısı 900.000'in üstünde bir rakama tekabül etmekteydi.²³⁰ Bunların dışında 1937 yılı sonlarında ise casusla suçlanan 100.000 Koreli de Kazakistan'da sürgüne gönderilmiştir.²³¹

Kazakistan'da yer alan 80 – 120 arasında etnik grubun varlığı Kazakistan'ın ulus devlet kurma sürecinde ve dolayısıyla kimlik inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde Kazakistan'ın %60'lık kesimini Kazaklar oluştururken, geri kalan kısmının başta Rus ve Slav asıllar olmak üzere çeşitli etnik gruplardan oluşmasının kimlik inş sürecinde önem teşkil etmektedir.²³²

---

230 B. Ayagan-M. J. Şiiymerdenova, *Kazakstanıfı Kazirgi Zaman Tariyhi*. Almatı, 2009, s. 176.

231 Kan, *a.g.e.*, s. 182.

232 Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Kazakistan'ın kimlik politikası ve hukuki yapılanmasında kimlik algısı ele alınacaktır.

Kazakistan' da Dini Yapı

Bütün Orta Asya coğrafyasında olduğu üzere Kazakistan'da da toplumsal yaşamın her sahasında olduğu gibi dini inanışlar ve yaşantı noktasında da Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği dönemlerinin tesiri oldukça fazladır. Söz konusu coğrafyanın Çarlık Rusya'nın egemenlik sahası olmasının ardından, Çarlık yönetimi "Türkistan Müslümanlarını Medenileştirme" projesiyle bölgede İslamiyet inancının bölgedeki varlığını silmeye çalışmışlardır.²³³ Kazakistan'da ise Ruslar, bölgeyi Hıristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak amacıyla okullar açmışlardır.²³⁴ Bu bağlamda Kazakistan'ın çeşitli vilayetlerinde 106 tane Rus-Kazak okulu açılmıştır.²³⁵

Çarlık Rusyası'nın bölgeyi Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasının fikri anlamda en önde gelen ismi olan Kazan İlahiyat Fakültesi profesörü ve aynı zamanda Türkistan Genel Valisi Von Kaufman'ın danışmanı olan Nikolay İvanoviç İlminisky'nin görüşleri bu bağlamda önem arz etmektedir. İlminisky, yabancı unsurların Ruslaştırılması ve bu unsurların dil ve inanç bağlamında Ruslarla kaynaştırılmasını hararetle savunmuştur.²³⁶ Çarlık yönetiminin, Türkistan Valiliği'ndeki eğitim sistemini şekillendiren İlminisky'nin bu görüşleri kabul görmüş ve uygulanmaya konulmuştur. Bu bağlamda bölgedeki unsurları, Rus düşünce sistemi ve hayat tarzına entegre etmek amaçlanmış ve bunun gerçekleşmesi için de dil ve kültürün Ruslaştırılması, dinin ise Ortodoksllaştırılması yönünde çalışmalar yürütülmüştür.²³⁷ Rus okullarının açılmasının yanı sıra 1860-1917

---

233 Ertan Efegil, "Rusya'nın Kültürel Emperyalizm Siyaseti ve Günümüz Orta Asya'sında İslam", Ertan Efegil-Pınar Akçalı, der., *Orta Asya'nın Sosyo Kültürel Sorunları*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, s. 71.

234 Saray, *a.g.e.*, 2004, s. 89-102.

235 Saray, *a.g.e.*, 2004, s. 107.

236 Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 12.

237 Uçar, *a.g.e.*, s. 45.

yılları arasında Kiril harfleriyle basılan 72 Kazakça kitabın tamamı Hıristiyanlıkla ilgili kitaplardı.²³⁸ Ayrıca 1868 yılında Çarlık yönetimi çıkardığı bir nizamname ile Kazakların Hıristiyanlığa özendirilmesi yönünde çalışmalar yapılmasını öngörmekteydi.²³⁹

1916 – 1917 yıllarında ise Rusya’da, Bolşevikler, Menşevikler ve Sosyal Devrimci gruplar ile Çarlık güçleri arasında gerçekleşen bir iç savaş yaşanmıştır. Bu gelişmeler üzerine bir araya gelen Müslüman Türkler, birtakım kongreler düzenlemiştir.²⁴⁰ Bu kongrelere Kazakistan’dan birçok Kazak katılmıştır. Bu durum ise Kazakların hala İslamiyet’i din olarak benimsediklerini, dini kimliklerinin Müslümanlık üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Folklorik İslam hem milli bilincin korunmasında hem de yeniden tesisinde etkili bir unsur olmuştur.²⁴¹

Sovyetler Birliği döneminde ise Orta Asya’nın tamamında olduğu gibi Kazakistan’da da sert bir biçimde din politikası izlenmiştir. Sovyetler ilk olarak din görevlilerini kendileri atamışlardır. Bu görevliler dini misyondan çok Sovyetler’in çıkarlarına hizmet misyonuyla hareket etmişlerdir. Bununla beraber Müslümanlara yönelik sert politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde camiler kapatılmış, din adamlarının yüzde doksanı Müslümanlara ders vermekten men edilmiş, dini kitapların basımı yasaklanmış ve Sovyetler Bilimsel Tanrı Tanımsızlık Enstitüsü kurulmuştur.²⁴²

Bağımsızlığın ardından Kazakistan’da dini görünüm gerek bu tarihsel mirasın etkisi gerekse ülkenin çoklu etnik yapısından dolayı homojenlikten uzaktır. Bu bağlamda Kazakistan toplumunda çok sayıda din kendisine yaşam sahası bulmuştur. Kazakistan toplumunun dini profiline baktığımızda ülkenin %70,2’si İslamiyet inancına mensup

238 Mirzahan Egamberdiyev, “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’daki Eğitim Politikası (1860-1917)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, s. 105.

239 Devrişeva, *a.g.e.*, s. 55.

240 Efeğil, *a.g.e.*, 2003, s. 73.

241 Kathleen Collins, “The Political Role of Clans in Central Asia”, *Comparative Politics*, Vol: 25, Sayı: 2, 2007, s. 180-183.

242 Efeğil, *a.g.e.*, 2003, s. 74.

iken, %26,2'si Hristiyan, %0,1'i Budist, %2,8'i Ateist, %0,9'u ise çeşitli yerel inanışlara mensuptur.²⁴³

Ülkedeki Kazakların tamamına yakını İslamiyet dinine mensuptur. Ülkenin bağımsızlığının ardından İslam dini yeniden özgür yaşam sahasını elde etmiştir. Bu bağlamda Sovyetler döneminde kapatılan camiler tekrar açılmıştır. 2011 yılı itibarıyla Kazakistan'da 1282 cami ibadete açıktır.²⁴⁴ Kazaklar dini anlamda kendilerini büyük ölçüde İslamiyet ile özdeşleştirmişlerdir. Öyle ki bazı Kazaklar geleneksel anlamda yaşadığı toprakları “Müslüman Türkistan” olarak ifade etmektedirler.²⁴⁵

Kazakistan'da İslamiyet kimliğinin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en somut göstergesi ise Kazakistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı üyeliğidir.²⁴⁶ Ancak Kazak kimliği bu örneğe bakılarak tamamen İslam üzerinden şekillendirilmiştir şeklinde bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü Kazakistan devleti kendisini laik bir devlet olarak tanımlamıştır.²⁴⁷

Kazakistan'da İslam'dan sonra en yaygın dini inanış ise Hıristiyanlıktır. Ülkedeki Hıristiyanların %90'ı Rus Ortodoks Kilisesine mensuptur.²⁴⁸ Ancak buna rağmen ülkede 233 Ortodoks Kilisesi'nin 213'u Rus Ortodoks Kilisesi iken 68 Katolik, 843 Protestan Kilisesi ibadete açıktır.²⁴⁹ Ülkede Hıristiyanlığın en önemli varlık sebebi Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği döneminde ülkeye yerleştirilen Slav azınlıklardır. Kazakistan'da yer alan diğer inanç sistemleri ve dinler ise

---

243 The World Factbook, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2013).

244 Arif Akbaş, *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, s. 184

245 Bruce Privratsky, *Muslim Turkistan: Kazak Religion and Collective Memory*, Curzon Press, Surrey 2001, s. 76.

246 İslam İşbirliği Teşkilatı Resmi Sitesi, <http://www.oic-oci.org/oicv2/states/> (Erişim Tarihi: 10.07.2013).

247 Kazakistan Anayasası, Md. 1, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> (Erişim Tarihi: 10.07.2013).

248 The World Factbook, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2013).

249 Akbaş, *a.g.e.*, s. 184-185.

toplumun çok az bir kesimi tarafından benimsenmiştir.

Özetlemek gerekirse Kazakistan'da yaşayan Kazakların tamamına yakınının mensubu olduğu İslamiyet dini ülkede en yaygın dini inanış olmakla beraber hem Kazak kimliğinde hem de Kazakistan'ın kimlik algısında önemli bir yer tutmaktadır. Kazakistan'da başta Hıristiyanlık olmak üzere diğer dinler ve inanç sistemleri ise rahatça varlık göstermektedirler.

Kazakistan Kimliğine İlişkin Diğer Unsurlar

Kazakistan kimliğini anlayabilmek için ülkenin anayasal ve siyasal yapısına, bağımsızlıktan başlayan Nazarbayev liderliğindeki uluslaşma politikaları, başkentin taşınması ve mitler, tarih yazımı ve müzeler gibi olaylar ve unsurlar ele alınmalıdır.

Kazakistan Anayasası ve Siyasal Yapı

Kazakistan bünyesinde birçok etnik grubu barındırmaktadır. Çarlık ve Sovyetler dönemlerinde başta Slav unsurlar olmak üzere çok sayıda etnik grubun yerleştiği ve yerleştirildiği Kazakistan'da ayrıca Çin topraklarından gelen birçok etnik unsur da bir arada yaşamaktadır. Bu etnik çeşitlilikle beraber dini çeşitliliğin de söz konusu olduğu Kazakistan, 1991 yılındaki bağımsızlık ilanı ile beraber uluslaşma sürecinde bu unsurları gözetererek dengeli bir politika izlemeyi tercih etmek durumunda kalmıştır.

Kazakistan anayasasında devletin genel görünümüne ilişkin seküler, demokratik, hukuk ve sosyal bir devlet olduğu yazmaktadır.²⁵⁰ Buradan hareketle devletin hukuki anlamda kimliğinde herhangi bir din ögesi yoktur. Ayrıca 1993 Anayasası'ndan sonra ülkede dini temelli partilerin kurulması yasaklanmıştır.²⁵¹ Sovyetler döneminde etnik bir temelde dizayn edilmeye çalışılan ülke, bağımsızlık sonrası dönemde toprak temellinde bir devlet anlayışını benimsemiştir.²⁵²

---

250 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Md. 1, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya>, (Erişim Tarihi: 19.08.2013).

251 Çalışkan, *a.g.e.*, s. 2.

252 Büşra E. Behar vd., *Bağımsızlığın İlk Yılları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 48.

Kazakistan'da bağımsızlık sonrası yeniden tesis edilen hukuk sistemi ise "Ata Zandarı/Ata Kanunları"nın modernize edilmesiyle meydana gelmiştir. Bu bağlamda Kazak hukukunun temelini Abılay ve Töyke Han zamanında hazırlanan "Zheti Zargı/Yedi Yargı" oluşturmaktadır.²⁵³

Üniter bir devlet olan Kazakistan'da yönetim ise başkanlıktır.²⁵⁴ Nazarbayev oluşturulan başkanlık sistemiyle yabancı diktatörlüğünden kurtulmuş olunduğunu ifade etmiştir. Güçlü ve otoriter bir başkanlık sisteminin Kazakistan gibi farklı etniklere sahip bir ülkede üniter yapıyı ve istikrarı sağlamlaştıracağı düşünülmüştür.²⁵⁵

Kazakistan'da cumhurbaşkanı seçilebilmek için eğitim ve yaş şartlarının yanında Kazakistan vatandaşlığının doğuştan olması şartı aranmaktadır.²⁵⁶ Kazakçayı çok iyi bilme şartıyla beraber düşünüldüğünde bu makamın Kazaklar için tahsis edildiği yargısı ortaya çıkmaktadır.²⁵⁷ Ancak bu şartlar dahilinde bakıldığında makam Kazaklar için tahsis edilmiş olsa bile Kazakistan'da doğan bir Slav asıllı Kazak vatandaşının çok iyi Kazakça konuşması halinde cumhurbaşkanı olmasında bir engel yoktur. Bu durumda etnik temelli bir kimlik yaklaşımdan uzak durularak Kazak kimliğinin ülkede tesis edilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Kazakistan'ın resmi dili Kazakça'dır.²⁵⁸ Fakat Rusça da devlet kurumlarında ve yerel yönetimlerde Kazakça ile birlikte resmi dildir.²⁵⁹ Anayasanın dil ile ilgisi maddesinin son fırcasında ise devletin Kazakistan halkının dillerini korunması ve gelişimi için

---

253 Akbaş, *a.g.e.*, s. 174.

254 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Md. 2, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> (Erişim Tarihi: 19.08.2013).

255 Mahmut Bülbül, "Kazakistan Cumhuriyetinde Yasama ve Yürütme Fonksiyonu", *Yasama Dergisi*, Sayı 8, 2008, 70.

256 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Md. 41, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> (Erişim Tarihi: 20.08.2013)

257 Bülbül, *a.g.e.*, 2008, s. 73.

258 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Md. 7/1, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> (Erişim Tarihi: 19.08.2013).

259 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Md. 7/2, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> (Erişim Tarihi: 19.08.2013).

gerekli şartları sağlamakla yükümlüdür.²⁶⁰ Ayrıca 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği ile “Kazak ulusu” yerine “Kazakistan halkı” ifadesi kullanılmıştır.²⁶¹ Burada gerek Kazak ifadesinden ziyade Kazakistan halkı deyimini gerekse dilleri ifadesi önemlidir. Kazakistan kendini Kazak etnisitesinden oluşan bir olarak tanımlamamakta ve Kazakistan halkı yani Kazakistanlılık üzerinden bir kimlik geliştirmektedir. Kazakça’nın yanında Rusça’nın resmi dil olması ve Kazakistanlıların dilleri ifadesiyle çok dilli bir yapıya vurgu yapılması da Kazakistan kimliğinin diğer bir özelliği olmaktadır.

Kazakistan’daki her unsurun kendi dilini, kültürünü ve dinini muhafaza etmesi için devlet gerekli şartları sağlamaktadır. Bu bağlamda ülkede yaşayan etnik gruplar kendi okullarını açabilmekte, basın yayın faaliyetlerinde bulunabilmekte ve kendi dernek ve vakıflarını kurabilmektedir.²⁶²

Kazakistan’da yaşayan çeşitli etnisitelerin kendi sorunlarını dile getirme ve kültürlerini muhafaza etmeleri için Astana’da Kazakistan Halkları Asamblesi kurulmuştur. Bu kurum aracılığıyla etnik unsurlar kendi kültürlerine yönelik projeler ve programlar yapabildikleri gibi anavatanlarıyla da bu kurum üzerinden iletişim kurabilmektedirler.²⁶³ Kazakistan yönetimi çok etnikli yapıyı kabul etmekle beraber bunların anavatanlarıyla ilişkilerine de izin vermektedir. Ayrıca 30’a yakın etnik grubun temsil edildiği Asamble, Kazakistan parlamentosunda 9 milletvekili ile temsil edilmektedir. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle asambelenin anayasal bir statü elde etmesi ve Kazakistan parlamentosunda verilen kota nispetinde temsilci hakkının olması ülkenin polietnik yapısının önemli bir nişanesidir.²⁶⁴

Kazakistan’da sivil kuruluşlar iç ve dış politikada bir aktör olarak

---

260 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, 7/3, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya> (Erişim Tarihi: 19.08.2013).

261 Roy, *a.g.e.*, s. 187.

262 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 72.

263 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 72.

264 Bülbül, *a.g.e.*, s. 88-89.

karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılı itibariyle Kazakistan'da yaklaşık 5000 civarı sivil toplum kuruluşu vardır. Bunların çoğu, başta ABD'nin resmi kuruluşu USAID olmak üzere, Batı fonlarıyla faaliyet gösteren yabancı ve yerel sivil toplum kuruluşlarıdır.²⁶⁵ Bu kuruluşların sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Ayrıca Kazakistan'da yedi dilde televizyon ve radyo yayını yapılırken sekiz dilde de gazete çıkmaktadır.²⁶⁶

Senato ve meclis şeklinde ikili bir sisteme sahip olan Kazakistan parlamentosunda senatör olabilmek için eğitim ve yaş şartının yanı sıra en az 5 sene Kazakistan vatandaşı olmak şartı ile önemli şehirlerin birisinde en az 3 sene yaşama şartı vardır. Ayrıca Parlamenteoyu yönetebilmek yani meclis başkanı olabilmek için aranan şart ise Kazakça'yı iyi bilme şartıdır.²⁶⁷ Bununla birlikte denge unsuru olarak Kazakistan parlamentosunda etnik halkı temsilen milletvekili kotası uygulaması mevcuttur.²⁶⁸ Burada Kazakistan vatandaşlığı öne çıkarılırken şemsiye unsur ise Kazakça olmaktadır. Yani Kazakistan direk Kazaklık üzerinden etnik bir kimlik tanımı yapmamakla beraber dil unsurunu kullanarak Kazaklığı nispeten ön planda tutmaya çalışmaktadır.

Son olarak Kazakistan Anayasası, ırk, milliyetçilik, din, sınıf ve kabile temelli ayrımcılıkları yasaklamıştır.²⁶⁹ Bu durum ülkedeki farklı etnik ve dini grupların mevcudiyetinin bir yansımasıdır. Burada herhangi bir etnik, dini veya kabileci yaklaşımın ülkenin bütünlüğüne zarar vereceği endişesi söz konusudur. Bu bağlamda dengeli bir anlayış benimsenmiştir.

265 Fırat Purtaş, "Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri", *OAKA*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006, s. 2-3.

266 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 72.

267 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 78.

268 Bülbül, *a.g.e.*, s. 86.

269 Kara-Yeşilot, *a.g.e.*, s. 80.

Uluslaşma Politikaları

Kazakistan'daki ulus inşa süreci milletler politikası, Sovyet sonra dil, eğitim, milli kültür ve semboller üzerinden şekillenmektedir.²⁷⁰ 1993 yılından sonra ülkede, Kazaklaştırma politikası izlenmiştir. Bunun en önemli göstergelerinin başında üst düzey görevlere birkaç istisna dışında Kazakların getirilmesidir.²⁷¹ Ayrıca Slav unsurlar arasındaki farklılar gündeme getirilmiş, Ukraynalı ve Beyaz Ruslar'ın, Rus olmadığı teması işlenmiştir. Ortodoks Slav unsurlara karşı izlenen bu politika paralelinde ülkede Kazakistan yönetimi tarafından Ukrayna gazeteleri ve Ukraynalı sivil toplum örgütleri desteklenmiştir. Bu politikayla sadık Slav azınlık meydana getirilmeye çalışılmıştır.²⁷² Bunun yanı sıra ülkede etnik ayrımcılık yapanlara karşı sıkı tedbirler uygulanmıştır. Bu bağlamda Slav unsurlara karşı bir takım yaptırımlar uygulanmıştır. 1995 yılında Slav yayın organları olan Kazakhstanskaya Pravda ve Russkii Vestnik (Rus Çağırısı) nefret suçu işledikleri iddiası ile kapatılmıştır. Ayrılcı Kozak örgütler etkisiz hale getirilmiştir ve ülkedeki rejime yakın örgütler kurulup desteklenmiştir.²⁷³

Bağımsızlık sonrası uluslaşma sürecinde ön plana çıkan bir başka politika ise kurumların, caddelerin ve yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesidir. Bu bağlamda Kazak kültürünün daha geniş anlamda Türk kültürünün sembol isimleri ön plana çıkarılmıştır.²⁷⁴ 1993 yılında ise Kazakistan ulusal para birimi olan "tenge"yi piyasaya sürmüştür.²⁷⁵ Eğitim alanında ise özellikler Kazakça eğitime ağırlık verilmiştir. Kazak okullarının sayısında artış yaşanmıştır. Sovyet dönemi eğitim müfredatı değiştirilerek daha milli bir eğitim anlayışı uygulamaya konulmuştur.²⁷⁶

270 Usta, A. D. "The Reconstruction of The Past in the Process of Nation Building in Kazakhstan", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrasya Çalışmaları, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 5-6.

271 Meryem Kırmlı, "Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı ya da Bağımsız Kazakistan'ın Yeni Stratejisi", *Avrasya Etüdleri*, Cilt: 2, Sayı: 2, 1995, s. 3.

272 Çalışkan, a.g.e., s. 8.

273 Bhavna Dave, *Kazakhstan: Ethnicity, Language and Power*, Routledge, New York 2007, s. 121.

274 Roy, a.g.e., s. 220-221.

275 Roy, a.g.e., s. 188.

276 Cemile Kınacı, "Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları", *Turkish Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, 2010, s. 1315.

Devletin resmi dili olan Kazakça'nın öğrenilmesi amacıyla eğitim alanında çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla çocuk yuvalarından yüksek öğretim kurumlarına kadar bütün eğitim öğretim kurumlarında daha önce Rusça eğitim verilen sınıflarda Kazakça dersler verilmeye başlanmıştır. Liselerden mezun olanlar Kazakça sınavına tabi tutulmaktadır. Önceden sadece Rusça eğitim veren yükseköğretim kurumlarında Kazakça eğitim veren sınıflar açılmıştır.²⁷⁷

Gerçek anlamda bağımsızlığın dilden geçtiğine dikkatleri çeken Nazarbayev'e göre Kazakça, Kazakların manevi temelidir.²⁷⁸ Bu bakış açısına paralel şekilde Kazakistan'da uygulanan dil politikası ile 2025 yılına kadar Kazakistanlıların %95'inin Kazakça'ya hakim olmasını hedeflemektedir. Kazak dilini tamamen kullanım diline dönüştürüp, gerçek anlamda devlet dili statüsüne ulaştığında ise ülkenin "Kazak Devleti" olarak değiştirilmesi hedeflenmektedir.²⁷⁹ Bir diğer 2025 hedefi ise Kazakistan'da eskiden de kullanılan Latin alfabesine geçilmesidir. Bu bağlamda 2007 yılında Türkiye'de de bir toplantı yapılmıştır. Siyaset Bilimci Burihan Nurmuhadov, Kazak halkının bu değişikliğe hazır olduğunu ifade ettikten sonra Kazakistan'ın büyük Türk ailesinin bir parçası olduğu ve Türk halklarının birlikteliği için Latin alfabesine bir an evvel geçilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁰ Başta Türkiye olmak üzere Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin Latin alfabesini kullandığı noktasından hareketle bu hedefin Kazaklık üzerinden bir Türklük vurgusu olduğu aşıkardır. Bölgedeki diğer ülkelerin Latin alfabesine kısa sürede geçmesine rağmen Kazakistan'ın hala Kiril alfabesini kullanması ve bu geçişi 2025 yılında gerçekleştirmeyi hedeflemesi ülkedeki demografik yapıyla bağlantılıdır.

277 Gülnur Smagulkızı Boranbayeva, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, 2004, s. 31.

278 Mehmet Seyfettin Erol, "Büyük Kazakistan Projesi ve 2050 Stratejisi", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II*, 53-54, 2013, s. 1566.

279 Nursultan Nazarbayev, *Kazakistan 2050 Stratejisi: Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti*, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara 2012, s. 70-72.

280 Akbaş, a.g.e., s. 194.

Başkent'in Taşınması

Kazakistan hükümeti 1994 yılında ülkenin mevcut başkenti olan Almatı yerine Astana'nın yeni başkent olacağı yönünde bir karar tesis etmiştir. Bu karar ise 1997 yılında uygulamaya konulmuştur.²⁸¹ Bu kararın alınmasında gerek coğrafi gerekse siyasi nedenler etkili olmuştur. Bu nedenler ele alındığında ilk olarak EK-2'deki haritada da görülebileceği gibi Almatı'nın coğrafi konumunun hem ülkenin merkezine hem de endüstri bölgelerine uzak olması hususu ifade edilmektedir. İkinci olarak Almatı dağlarla çevrili bir arazi yapısına sahiptir ve bu durum şehrin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Almatı'da hava kirliliği yaşanmakta ve şehir deprem bölgesindedir. Son olarak da Almatı, güvenlik bakımından da başkent olmaya uygun bir şehir değildir. Çünkü Almatı, Çin sınır bölgesinde yer almaktadır ve Orta Asya genelinde sınır sorunları önemli bir gündem maddesidir.²⁸² Eski başkent Almatı ekonomi ve ticaret merkezi iken yeni başkent Astana devletin politik ve yönetim merkezidir.²⁸³

Kuzey bölgelerindeki Kazak kimliğini güçlendirmek ve Rusların etkin olduğu bölgelerdeki söz konusu etkiyi minimize etmek amacı da taşıyan bu karara Kazak elitlerinden destek gelmiştir. Böylelikle Rusların “irredendist” politikalarının ve otonomi taleplerinin engellenebileceği amaçlanmıştır.²⁸⁴ Başkent'in taşınması alt etnik kimlikleri kontrol altına almayı da amaçlamaktadır. Nazarbayev ve selefi Kunayev Büyük Cüz'e mensuptur. Kazakistan'ın orta ve kuzey bölgelerinde ise hakim toplumsal unsur Orta Cüzdür. Böylelikle Orta ve Ulu cüz arasındaki ittifak daha da sağlam bir hale gelmesi amaçlanmıştır.²⁸⁵

Başkent'in Orta Cüz'ün yoğun biçimde yaşadığı Astana'ya

---

281 Usta, *a.g.e.*, s. 132.

282 Dave, *a.g.e.*, s. 122-123.

283 Akbaş, *a.g.e.*, s. 172.

284 Deniz Dinç, “Nationality Policies in Post-Soviet Kazakhstan”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrasya Çalışmaları, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 114.

285 Edward Schatz, “When Capital Cities Move: The Political Geography of Nation and State Building”, *The Helen Kellogg Institute for International Studies*, Working Paper, No: 303, 2003, s. 18.

taşınması ile bu cüz ile devlet daha yakın bir etkileşime girmiştir. Orta Cüz Slavların yoğun yaşadığı ülkenin kuzeyinde gerek Rus ayrılıkçı hareketlerine karşı bir direnç gerekse Nazarbayev iktidarına destek veren bir yapı olmasından önemlidir.²⁸⁶

Schatz'ın da belirttiği üzere post-kolonyal dönemde devletler başkentlerini yeri bir yerleşim yerine taşırlar. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu durumun çok sayıda örneği vardır. Başkentlerini taşıyan ülkelerin tamamına yakınında ise etnik heterojenlik söz konusudur. Kazakistan'da bu duruma uymaktadır.²⁸⁷

Kazak Kimliğinin Şekillenmesinde Mitler, Tarih Yazımı ve Müzelerin Rolü

Sovyetler döneminde Marksist bir bakış açısıyla tarih yazımı yapılan Kazakistan'da bağımsızlık sonrasında ulus devlet bağlamında yeniden tarih yazımına karar verilmiştir. Bu bağlamda Kazakistan Bilimler Akademisi bünyesinde çalışmalar yapılmakla beraber Kazak Tarih Kurumu ve Kazak Dil Kurumu kurulmuştur.²⁸⁸

Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan'daki Rus etnisitesinin varlığının tarihsel olarak Kazak gönüllüğü üzerinden gerçekleştiği ifade edilmiş ve Kazakların göçebe kültürü tarih yazımında ele alınmamış Kazak tarihi yerleşik hayat ile ilişkilendirilmiştir. Bağımsızlığın hemen akabinde Kazak Eğitim Akademisi, tarih eğitiminde kullanılan ders kitaplarında kapsamlı değişiklik yapmıştır.²⁸⁹

Haziran 1995 tarihinde Devlet Politikası Milli Kurulunca "Kazakistan Cumhuriyeti Tarih Bilincini Kurma Belgesi" oluşturulmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti Tarih Bilincini Kurma Belgesi'ne göre Kazak tarih yazımı; antiklik, anayurt ve ata mitleri

---

286 Çalışkan, *a.g.e.*, s. 5.

287 Schatz, *a.g.m.*, s. 21.

288 Akbaş, *a.g.e.*, s. 165.

289 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 269-270.

üzerinden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Burada özellikle göçebe toplum yapısına vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda üçlü cüz yapısı ve soy birlikteliği vurgusuyla 15. yy'da kurulan Kazak hanlığı ilk devlet olarak ele alınmakta ve anayurt miti tesis edilmektedir. Yani Kazaklık ile Kazakistan ülke coğrafyası arasındaki bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Antiklik miti ise erken dönem Türk tarihi ve Moğol tarihi üzerinden tesis edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda 1500 yıllık bir tarihsel geçmişe vurgu yapılmakta ve Hunlar, Göktürkler ve Moğol dönemlerine atıf yapılmaktadır. Ata miti ise antiklik miti ile paralel şekilde Kazak Hanlığı, Göktürk Kağanlığı, Moğollar ve Sakalar'dan tarihsel kişilikler ve arkeolojik bulgular üzerinden şekillendirilmektedir. Bu bağlamda Kazak Hanlarından Kerei, Janibek ve Kenesarı Han, Kazak şairler Muhammed Otemisuli ve Abay Kunanbayev gibi isimler tarihsel kişilikler olarak ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca Göktürk kağanları Bumin, İstemi, Bilge ve Kültigin ile Moğol hükümdar Cengiz Han'a da Kazakistan halkının ataları denilmektedir.²⁹⁰

Kazakistan tarihinin yalnızca Kazak merkezli bir eksenle yazılması ise Ruslar'da tepkiye sebep olmaktadır. Ruslar, Kazakistan tarihi ve son dönem kültürünün Rus ve Kazaklarla birlikte şekillendiğini ileri sürmektedirler. Kazakistan'da yeni tarih yazımında soy vurgusu yapılırken etnik hoşgörüyü dair bir denge kurulması da gerekmektedir.²⁹¹

Kazakistan tarih yazımında Nazarbayev bağımsızlık kahramanı olarak önemli bir figür boyutu almakla beraber ulusal kahramanlar yeniden ele alınmıştır. Bu bağlamda Kenesarı, Abılay Han ve Teyke Han Kazak ulusal kahramanları olarak yeni tarih yazımında vurgu yapılan unsurlar olmuşlardır.²⁹²

Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da müzeciliğin gelişimine bakıldığında ise Sovyetler Birliği döneminde milli kimliğin sosyalist bir temayla şekillendirilerek Sovyet kimliği oluşturma politikasına

---

290 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 270-274.

291 Akbaş, *a.g.e.*, s. 166-167.

292 Akbaş, *a.g.e.*, s. 168.

tepkiselliği de bünyesinde barındıran milli kimliği sosyalist içeriğini de millileştiren bir anlayış hakimdir. Müzecilik sosyo-kültürel ve siyasi perspektiften ele alındığında; Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası kimlik inşasında kurumsal araçlardan biri olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.²⁹³

Müzeler, modernite, ulus-devlet ve tarih bağlamında değerlendirildiğinde; mevcut egemen ideolojilerin bir yansıması ve ulus-devlet inşasının bir aracı olarak ele alınmaktadır.²⁹⁴

Sovyet rejimi, 1917 Devrimi'nin hemen ardından mevcut müzelerin tamamını millileştirmiş ve Sovyet ideolojisini empoze amacıyla yeni müzeler inşa etmişlerdir.²⁹⁵ Böylelikle Sovyet kimliğinin oluşturulmasında müzeleri bir enstrüman olarak kullanmışlardır.

Bağımsızlığın ardından Kazakistan'da, Sovyet rejimine tepkisellik olarak yeni müzeler açılmış, mevcut müzelerde sergilenen malzemelerin niteliği ve niceliği değişmiştir. Bu bağlamda Almatı ve Çimkent'te Sovyet dönemine eleştirel yaklaşan müzeler açılmış²⁹⁶, Kazak kültürüne ait folklorik malzemeler ve arkeolojik bulgular ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca Kazak kültürünün önde gelen isimleri milli kimliğinin sembelleri olarak müzelerde sergilenmektedir.²⁹⁷

---

293 Ayeşgül Aydıngün, "Kazakistan'da Tarihi Canlandıran ve Milli Kimliği İnşa Eden Müzeler", *Bilgi*, Sayı: 41, 2007, s. 89.

294 Sharon Macdonald, *Theorising Museums*, Sharon Macdonald-Gordon Fyfe, der., Blackwell, Oxford 1996, s. 3-6.

295 Aydıngün, *a.g.m.*, s. 92.

296 2001 yılında Çimkent'te 'Siyasi Baskı-Sürgün Kurbanları Müzesi, 2003 yılında ise Almatı'da 'Siyasi Baskı Sürgün Tarihi Müzesi' açılmıştır.

297 Aydıngün, *a.g.m.*, s. 93.

KİMLİK TARTIŞMASI ÜZERİNDEN KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASI: GÜÇ DENGESİ POLİTİKASI VE İTTİFAKLAR SİSTEMİ

Kazakistan Dış Politikasının Temel Unsurlarına Genel Bakış

16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, anayasasına göre demokratik, laik, sosyal ve üniter bir devlettir. Anayasada, Kazakistan'ın uluslararası norm ve kurallara saygılı, devletlerin eşitliği ve içişlerine karışmama prensibine bağlı ve Birleşmiş Milletlerin uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ilkesini benimsediği belirtilmiştir.²⁹⁸ Ülkenin anayasasındaki genel ilkelere bakıldığında Batı değerlerine karşıt olmayan ve uluslararası sisteme entegre olmak ve burada kabul görmeyi hedefleyen bir dış politika benimsendiği görülmektedir.

“Vizyoner bir devlet” anlayışı ile hareket eden Kazakistan ve onu devlet başkanı Nazarbayev, bölgede barış, istikrar ve refahının tesisi noktasında karşılıklı işbirliği ve dayanışmayı esas almaktadır. Bu kapsamda tarihsel, coğrafi ve kültürel – inanç boyutunda ortak bir

---

²⁹⁸ Kazakistan Anayasası, Md. 1, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya>, (Erişim Tarihi: 04.01.2013).

geçmişe sahip olunan ülkelerle rekabetten ziyade işbirliğine dayalı ilişkilere ve hatta entegrasyon girişimlerine öncelik veren Kazakistan proaktif bir dış politika izlemektedir.²⁹⁹ Genel hatları ile ele alındığında Kazakistan dış politikasının ana hedefi bağımsızlık sonrası reform sürecinin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi, yabancı sermayenin ülkeye dengeli bir şekilde çekilerek ekonomik kalkınmaya ivme kazandırılmasıdır. Güvenlik bağlamında ise Orta Asya'daki çatışma alanlarının ülkeyi etkilemesi, bölgedeki terörist grupların varlığı ve kitle imha silahlarının bu grupların eline geçmesi ile bölge ülkelerinin askeri kapasitelerin artmasıyla bölgesel istikrarın olumsuz seyri Kazakistan dış politikasının öncelikli gündem maddeleridir.³⁰⁰

Kazakistan siyasal elitleri bağımsızlığını kazanan ülkenin rekabet ve mücadelelerle dolu uluslararası arenada hayatta kalmasını “herkesle dostluk prensibine dayalı çok yönlü dış politikaya” dayandırmışlardır. Burada “herkesle” terminolojisinden kasıt özel olarak Kazakistan'da, genel olarak Orta Asya'da hayati çıkarları olan güçlü devletlerdir.³⁰¹ Dolayısıyla Kazak siyasal eliti devletin bağımsızlığının bölgesel ve küresel ölçekte etkinliğe sahip devletlerin hem ülkede hem de bölgedeki çıkarlarını dengeleyebilmekle korunabileceğini varsaymışlardır. Bu mantıkla Kazak dış politikasının temelleri atılmış olup günümüze kadar bu yönde edinilen tecrübeler çerçevesinde aynı dış politika devam etmektedir. Ancak Kazak analizcileri ile köşe yazarlarının ülkenin dış politikasına yönelik yorumları incelendiği zaman, Kazak dış politikasının aşağıdaki halka merkezlerine (bölgelerine) bağlı olarak önceliklerinin belirlendiği ifade edilebilir:³⁰²

Birinci halka, kuzey komşusu olan Rusya Federasyonu (RF) ile her yönde dostça ilişkileri geliştirmek ve RF'yi ciddi endişelere, tedirginliğe sürüklemeyecek dış politika takip etmektir;

299 Erol, *a.g.e.*, 2013, s. 1565.

300 Esra Hatipoğlu, “Türkiye-Kazakistan İlişkileri”, Mustafa Aydın, der., *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s. 370-371.

301 Murat Laumulin, *Sentralnaya Asia v zarubejnoj politologi i mirovoi geopolitike*, Cilt: 5, Almatı KİSİ 2009, s. 354-360.

302 Laumulin, *a.g.e.*, s. 365-370.

İkinci halka, doğu komşusu olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile dostça ilişkileri geliştirmek ve ülkenin Asya-Pasifik bölgesine çıkışını sağlamaktır;

Üçüncü halka, ABD ile siyasi, ekonomik-ticari ilişkilerin istikrarlı seyrini sağlamak ve iki bölgesel etkin komşu ile ABD isteklerini devletin çıkarları ile güvenliğiyle bağdaştırarak ve hassas dengelere dikkat ederek yerine getirmektir;

Dördüncü halkaya dört Orta Asya ülkesine ek olarak Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan ve Azerbaycan ülkeleri dahil edilmektedir. Bu ülkeler devletin siyasi elitleri tarafından daha çok dünyaya açılma ve yeraltı kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak için boru hatlarını çeşitlendirebilme bağlamında önemli olarak algılanmaktadır;

Beşinci halkaya ise AB ülkeleri ile Japonya dahil edilmektedir. Bu ülkelerle ilişkilerin gelişimi ülkede açık toplumu kurmak, dünya ekonomik sistemine daha fazla kenetlenmenin yolu olarak algılanmaktadır.

Böylece Kazakistan dış politika önceliklerinin ifade edilen halkalara göre belirlendiği savunulabilir. Nitekim Devlet başkanı N. Nazarbayev'in her yıl yapılan halka sesleniş konuşmaları dikkatli bir şekilde incelendiği zaman, ülke açısından devletlerin öneminin ifade edilen halkalara göre sıralandığını gözlemlemek mümkündür.

Kazakistan; ABD, Rusya, Çin, Avrupa Birliği ve diğer bölgesel güçler ile yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan çok yönlü (multi vector) dış politika izlemeyi tercih etmektedir.³⁰³ Orta Asya uzmanı Andrei Kazansev de Kazakistan'ın dış politika özelliğini çok kutuplu bir dünyayı yaratmaya adanmış olduğunu vurgulayarak, ülkenin bu hedef doğrultusundaki adımlarının bağımsızlık aldığı günden bu yana değişmeden devam ettiğini teyit etmiştir. Bundan sonraki süreçte de

---

303 Ertan Efegil, "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılmacı Jeopolitik Rekabet", Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 51.

Kazakistan'ın dış politikası; Rusya, Çin ve ABD arasındaki rekabeti kendi çıkarına kullanarak, maksimum fayda sağlamak olacağının altını çizmektedir. Kazansev'e göre Orta Asya'da böyle bir politikayı sadece Kazakistan izlememektedir, diğer tüm bölge devletleri de aynı dış politika izleme hedefindedir.³⁰⁴ 2008 – 2010 yılları arasında Kazakistan'ın Türkiye nezdinde büyükelçiliği görevinde bulunan Bagdat Amreyev ise “Dönemimizde Kazakistan Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası” isimli kitabında Kazakistan için Rusya yakın bir dost, Çin yakın bir komşu ve Türk dili konuşan devletler ise yakın akraba ve doğal desteklerdir şeklinde bir kategorileştirme yaparak ülkenin dış politikasında öncelikli ülkeler üzerinden bir yol haritası çizmiştir.³⁰⁵

Kazakistan Dışışleri Bakanlığı ve BM Genel Sekreter Yardımcılığı görevlerinde bulunan Kazak diplomat *Kasımjomart Tokayev'in* “Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi” adlı kitabında ülkenin dış politika özelliği net bir şekilde tarif edilmiştir. Tokayev, Kazakistan'ın dış politikasını şu şekilde tarif etmiştir:³⁰⁶ “*Kazakistan'ın dış politika özelliği bulunduğu coğrafi alana ve ülkenin milli gücüne orantılı olarak belirlenmektedir. Coğrafi anlamda Kazakistan Avrasya'nın kalbinde (tam ortasında) bulunmaktadır ve iki büyük devletle (Rusya ve Çin) sınırdadır. Aynı zamanda diğer küresel aktörlerin bölgeye yönelik ilgisi mevcuttur. Milli güç açısından ise Kazakistan dünya ölçeğinde etkili olduğu söylenemez ve sınırdaş olduğu iki temel güçlü aktöre göre görece olarak zayıftır. Tüm bu faktörleri göz önünde bulundurarak, Kazak yönetici eliti ülkenin dış politikasını bağımsızlığı korumak ve devletin hayatta kalmasını sağlamak adına dengeye dayalı çok taraflı olması gerektiği hususunda hemfikir kalmışlardır. Bundan dolayı Kazakistan Orta Asya'da çıkarı olan güçlü aktörleri incitmemeye özen göstermektedir ve hatta gerektiği takdirde birçok tavizler vermeyi yeğlemektedir”.*

304 A. Kazansev, “Prisutstvie SşA v Sentralnoi Azii neizbejno-takova politika respublik regiona”, 2013, *MGIMO*, <http://www.mgimo.ru/news/experts/document238134.phtml> (Erişim Tarihi: 08.05.2013).

305 Bagdat Amreyev, *Dönemimizde Türkiye Kazakistan İlişkileri ve Türk Dünyası*, Hayat Güncel, İstanbul 2013, s. 29.

306 Kassym Tokayev, *Diplomatiya Respubliki Kazakhstan*, Atamura, Almatı 2010, s. 10-11.

Kazakistan dış politikasının önümüzdeki yıllarda, bağımsızlığın ilk yıllarında temelleri atılan dengeye dayalı çok taraflı ve çok kutuplu bir dünya yapısını şekillendirmek bağlamında gelişmeye devam edeceği ifade edilebilir. Bu sonuca Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in 2012 yılının Aralık ayında yaptığı Halka Sesleniş konuşmasındaki ifadelerden ulaşılabılır. Nazarbayev konuşmasında, Kazakistan'ın olgunlaştığını ve artık "Kazakistan 2030 stratejisinin" 2050 yılına dek yeniden gözden geçirilerek oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Başkan Nazarbayev'in halka seslenişi "Kazakistan 2050 stratejisi: Olgunlaşan devletin yeni siyasi istikameti" olarak kaleme alınmıştır. Ülkenin dış politikası ile ilgili konuda aynen şöyle bir ibare geçmektedir:³⁰⁷ *"Kazakistan, bağımsızlık yıllarında uluslararası süreçlerin eşit haklı katılımcısı oldu ve elverişli dış koşullar yaratmayı başardı. Bizim önceliklerimiz sabittir ve komşularımız olan Rusya, Çin, Orta Asya ülkeleriyle ve aynı şekilde ABD, Avrupa Birliği ve Asya ülkeleriyle ortaklıklarımızı geliştirmekten ibarettir. Gümrük Birliğini ve Ortak ekonomik alanı güçlendireceğiz. Kısa vadedeki en büyük amacımız, Avrasya ekonomik birliğini kurmaktır. Konuyla ilgili olarak bütün sorunların uzlaşma yöntemiyle halledileceğini somut olarak beyan ediyoruz. Birliğin, siyasi egemenliğimiz üzerinde herhangi bir baskısı söz konusu değildir".*

Sahip olunan petrol ve doğal kaynaklar, jeopolitik konum, diğer Orta Asya (eski Sovyet Cumhuriyetleri) ülkelerine nispeten güçlü ekonomi gibi avantajları en etkin biçimde kullanarak bölgedeki mevcut güçlü aktörlerin denge unsuru olarak birbirine karşı tutma prensibiyle dış politikasını şekillendiren³⁰⁸ Kazakistan'ın Devlet Başkanı N. Nazarbayev, Kazakistan'a bölgede lider olma şansını verecek bir Orta Asya cumhuriyetleri işbirliği platformu hayata geçirmeyi amaçlamaktadır.³⁰⁹ Nazarbayev'in bu hedefiyle şekillenen Kazakistan dış politikasının Türk, İslam gibi etnik ve dini kimlik unsurlardan oluşan

---

307 Nazarbayev, *a.g.e.*, 2012, s. 64-65

308 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 398.

309 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 382.

bir politikadan ziyade daha pragmatist bir dış politikaya işaret ettiği ifade edilebilir. Ancak bu pragmatist politikada Kazak kimliği üzerinden dost ve kardeş ölkeler gibi betimlemeler yapılması ölkenin pragmatist dış politikasında kimlik unsurunun da etkileyici fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

Güç Dengesi Üzerinden Kazak Dış Politikası: Rusya-ABD-Çin ve Türkiye Boyutu

Kazakistan'ın güç dengesine dayalı dış politikasında hem küresel hem de bölgesel düzeyde etkili aktörler önem arz etmektedir. Özellikle bölgeyi arka bahçesi olarak gören Rusya, sistemdeki başat konumunu devam ettiren ABD, gerek bölgenin gerekse uluslararası sistemin yükselen gücü Çin ve tarihi, kültürel ve etnik bağlardan dolayı Türkiye Kazakistan'ın güç dengesine dayalı çok vektörlü dış politikasının ana aktörleridir.

Kazakistan – Rusya İlişkileri

Orta Asya Türk Devletleri arasında Rusya'ya en yakın olan ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Bu durumun birçok nedeni olmakla beraber büyük bir kısmı tarihsel süreçle bağlantılıdır. İlk olarak belirtilmesi gereken husus; Rusların, Kazak halkını iki asırdan beri gerek propaganda gerekse diğer araçlar vasıtasıyla etkilediği gerçeğidir. Öncelikle Sovyetler Birliği döneminde tarih kitapları yeniden yazdırılmış ve özellikle okuldaki kitaplarda Kazak/Türk bilincini ayakta tutabilecek tüm metinler ortadan kaldırılmış ve sadece Rusların kendilerinin gerçek dostu olduğu ibareleri yazılmıştır. Bu durum aynı zamanda medya ile desteklenmiştir. Kitapları ve medyayı sorgulama kabiliyeti düşük olan geniş kitle, Ruslar tarafından empoze edilen fikirleri kabul etmişlerdir. Rus nüfuzunu kabul etmeyen Kazak aydınlar ise çetin koşullarda mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Ama Ruslar her türlü yöntemi kullanarak, aydınların mücadelesini bastırılmış ve bölgede Sovyet hegemonyasını kurmuşlardır. Rus aydınlar tüm SSCB dönemi boyunca birlik kapsamındaki ülkelerde kendi çıkarlarına

uygun insan tipini yetiştirmişlerdir. Ruslar tarafından yetiştirilen bu insan tipleri hâlâ bölge devletlerinin elitlerini oluşturmaktadır. Ancak günümüz itibariyle Rusların kendi yapılarına göre yetiştirdiği insan tipleri yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bu durum Rus siyasal elitlerini endişelendirmekte ve devamı halinde Rusya'nın genelde bölgedeki özelde ise Kazakistan'daki etkilerinin yok olacağını varsaymaktadır.³¹⁰

Bağımsızlığın ilk dönemlerinde Kazakistan, ülkenin kuzeyinde yoğun olarak yaşayan Rus nüfusun ayrılıkçı bir harekete sebebiyet vermemesi amacıyla, Rus tehdidi söylemine yer vermeden ülkenin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir dış politika geliştirmiştir.³¹¹ Bu politikanın en bariz göstergesi ise 1994 yılında ülkenin başkentinin güney bölgesinden Rus sınırına yakın ve Slav etnisitesinin yoğun yaşadığı kuzey bölgesinde Astana şehrine taşınmadır. Kazakistan toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak Rusya ile 25 Mayıs 1992 tarihinde Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaması imzalamıştır. Bu anlaşma ile sınırların değişmezliği prensibi kabul edilmiş ve Kazakistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik bir garanti söz konusu olmuştur.³¹²Bađımsızlıđına kavuştuğu dönemde eski Sovyet cumhuriyetleri arasında ekonomisi Rusya'ya en fazla bağımlı ülke olan Kazakistan,³¹³ Rusya'yı bypass eden boru hatları ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirmek için yeni gelir kaynakları bulmayı hedeflemesine karşın Rusya ile ilişkilerini her zaman sıcak tutmaya özen göstermiştir. Çünkü Kazakistan'ın ekonomik ve endüstriyel alt yapısı Rusya'ya bağımlıdır. Ayrıca Kazakistan'ın kuzeyinde yaşayan Ruslar, Kazak petrol sanayinin kalifiye eleman ihtiyacı karşılamaktadır.³¹⁴

310 A. Vlasov, "Apgreid postsovetskogo prostranstvo", *CENTR.RU*, <http://ia-centr.ru/expert/12465/>, (Erişim Tarihi: 08.05.2012).

311 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 404-405.

312 Zharmukhamed Zardykhon, "Russians in Kazakhstan and Demographic Change: Imperial Legacy and the Kazakh Way of Nation Building", *Asian Ethnicity*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, s. 71.

313 Tayyar Arı, "Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayınları, Bursa 2010, s. 23.

314 Efegil, *a.g.e.*, 2010, s. 51.

Kazakistan – Rusya ilişkilerinin askeri boyutuna bakıldığında; imzalanan ikili anlaşmalarla askeri işbirliği kuvvetli hale getirilmiştir. Bu çerçevede ortak tatbikatlar, ortak hava kontrol sistemleri, istihbarat paylaşımı ve ihtiyaç halinde ortak komutanlık bünyesinde askeri birlikler kurulmasına dair hükümler imza edilmiştir.³¹⁵ Bunlara ek olarak ikili anlaşmalar çerçevesinde Kazakistan’ın Çin sınır güvenliği Rus ordusu tarafından sağlanmaktadır. Sovyetler Birliği döneminden kalan nükleer silahlar ve nükleer-askeri poligonlar konusunda ise Rusya’nın taleplerine olumlu karşılık veren bir politika benimseyen Kazakistan, nükleer silahları 1995 yılının Nisan ayı itibarıyla Rusya’ya sevk edilmiştir. Kazakistan topraklarındaki nükleer-askeri poligonlar konusunda ise 1994, 1996 ve 2000 yıllarında imza edilen üç anlaşma ile Rusya’ya kiralanmıştır.³¹⁶

Gerek ekonomik gerekse askeri ve politik ilişkiler bağlamında Kazakistan’ın Rusya ile yakın ilişkilerinin bulunması ülkedeki Rus ve Kazak milliyetçiliklerinin engellemesi noktasında pozitif etki göstermiştir. Çünkü ilişkilerin bu boyutta olması hem ülkedeki Ruslar için bir garanti olarak görülmüş hem de Kazak etnisitesinin imtiyazlı bir konum almasına tepkisiz kalınmıştır.³¹⁷

Kazakistan Rusya ilişkilerinde dair genel bir değerlendirilme yapılması gerekirse; Kazakistan yönetimi uluslararası politikada Rusya ile paralel hareket etmeyi tercih ettiği ileri sürülebilir. Putin’in iktidara gelişiyle beraber bu tavrın daha fazla güçlendiği ifade edilebilir. Nitekim ifade edilen bu durumu; 25 Nisan 2012’de Rus TV’si olan “Rusya – 24” kanalına Başkan Nazarbayev’in verdiği mülakatı destekler niteliktedir.³¹⁸ Bundan dolayı SSCB döneminde eğitim almış olan ve kendilerini Rusya’ya daha yakın hissedenden Kazak stratejik analizcilerin büyük çoğunluğu Türk Dünyası fikrine daha yakın olan Kırgızistan

---

315 Yapıcı, *a.g.e.*, 2011, s. 408.

316 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 409-410.

317 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 405.

318 “N.Nazarbayeva telekanalu Rossiya-24”, *Rossiya 24*, 2012, <http://yvision.kz/post/251973> (Erişim Tarihi: 08.04.2014).

Devlet Başkanı Almazbek Atambayev'in dış politikasını eleştirmişler ve Başkan olarak ilk ziyaretini Türkiye'ye, ikinci ziyaretini Azerbaycan'a yapmasından tedirgin olduklarını dile getirmişlerdir.

Kazakistan'ın stratejik analizcilerinin ve dış politika uzmanlarının değerlendirmelerine bakılırsa, ilerleyen süreçte de Kazakistan dış politikasının Rusya'yla paralellik arz edeceği varsayılabilir. Analistlere göre Kazakistan Orta Asya'da oluşan/oluşacak durumları bölgesel dengeler açısından Rusya'nın isteklerine öncelik vererek belirleyecektir.³¹⁹ Nitekim Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in RF Devlet Başkanı katılmadığı için Kırgızistan'daki yemin törenine katılmaması, söylenenleri doğrular niteliktedir.³²⁰ Bu bağlamda Kırgızistan'ın ne derece Rusya'nın isteklerine cevap vereceği Kazakistan'ın da ülkeye yönelik dış politika pozisyonunu belirleyecektir. Bunun temel nedeni Kazakistan bölgedeki statükonun (status quo) değişmesini istememekte ve etkin aktörlerin rekabetinden doğan ek sorunların bölgede vuku bulmasına sıcak bakmamaktadır. Çünkü tüm bu olaylar ülkenin ekonomik ve politik yapısını olumsuz etkileyecektir. Bundan dolayı Kazakistan, bölgede herhangi bir krize yol açmadan, bölge devletlerinin denge politikasına dayalı, belki de Rusya'nın çıkarlarını göz önünde bulundurarak dış politikasını oluşturmasını istemektedir. Nitekim bölge devletlerinin bu yönde atacağı adımlar Kazakistan'ın bu ülkelere yönelik dış politika pozisyonunu belirleyen en önemli etken olacaktır.

Kazakistan – ABD İlişkileri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Doğu Bloku'nun dağılmasıyla beraber Orta Asya'ya olan ilgisini artırmıştır. Rusya ve Çin gibi küresel ölçekte tehdit oluşturan aktörlerin etkili olması ve Orta Asya'nın İşlam

319 Daha fazla bilgi için bkz.; Laumulin, a.g.e., s. 17-82.

320 "Atambayev Cumhurbaşkanlığı görevini devraldı", *Anadolu Ajansı*, 09.12.2011, <http://t24.com.tr/haber/atambayev-cumhurbaskanligi-gorevini-devraldi-biskek-aa,184606> (Erişim Tarihi: 12.06.2013).

coğrafyasında önem arz etmesinden dolayı bölgede gücünü artırmak isteyen ABD stratejisini enerji üzerine kurmuştur.³²¹ ABD'nin Orta Asya'daki hedeflerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür;³²²

- RF, Çin, Hindistan ve Orta Asya cumhuriyetlerinin, ortaklık kurarak gerçekleştirecekleri güç odağının oluşumunu önlemek, zayıflatmak, karşı önlem almak
- Bölgede bulunan kitle imha silahlarının yanlış ellere geçmesini önlemek
- Enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak
- Köktendinci akımları ve terörü önlemek

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı ABD bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülkelerdendir. Bu çerçevede 25 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Kazakistan ise bağımsızlığından itibaren ABD ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir.³²³ SSCB'nin dağılmasıyla beraber bölgeye daha fazla ilgi gösteren ABD ile Kazakistan arasındaki ilişkilerde ilk dönemde en önemli gündem maddelerinden birisi nükleer silahlar konusu olmuştur. ABD bu silahların terör örgütlerinin eline geçmesinden endişe etmiştir. Bu bağlamda silahların SSCB'nin ardılı ülke konumunda olan Rusya'nın olduğunu iddia etmiş ve Kazakistan'dan silahların Rusya'ya verilmesini talep etmiştir. Nitekim Nisan 1992'de Kazakistan, SALT I ve buna bağlı ek Lizbon Protokolünü imzalamıştır. Bu süreçte silahların sökülmesi konusunda ABD ve Kazakistan arasında görüşmeler yapılmış ve ABD yönetimi silahların sökülmesi amacıyla Kazakistan'a 88 milyon \$ vermiştir.³²⁴

---

321 Absattar S. Tasmahanbetuli, "Rus-Amerikan-Çin Nüfuz Mücadelesinde Kazakistan Dış Politikasına Bakış", Savaş Kafkasyalı, der., *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay., 2012, s. 367.

322 Suat İlhan, *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu (Uygarıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2004, s. 146.

323 Semiha Poğda, "Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Dış Politikası", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 44.

324 Meruyert Zhylykshybayeva, "Bölgesel Güç Dengesi Işığında Kazakistan Güvenliği", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 148-149.

11 Eylül olaylarına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomi, bilim, evre gibi konular çerçevesinde ikili anlaşmalar üzerinden şekillenmiştir. 11 Eylül saldırıları ile birlikte ise ilişkilerin ana seyri uluslararası teröre karşı mücadelede işbirliği olmuştur. Kazakistan bu süreçte kesin bir şekilde ABD'yi uluslararası terörle mücadelede destekleyeceği garantisi vermiş ve ülkedeki havaalanlarını ABD kuvvetlerine açmıştır. 11 Eylül'de gerçekleşen saldırıların ardından ABD'nin Afganistan'da başlattığı askeri hareket sırasında ABD savaş uçaklarını hava sahasını aan Kazakistan aynı zamanda ABD'nin havaalanlarını kullanmasına da izin vermiştir.³²⁵

ABD ise Kazakistan'a çeşitli hem bağımsızlığın ilk yıllarında hem de 11 Eylül sonrası dönemde doğrudan ekonomik yardımlarda bulunmuştur. 1997 yılında 39 milyon dolar, 2000 yılında ise Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a 10,3 milyon tutarında yardım ve üç ülkeye toplam uluslararası terörle mücadele kapsamında 100 milyon dolar tutarında silah alımı yardımı yapılmasına karar verilmiştir.³²⁶ 2003 yılına kadar Kazakistan'daki dış yatırımlar arasında ABD %24,5 ile birinci sırada gelmekteyken, ABD tarafından Orta Asya'ya yapılan yatırımların %80'i Kazakistan'a yapılmıştı. Kazakistan'da doğrudan ABD yatırımlarının bulunmasından ve Orta Asya lkeleri içinde en fazla yatırımın ve ekonomik ilişkinin Kazakistan ile olmasından dolayı ABD, bu özel bir önem vermiştir.³²⁷ 2003 yılında ise iki ülke arasında Askeri İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Beş yıl süreyle geçerli olan bu anlaşmanın imzalanmasıyla beraber ABD'nin doğrudan ekonomik yardımları 49,2 milyon \$ güvenlik alanında olmak üzere toplamda 92 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.³²⁸

27 Mart 2002 tarihinde ise ABD tarafından Kazakistan'a piyasa ekonomisine sahip ülke statüsü verilmiştir. Eski SSCB lkeleri arasında

325 *Kazakistan lke Bülteni*, DEİK, Ankara 2007, s. 4.

326 Poğda, *a.g.t.*, s. 44.

327 Tayyar Arı-Ferhat Pirini, "11 Eylül'n Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", Tayyar Arı, der., *Orta Asta ve Kaşkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 303.

328 Roger N. McDermott, "United States and NATO Military Cooperation with Kazakhstan: The Need for a New Approach", *Jornal of Slavic Military Studies*, Vol: 21, No: 4, 2008, s. 617.

bu statüyü ilk alan ülke Kazakistan'dır.³²⁹ Bu statünün verilmesinde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin rolü büyüktür. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler çoğunlukla Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TIFA) üzerinden şekillenmektedir. Dokuz yıldır uygulanan bu anlaşmaya Türkmenistan, Kırgızistan, Afganistan, Kazakistan ve ABD taraftır. Son yıllarda iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişme göstermektedir. Örneğin, 2011 yılı verilerine göre iki ülkenin ticaret hacmi bir önceki yıla nispeten üç kat oranda artmıştır. ABD, Kazakistan'a yatırım yapan ikinci ülke konumundadır. Günümüzde Kazakistan'da 400'den fazla Amerikan şirketi faaliyet göstermektedir. Ayrıca Kazakistan petrol sektöründe ABD'li şirketlerin önemli oranda payı mevcuttur.³³⁰

11 Eylül saldırıları sonrasında Orta Asya'da direkt var olan ABD bölge ülkeleriyle ikili anlaşmalar yaparak söz konusu ülkelerde askeri üsler elde etmiştir. Bu süreçte Kazakistan, ABD'ye askeri üs tahsisi noktasında çekimser bir tutum sergilemiş olsa da hava sahasını ve gerektiğinde kullanılmak üzere Almatı Havaalanı'nı ABD kuvvetlerine açmıştır.³³¹

İki ülke arasındaki ilişkilerinde bir diğer konu ise enerji politikalarıdır. Çünkü ABD, bölgeye yönelik ana stratejisi enerji üzerinden şekillendirmektedir. Dolayısıyla Kazakistan-ABD ilişkilerinde Hazar bölgesi ve enerji politikaları önem arz etmektedir. ABD ve AB ülkelerinin ilgisini çeken Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı Rusya'nın bölgedeki enerji sahasındaki gücünü kırmaya yönelik bir girişimdir. Son dönemde alınan kararla Kazak doğalgazı da bu projeye dahil edilmiştir.³³² Kazakistan'ın bu hamlesi bölgede Rusya ve Çin'i ABD ile dengelemeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca

---

329 Hatipoğlu, a.g.e., s. 384.

330 Kaldyul Adilbekova, "Kazakistan Dış Politikası ve Orta Asya'daki Rolü", Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova 2013, s. 56; Pınar İpek, "The Role of Oil and Gas in Kazakhstan's Foreign Policy: Looking East or West?", *Europa-Asia Studies*, Vol: 59, No:7, 2007, s. 1180-1192.

331 Arı-Pirinççi, a.g.e., s. 312-313.

332 Z. Ateş, "Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 23, Kasım 2006, http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa (Erişim Tarihi: 07.01.2014).

Kazak doğalgazının uluslararası piyasalara pazarlanması açısından da önem arz etmektedir.

İki ülke arasındaki ilişkilere dair bir genelleme yapıldığında; ilişkilerin siyasi ve askeri konulardan ziyade ekonomi ve enerji politikaları üzerinden yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir. 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası konjonktür ve bölgesel gelişmelere paralel şekilde askeri ilişkiler yoğun bir şekilde gelişse de ABD'nin bölgedeki askeri operasyonun bitmesiyle askeri ilişkiler tekrar pasif bir hal almıştır. Günümüzde ise Kazakistan, “çok yönlü dış politika” stratejisi çerçevesinde özellikle Rusya ve diğer aktörleri rahatsız etmeden ABD ile ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir.

Kazakistan – Çin İlişkileri

Çin Halk Cumhuriyeti ile Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler Beloveje Anlaşması imzalandıktan bir ay sonra 3 Ocak 1992 tarihinde Çin'in, Kazakistan'ın bağımsızlığını tanınmasıyla resmen başlamıştır.³³³ İnsanlığın 21. yy'daki gelişimini Çin ile bağlantılı gören Nazarbayev, bu ülke ile ilişkilere ayrı bir önem atfetmektedir. Nazarbayev ve diğer karar vericiler tarafından Kazakistan dış politikasının önemli unsurlarının başında tanımlanan ÇHC ile ilişkiler bağımsızlığın ardından hemen tesis edilmiş ve karşılıklı ziyaretler ile ikili anlaşmalar üzerinden geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 1992 yılında Kazakistan Başbakan'ı S. Tereşenko Çin'e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve birtakım anlamalar imzalanmıştır. Bunlar; ekonomik ve ticari ilişkilere, iki ülke arasındaki vize uygulamalarına ve sınırların açılmasına dair anlaşmalardı.³³⁴

333 Raşid E. Tütebayev, “Kazakistan ve Çin İlişkilerinin Tarihi ve Bugünü”, Muhammet S. Kafkasyalı, der., *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 430.

334 Tütebayev, *a.g.e.*, s. 430.

Çin'in Kazakistan'a yönelik dış politikasını bölgesel anlamda genel Orta Asya politikasından ayrı düşünmek mümkün değildir. Diğer taraftan Çin'in komşu ülkelere izlediği dış politika felsefesini anlamak için, ilk önce ülkenin iki kutuplu dünya düzeni yıkıldıktan sonra belirlediği dış politika hedeflerini iyi anlamak gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ülkenin milli gücünün farkında olan devlet yöneticileri Çin Halk Cumhuriyeti'nin Avrasya bölgesinde izleyeceği dış politika hedeflerini üç aşamaya bölerek, her aşamanın diğerini tamamlayıcısı olarak belirlediğini söyleyebiliriz.³³⁵

İlk aşama - Dış politika hedeflerine ulaşmada ilk aşama 1991-1995 yıllarını kapsar. Bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya'nın bölgedeki etkisinin azalmasını büyük bir şans bilerek bölge devletleriyle diplomatik ilişkileri genişletmeye, hızla büyüyen gücü ve nüfuzunu nasıl kullanacağından endişelenen Orta Asya'daki komşularının endişe ve korkularını yatıştırmaya ve bu devletlerinin Uygur Türklerine (Sincan Uygur Özerk Bölgesine) dolaylı yollarla yapması muhtemel yardımları önlemeye çalışmıştır. Ayrıca bölgede yaşanan iç istikrarsızlıkların (Tacikistan iç savaşı gibi) kendi ülkesine sızmasını önlemek için güvenliğe daha fazla önem veren dış politika izlemiştir. Yani Çin bu dönemde çevresinde “*güvenlik kuşağını oluşturmayı*” ulusal güvenliğin en önemli amacı olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Çin dış politikası daha çok güvenlik bağlamında şekillenmiştir.

İkinci aşama – Dış politika hedeflerindeki ilk aşamayı başarılı diplomatik hamlelerle gerçekleştiren Çin, ikinci merhale olan 1996-2001 yılları arasındaki dış siyaset hedeflerine doğru yürümeye başlamıştır. Bu dönemde Çin'in dış politika stratejisinin temel felsefesi Orta Asya'ya daha sağlam bir şekilde yerleşmek ve bölgeyi ejderha hisasında kendi merkezine bağımlı şekilde kuşatmaktır. Bölgenin zengin doğal kaynaklarını ele geçirmeyi hedefleyen ve Orta Asya devletlerini kendi ekonomik kalkınmasına yardımcı olacak şekilde Çin

---

335 B. Sultanov, *Sentralnaya Aziya: 1991-2011 g.*, Almatı: KİSİ, 2012, s. 281-289.

merkezli ekonomik işbirliği çabalarına yönlendirmeye gayret etmiştir. Bu dönemde Çin dış politikası daha çok ekonomik çıkarları tatmin etme bağlamında gelişmiştir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin liderliğinde “Şanghay Beşlisi” teşkilatı kurulmuştur. Her ne kadar örgüte Rusya üye olduysa da, örgüt bünyesindeki terazi ağırlığı Çin Halk Cumhuriyetindedir.

Üçüncü aşama – 11 Eylül 2001 tarihinden başlayarak, hâlâ devam eden dönemdir. 11 Eylül'de ABD'ye yapılan terör eylemlerinden sonra Orta Asya bölgesinin jeostratejik önemi artmış ve Çin bölgeye daha sağlam yerleşmeyi varlığını sürdürmenin ön koşulu olarak algılamıştır. Diğer taraftan Çin artan enerji ihtiyacını karşılamak için bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmeyi ve bu kaynakları dünya pazarlarına kendi toprakları üzerinden taşımayı amaç edinmişti. Bu amaca set çekebilecek tek devlet, dünyanın tek kutuplu olmasını savunan ve “Büyük Orta Doğu Projesi”ni uygulamaya koyan ABD olmuştur. Bundan dolayı Çin, Orta Asya'da ABD'nin siyasi, ekonomik ve askeri varlığını azaltmak için “Şanghay Beşlisi”ni daha gelişmiş işbirliği enstitüsüne dönüştürerek, “Şanghay İşbirliği Örgütünü” kurmuştur. Diğer taraftan Çin, ABD'nin “Büyük Orta Doğu Projesi” gereği demokrasiyi ve açık toplum ilkelerini öne sürerek, bölgede ihtilaller gerçekleştirmesi ve bölge yöneticiliğine kendi siyasetine daha yakın elitleri kollaması tedirgin etmiştir. Bu bağlamda Çin çok kutuplu dünya düzenini destekleyen Orta Asya elitlerini her anlamda desteklemiştir ve desteklemeye de devam edecektir.

Genel olarak üş aşamadan oluşan Çin'in bölge politikasında önemli yer tutan Kazakistan ile ilişkilerde ilk gündem maddesi diğer ülkelerle olduğu gibi nükleer silah konusu olmuştur. Ancak Kazakistan yönetiminin bu konuyu barışçıl yollarla çözüp, ülkeyi nükleer silahlardan arındırmasıyla mesele ortadan kalkmıştır. Bu gelişme üzerine 8 Şubat 1995 tarihinde Çin, Kazakistan'ın güvenliğine dair garanti vermiştir.³³⁶

---

336 Tütebayev, *a.g.e.*, s. 431.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan bağımsız devletlerin varlığı Çin'i hem endişelendirmiş hem de Orta Asya'ya yönelik politikasına öncelik vermesi gerekliliğine sevk etmiştir. Orta Asya'da gerçekleşen siyasal gelişmelerin kendi bünyesinde yaşayan Müslüman Türkleri de etkilemesinden endişelenen Çin yönetiminin bölgeye yönelik politikalarının başlıca amaçları arasında bölgedeki gelişmelerin Sincan bölgesinde yaşayan Uygur Türklerini etkilememesi ve bölgede yaşayanlara siyasi ve diğer konularda gelebilecek desteklerin engellenmesidir.³³⁷ Sincan meselesi hem Çin hem de Kazakistan için önem arz etmektedir. Çin için bölücü ve ayrılıkçı grupların merkezi olan Sincan'da 1,1 milyon Kazak yaşamaktadır. Ayrıca Sincan nüfusunun ana çekirdeğini oluşturan Uygur Türklerinden 185 bin kişi ise Kazakistan topraklarında yaşamaktadır.³³⁸ Çin ise gerek Orta Asya'daki diğer devletlerle gerekse Kazakistan ile bu meseleden kaynaklı bir problem yaşamadan ilişkilerini sürdürmektedir. 2007 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Çin sınır bölgelerine ilişkin bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre sınır bölgelerinde asker ve silahların azaltılması gerçekleştirilecek ve ayrılıkçı gruplar desteklenmeyecekti. Böylece Sincan bölgesindeki gruplar da desteklenmeyecekti.³³⁹ Bu kapsamda Kazakistan'da dahil olmak üzere Orta Asya ülkeleri çok sayıda Uygur Türk'ü terör veya bölücü faaliyetlerde bulunma iddiasıyla Çin'e teslim etmiştir.³⁴⁰

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından gündeme gelen diğer bir önemli konu ise sınırların belirlenmesiydi. Sınır sorunu Kazak topraklarının Rus İmparatorluğu yönetiminde olduğu dönemlerden itibaren gündemde olan eski ve kronik bir sorundu. 1992

337 Gökhan Telatar, "Şangay İşbirliği Örgütü: 21. yüzyılın Bölgesel/Global Çekim Merkezi", Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, der., *Geleceğin Süper Gücü Çin*, TASAM Yayınları, İstanbul 2005, s. 179-180; Sincan Uygur Bölgesi Sorunu için bkz.; Michael Clarke, "China, Xinjiang and the Internationalisation of the Uyghur Issue", *Global Change, Peace & Security*, Vol: 22, No: 2, 2010.

338 Telatar, *a.g.e.*, s. 180.

339 Adilbekova, *a.g.t.*, s. 42.

340 Michael Clarke, "Widening the net: China's anti-terror laws and human rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region", *The International Journal of Human Rights*, Vol: 14, No: 4, 2010, s. 554.

yılında başlayan görüşmeler 1998 yılında sınırlara ilişkin ihtilafların ortadan kaldırılmasıyla çözüme kavuşturulmuştur.³⁴¹

Kazakistan dışişleri yetkililerinin stratejik ortak olarak tanımladıkları Çin ile 1993 yılında “Dostluğa Dayalı İlişkiler” tesisi amacıyla imzalanan anlaşmanın akabinde 1994 yılında sınırlara ilişkin anlaşma imza edilmiştir. 1995 yılında ise Çin yönetimi Kazakistan’ın güvenliğine ilişkin garanti vermiştir. Aralık 2002’de iki ülke ise arasında “İyi Komşuluk Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” hemen ardından da 2003-2008 ortak işbirliği programı imzalanmıştır.³⁴²

İki ülke arasındaki ilişkilerde ekonomik faktörler de önem arz etmektedir. Kazakistan önemli petrol rezervlerine sahip ülke konumundayken Çin ise petrol ithal eden bir ülkedir. Bu yüzden ÇHC, Kazakistan petrolüne ihtiyaç duyarken Kazakistan ise hem petrol alıcısı olmasından hem de ülkedeki petrol arama-araştırma, sondaj, teknoloji transferi ve boru hatları inşası konusunda Çin’e ihtiyaç duymaktadır. Kazakistan, petrolün yanı sıra demir ve çelik gibi hammadde ihraç ederken Çin’den işlenmiş ürünler ithal etmektedir. Ayrıca çok sayıda Çin firması ülkede yatırım yapmış vaziyettedir.³⁴³ İki ülke arasındaki ticaret hacmi ele alındığında ise Çin’in Kazakistan ile ticaret hacmi tüm Orta Asya ülkeleriyle olan ticaret hacminin yaklaşık beş katı büyüklüğünde olduğu görülmektedir.³⁴⁴ Karşılıklı bir bağımlılığın söz konusu olduğu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler sürekli olarak gelişme göstermektedir. Söz konusu gelişmeler özellikle Çin’in küresel sistemdeki ekonomik konumu ve potansiyeli ile eş güdümlü bir seyir izlemektedir.

İki ülke arasındaki ilişkilerde bir diğer gündem maddesi ise sınır aşan sular meselesidir. Kazakistan topraklarından geçen nehirlerin büyük bir çoğunluğunun kaynağı Çin topraklarındadır. Çin tarafından bu suların kontrolsüz kullanımı Kazakistan için sıkıntı teşkil etmektedir.

341 Tütebayev, *a.g.e.*, s. 438-440.

342 Adilbekova, *a.g.t.*, s. 42- 43.

343 Zhylkyshybayeva, *a.g.e.*, s. 141-143.

344 Adilbekova, *a.g.t.*, s. 43.

Kazakistan bu sorunun çözümü için 1992 yılında Çin yönetimine ortak kullanıma dair bir çözüm sundu fakat Çin yönetimi konuyu gündemine almadı. Konuya ilişkin zaman zaman ikili görüşmeler olsa da henüz çözüme kavuşturulmuş değildir.³⁴⁵

Kazakistan – Türkiye İlişkileri

1990'lı yıllarla beraber Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya ile ilişkiler kurma ve geliştirme fırsatına kavuşmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla beraber söz konusu coğrafyada bağımsızlarını ilan eden devletlerle etnik, tarihi, kültürel ve diğer sosyolojik yakınlıklar nedeniyle gerek Türkiye gerekse bölge ülkeleri tarihi bir döngü noktası olabileceğine dair beklentiye girmişlerdir. Büyük beklentilerle başlayan süreçte Türkiye'nin Kazakistan politikasında diğer Orta Asya ülkelerinde de olduğu gibi içsel dinamikler beraber, Türkiye-ABD, Türkiye-Rusya, Türkiye-Avrupa Birliği ve ABD-Rusya ilişkileri etkileyici olmuştur. Kazakistan ise Türkiye'yi; ABD, Rusya ve Çin arasında dengeye dayalı çok yönlü dış politikasının bir alt unsuru olarak ele almıştır.³⁴⁶

1990 yılının Ekim ayında egemenliğini ilan eden Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Kültür Komitesi ile Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı 1990 yılının Aralık ayında Almatı'da bir niyet protokolü imzalayarak ilk ikili ilişkileri tesis etmeye başlamışlardır. Söz konusu protokol eğitim, bilim, turizm, radyo-televizyon, ulaşım, haberleşme, iktisadi ve ticari işbirliği gibi başlıklardan oluşmaktadır.³⁴⁷

16 Aralık 1991 tarihine gelindiğinde Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiş ve aynı gün içinde Türkiye bu ülkeye yönelik tanıma kararını almıştır.³⁴⁸ Bu dönemde Rus yönetiminin hem iç sorunlara odaklanması

345 Kayrat Toykenov, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, s. 67-70.
346 Hatipoğlu, a.g.e., s. 377.

347 Zhylykshybayeva, a.g.e., s. 162.

348 Muzaffer E. Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 420.

hem de Batı ile ilişkileri iyileştirme stratejisinden dolayı bölgede bir güç boşluğu oluşmuştu. Konjonktürel şartlarında müsaade etmesiyle bölge devletleri uluslaşma sürecinde Türk kimliği ve “Türk Dünyası” fikrine yakın durmuşlardır. Bu dönemde ülkenin zayıflığının bilincinde olan Kazakistan yönetimi yeni bir patrona ihtiyaç duymakta Türkiye ise etno-kültürel ve tarihi bağlardan dolayı kendisini patron rolüne en uygun devlet olarak görmekteydi.³⁴⁹

21. yy’lı “Türk Yüzyılı” olarak tanımlayan Nazarbayev³⁵⁰ yönetimindeki Kazakistan ile 2 Mart 1992 tarihinde Almatı’da iki ülke arasında “Diplomatik İlişkilerin Tesisine İlişkin Protokol” ile “Türk-Kazak Vize Muafiyet Anlaşması” imzalandı. Böylece diplomatik ilişkiler kurulmuş olmakla beraber vize muafiyet anlaşmasının hemen imzalanması ise ülkelerin birbirine bakış açısına dair bir kanı oluşturmuştur. Bir ayı geçmeyecek ziyaretlerde Türk vatandaşlarının Kazakistan’da vizeden muaf tutulması iki ülkenin ilişkilerinin yakınlığına işaret eden göstergelerden biridir.

Uzmanların bir kısmına göre, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve İslam Konferansı Teşkilatı’na (İKT) üye olmalarıyla Türkiye’nin etkisi en üst seviyeye ulaşmıştır. Türkiye’nin, Orta Asya’da bağımsızlığını kazanan ülkelere karşı “büyük kardeş” olma iddiası o dönemde karşılık bulmuştur. Nazarbayev bu dönemi yapay olarak bölünen Türk Dünyasının tarihi köklerine geri dönüşü olarak nitelemektedir.³⁵¹ Ancak ilk dönemde büyük heyecan uyandıran ilişkilerde 90’lı yılların ikinci yarısına gelindiğinde ise pragmatist bakış açısı hakim olmuştur. Gerek Kazakistan gerekse Türkiye öncelikli olarak ulusal çıkarlarını ön plana almış ve ilişkileri küresel ve bölgesel gelişme ve aktörleri göz önüne alarak tesis etmişlerdir.³⁵²

349 Dosım Satpayev, “Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Dinamizmi: On Yıllık Deneyim”, çev. Suale Baycaun, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 7, Sayı: 4, 2001-2002, s. 114.

350 Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran, der., *Türk Dış Politikası 1980-2001*, İletişim, İstanbul 2005, s. 380.

351 Satpayev, *a.g.e.*, s. 115.

352 Kasımjomart Tokayev, *Pod Styagom Nezavisimosti: Oçerki O Vnefney Politiki Kazahstana*, Almatı 1997, s. 512.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığında ise; ekonomik ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan 100'ün üzerinde anlaşma imzalanmıştır. 1993-2010 yılları arasında Türk Eximbank aracılığıyla Kazakistan'a 240 milyon dolar kredi açılmış ve Kazakistan'da ülkesinde Türk yatırımcılara kolaylıklar tanımıştır. 1990'lı yıllarda Kazakistan'a ihracat ve bu ülkede müteahhitlik faaliyetleri ciddi bir artış kaydetmiştir. Ancak zamanla Türkiye'den verilen kredinin azalması ve Kazakistan'ın uluslararası ekonomiye daha fazla angaje olmasıyla beraber Türkiye'nin payında azalma olmuştur.³⁵³

Ticari ilişkiler de değinilmesi gereken bir diğer husus ise Türk-Kazak İş Konseyi'dir. Ticari ilişkilerin gelişmesi için 1992 yılında kurulan ve Türk-Avrasya İş Konseyleri bünyesinde faaliyet gösteren bu oluşum iki ülke arasındaki özel sektör temsilcilerin bir araya gelmesinde önemli rol üstlenmekte olup karşılıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve ortak yatırım projelerinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır.³⁵⁴ Nazarbayev, 23 Ekim 2009 tarihinde Kazak-Türk İş Forumundaki konuşmasında iki ülke için biz bir halkız, bir milletiz demiştir. Ayrıca ikili ilişkilerin düzeyinin iyi olmasına rağmen daha sıkı olmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır.³⁵⁵

Enerji politikaları konusunda ise Kazakistan petrollerinin Akdeniz'e taşınması için planlanan güzergah Türkiye'yi de içine almaktadır. Ancak Kazakistan için öncelik verilen projeler ise petrolü Rusya üzerinden Karadeniz'e ve Çin'e taşıyan hatlardır. Ayrıca Kazakistan, Rusya'nın karşı çıktığı, ABD'nin desteklediği Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) projesine ilk dönemlerde uzak durmuş, son dönemde ise Rusya-Türkiye ilişkilerinde olumlu havanın hakim olmasıyla Rusya'ya birtakım garantiler vererek, BTC projesine katılma kararı almıştır.³⁵⁶

Kazakistan'da Türkiye Türkçesi'nin yaygınlaştırılması kapsamında

---

353 Yılmaz, *a.g.e.*, s. 431-432.

354 Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türk-Kazak İş Konseyi, http://www.deik.org.tr/Konsey/57/T%C3%BCrk_Kazak.html, (Erişim Tarihi: 24.03.2014).

355 Amreyev, *a.g.e.*, s. 196-200.

356 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 391-392.

bazı ortaokullarda Türkçe dersler müfredata konulmuş ve bu çerçevede Türkiye’den giden öğretmenlerce yaklaşık 50 okulda 5000 öğrenciye ders verilmektedir. Bunun yanı sıra ülkede Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi kurulmuştur.³⁵⁷

Ekim 2009’da ise Nazarbayev Türkiye’ye resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret esnasında imzalan “Stratejik Ortaklık Antlaşması” iki ülke arasındaki ilişkilerin ne denli ciddi boyutta olduğunun resmi belgelerinden biri niteliğindedir. Siyasi, iktisadi, bilimsel, çevre, enformasyon, kültürel konularda işbirliğini kapsayan bu anlaşmayı Nazarbayev iki dost halk arasındaki ilişkilere stratejik bir vasıf kazandıran belge olarak nitelemiştir. Nazarbayev’in bu ziyaretinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada Türkiye ile ilişkilere özel vurgu yapmış ancak aynı zamanda Rusya, Çin ve Batı ile ilişkilerin de altını çizerek Kazakistan’ın çok vektörlü dış politikasını teyit etmiştir.³⁵⁸

Kazakistan’ın dış politikada Türkiye’ye verdiği önem ve desteğın bir göstergesi ise Türkiye’nin üye olduğu Asya’daki bölgesel örgütlerde Türkiye’nin dönem başkanlığı adaylıklarının desteklenmesidir. Ayrıca Türkiye’nin AB’ne üyelik sürecinde de Türkiye’yi desteklediklerini resmi makamlarla ifade etmişlerdir.³⁵⁹ Bunun yanı sıra Nazarbayev, “Avrasya Birliği” projesinde Türkiye’nin de yer almasını her platformda dile getirmesine rağmen Türk yetkililer bu konuyu gündemlerine taşımamaktadır.³⁶⁰

2008 yılında Türkiye Büyükelçiliği’ne atanan Bagdat Amreyev’in Türkiye nezdinde görevlendirilirken Nazarbayev ile yaşadığı anı ilgi çekicidir. Son görev yeri Mısır olan Amreyev’e, Nazabayev “12 yıldır dış ülkelerde bulunuyorsun artık ülkene dönme zamanı geldi” şeklinde

---

357 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 397.

358 Amreyev, *a.g.e.*, s. 13-14.

359 Amreyev, *a.g.e.*, s. 14.

360 Sadettin Gömeç, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of International Social Research*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, s. 125.

geri çağırıp Türkiye Nezdinde büyükelçiliğe atandığını ifade etmesi ve Armeyev'e "Türkiye de senin evindir" demesi Kazakistan devlet yönetiminin Türkiye'ye bakış açısını gösterir bir belgedir.³⁶¹

İlişkilerde dikkat çeken diğer gelişmeler ise kültürel ve toplumsal ilişkilerin gelişmesi amacıyla 2001 yılında Ankara ve Astana, 2003 yılında Antalya ve Taldıkorgan, 2004 yılında ise Antalya ve Almatı ile Karman ve Jambil kardeş şehirler olarak ilan edilmesi,³⁶² 15 Ekim 2004 tarihinde PKK ve KADEK, Kazakistan Yüksek Mahkemesi kararı ile yasaklanmış ve bazı mensupları Türkiye'ye iade edilmesi³⁶³ ve 2009 yılında Astana'da ilk defa Türkiye dışında bir ülkede Atatürk Anıtı açılmasıdır.³⁶⁴

---

361 Amreyev, *a.g.e.*, s. 67-68.

362 Yılmaz, *a.g.e.*, s. 433.

363 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 393.

364 Amreyev, *a.g.e.*, s. 16, 60.

Kazakistan'ın Üye Olduğu Uluslararası Örgütler

Şanghay İşbirliği Örgütü

1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından imzalanan “Sınır Ülkeleri Arasında Askeri Güveni Artırmaya Yönelik Anlaşma” ve 1997 yılında “Sınır Bölgelerinde Askeri Kuvvetleri Azaltma Anlaşması” ile başlayan süreç sonunda 2001 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan’ın kurucu olarak yer aldığı Şanghay İşbirliği Örgütü tesis edilmiştir. Örgüt kimi uzmanlara göre ABD’nin Orta Asya ve Kafkasya’ya angajmanına bir tepki olarak Rusya ve Çin liderliğinde kurulmuştur.³⁶⁵

Örgütün kurulmasının temel gerekçesi olarak Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ortaya çıkan sınır sorunları ve güvenlik meselelerinin halledilmesi olarak belirlenmiştir. Ancak 2001 yılında Özbekistan’ın üye olması sınır meselesinin ötesinde hedeflerin olabileceği endişesini gündeme getirmiştir. ŞİÖ’nün kurulmasında ana rol oynayan Çin ile Özbekistan’ın ortak sınırları ve sınır sorunu olmaması bu endişenin sebebi olarak ifade edilmiştir.³⁶⁶ Orta Asya politikasının yalnızca sınır güvenlik anlaşmaları üzerinden şekillenmesini istemeyen Çin ise ŞİÖ üzerinden siyasi, ekonomik ve kültürel etkisini artırmayı istemiştir.³⁶⁷ 3 Temmuz 1998 tarihinde Almatı’da gerçekleştirilen Şanghay Beşlisi 3. Zirvesi’nde ise iktisadi işbirliğinin geliştirilmesi ele alınırken Çin tarafı ve Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından oluşan iki cephe sistemi terkedilmiştir. Böylece Şanghay Beşlisi, Çin ile eski Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki sınır sorunlarını

365 Arı, *a.g.e.*, 2010, s. 35.

366 M. Turgut Demirtepe-İbrahim Erdoğan, “Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü”, M. Turgut Demirtepe-Güner Özkan, der., *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara 2013, s. 85, 87.

367 Mehmet Seyfettin Erol, “Avrasya’da Güç Mücadelesi: Şanghay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 2, Sayı: 14, 2001, s. 73.

düzenleyen örgüt olmaktan öte bir yapıya dönüşmüştür.³⁶⁸

ŞİÖ'nün kuruluşuna sebep teşkil eden sınır sorunları 1997 yılında örgüt bünyesinde ele alınmıştır. 1997 yılı Nisan ayında Şanghay Beşlisi olarak ifade edilen beş devletin imzaladığı anlaşma neticesinde Çin-Sovyet sınırı boyunca oluşturulacak 100 km'lik sınır boyunca asker ve silahlar azaltılmıştır.³⁶⁹ Bu gelişmeye paralel şekilde Şanghay İşbirliği Örgütü üzerinden Kazakistan'ın Çin ile olan sınır sorununun çözüme kavuşmuştur. Ayrıca ŞİÖ, sınır meselesini hukuki açıdan da güvence altına alan ve destekleyen bir rol üstlenmiştir.³⁷⁰

ŞİÖ, Kazakistan'ın dengeye dayalı çok vektörlü dış politikasına uygun bir zemindir. Bu örgüt sayesinde hem Çin ve Rusya ile ilişkileri geliştirme hem de bu iki devletle olan sorunları çok uluslu bir zeminde giderme imkanına sahip olmakla beraber Pekin ve Moskova'yı birbirine karşı denge unsuru olarak kullanma açısından zemin oluşturmuştur.³⁷¹

Bağımsız Devletler Topluluğu

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmak ve ekonomik ve siyasal amaçlarla kurulmuştur. BDT'nin kuruluş amaçları arasında üye ülkeler arasında ekonomik, mali, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliği, silahsızlanma ve insan haklarını güvence altına alma ilkeleri yer almaktadır. 8 Aralık 1991 tarihli Minsk Anlaşması ve 21 Aralık 1991 tarihli Almaata Protokolü BDT'nin kurucu belgeleridir. Bu anlaşmalar neticesinde Soğuk Savaş döneminin iki kutbundan biri olan Sovyetler Birliği'ne son verilmiş olup ve bu sebeple oluşan güç boşluğunu doldurmak amacıyla yeni bir bütünleşmeye gidilmiştir.³⁷²

368 Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s. 178.

369 Chikahito Harada, *Russia and North-East Asia*, Oxford University Press, New York 1997, s. 41.

370 Tütebayev, *a.g.e.*, s. 432.

371 Çolakoğlu, *a.g.e.*, s. 189.

372 Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Barış Kitap Basım Yayın, Ankara 2005, s. 64.

8 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin üç Slav cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya SSCB'nin dağıldığını ve bunun yerine BDT'nin kurulduğunu açıklamışlardır. 15 Mayıs 1992 tarihinde ise Kazakistan, Kollektif Güvenlik Antlaşması'nı imzalayarak örgütün güvenlik kapsamındaki yapılanmasına dahil olmuştur. Bu antlaşma ile taraf devletlere herhangi bir saldırı veya tehdit durumunda üye ülkelerin saldırıya veya tehdiye karşı ilgili ülkeyi savunması gerçekleştirilmiştir.³⁷³

Kazakistan'ın bağımsızlık ilanının Sovyetler Birliği'nin dağıldığının ve BDT'nin kurulduğunun ilanından bir hafta sonra olması ve ayrıca Kazakistan'ın bağımsızlığını ilanından bir hafta sonra BDT kuruluş aşamalarından biri olan Almaata Protokolü'ne ev sahipliği yapması ve BDT bünyesinde yer alması dış politikasında Rusya'ya verilen bir öncelik olarak değerlendirilebilir.

BDT üzerinde çalışan araştırmacıların büyük bir kısmı tarafından Rus İmparatorluğu'nun yeni bir modeli olarak değerlendirilen BDT'nin gerek kurumsal yapısında gerekse organik şemasında Rusya Federasyonu'nu hegamonik bir görünüm arz etmektedir.³⁷⁴ Örgütün böylesi bir Rus hegamonik yapısına rağmen Kazakistan'ın bu örgüt bünyesinde yer alması dış politikada pragmatist davrandığının bir göstergesidir.

Pragmatist politika tercihi olarak değerlendirilebilecek BDT üyeliğiyle Kazakistan birden fazla kazanım elde etmeyi hedeflemiştir. En önemli sebep ise bağımsızlığının ilk aylarında Kazakistan yönetiminin ülkede yaşıyan Rus ve Slav unsurları kendine çekecek bir Slav Bloğu'nun (Rusya-Ukrayna-Beyaz Rusya) oluşmasına dair endişesiydi. Bu gerekçeyle Nazarbayev, BDT'nin kurulmasında etkin olmuştur.³⁷⁵ Bunun dışında Kazakistan yönetimi, BDT üyeliğini ile başta bölünme

373 Gregory Gleason, "Inter-State Cooperation in Central Asia: From the CIS to the Shanghai Forum", *Europe-Asia Studies*, Vol: 53, No: 7, 2001, s. 1088.

374 Purtaş, *a.g.e.*, 2005, s. 69-73.

375 Roy, *a.g.e.*, s. 187.

tehdidi olmak üzere, sınır sorunları, Hazar Sorunu, nükleer silah sorunu gibi meseleleri Rusya ile çözme ve bu ülkeyle güvenlik temelinde ilişkiler gerçekleştirme amacıyla kullanmıştır. Rusya'ya olan ekonomik bağımlılık ve ülkenin demografik yapısında Rus etnik unsurunun yoğun olması Kazakistan'ı BDT eksenine çekerken örgüt üyeliğiyle ülkedeki potansiyel etnik milliyetçiliklerin önüne geçilmiştir.³⁷⁶

BDT'nin çekirdek kadrosu olarak belirtilen ülkeler arasında yer alan Kazakistan hem BDT içinde hem de çekirdek kadroyu oluşturan Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ermenistan, Tacikistan ve Özbekistan ile Kolektif Güvenlik Anlaşması çerçevesinde sıkı askeri ve siyasi işbirliği yürütmektedir. Ayrıca organlarına katılımın gönüllülük esasına göre tesis edilen BDT'nin organlarına katılımı noktasında Kazakistan diğer Orta Asya ülkelerine nispeten önemli oranda ön plana çıkmaktadır. Ayrıca 2004 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, örgütün başarısız olan entegrasyon hedefinin gerçekleşmesi için "Avrupa Bütünleşmesi" tezini ortaya atmış ve üye ülkelerinin gerekirse egemenliklerinden fedakarlık etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.³⁷⁷

Bagdat Amreyev 7 Haziran 2010 tarihinde Hürriyet Daily News'de çıkan yazısında Nazarbayev'in BDT'nin kurulması yönündeki girişimlerini şu şekilde açıklamıştır: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından, Nazarbayev'in Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması yönündeki çalışmaları mikro düzeyde bir imparatorluğun barışçıl şekilde cumhuriyetlere bölünmesini teşvik etmek için, makro düzeyde ise mevcut büyük potansiyeli bağımsız devletler kurmak için kullandı.³⁷⁸ Amreyev'in söz konusu tarihte Türkiye nezdinde görev yapan Kazakistan diplomatı olması ve geçmişindeki devlet görevleri de göz önüne alındığında yazısındaki ifadelerin şahsiliği boyutundan ziyade Kazakistan Devletinin dış politika duruşuna ilişkin beyanat olarak ele almak mümkündür. Bu bağlamda BDT'nin kurulmasında

---

376 Yapıcı, *a.g.e.*, s. 405-409.

377 Purtaş, *a.g.e.*, 2005, s. 80-81, 98.

378 Amreyev, *a.g.e.*, s. 63-64.

ve işleyişinde aktif rol alan Nazarbayev yönetimindeki Kazakistan, yukarıda bahsettiğimiz gerekçeler dışında dış politika tercihini uluslararası meşru bir zemine oturmaya hedeflemiş ve Rusya ile birlikte bölge ülkelerini de göz önüne alan denge politikasına uygun argümanlar kullanmıştır.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Konseyi ve TÜRKSOY

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya'da eski Birlik Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından bölge ülkeleri ve Türkiye gerek ikili gerekse uluslararası örgütler aracılığıyla ilişkiler tesis etmişlerdir. Ancak söz konusu uluslararası örgütler askeri ve güvenlik alanlarından ziyade kültür, ekonomi, eğitim, bilim gibi alanlarda işbirliğini ele almaktadırlar. Çalışmanın konusu itibarıyla Kazakistan'ın dahil olduğu ittifak sistemleri üzerinden konstrüktivist bakış açısıyla analiz yapılabilmesi noktasında Türk Dili Konuşan Ülkeler Konseyi ve Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'ni (TÜRKSOY) ele almak gerekmektedir.

Eski Birlik Cumhuriyetleri ve Türkiye arasında ilk defa ortak zeminde bir araya gelme 30-31 Ekim 1992 tarihinde I. Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi Ankara'da gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleşen zirveye Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Azerbaycan katılmıştır. Zirve sonunda imzalanan Ankara Bildirgesi'nde ülkeler arasında çeşitli konularda işbirliği ihtiyacına vurgu yapılmıştır. Bu zirvede Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev; dinsel ya da etnik bir yapıya vurgu yapan her türlü yapının kendisi tarafından veto edileceğini belirtmiş ve KKTC'nin bağımsız bir devlet olduğunu ima eden açıklamayı da imzalamaktan kaçınmıştır.³⁷⁹

---

379 Aydın, *a.g.e.*, s. 389.

Konseyin ikinci zirvesi daha önceden 1994 yılının Ocak ayında Bakü’de toplanacağı kararlaştırılmasına rağmen 1994 yılının Ekim ayında İstanbul’da toplandı. Bu süreçte Özbekistan ve Kazakistan, Bakü zirvesine iki gün kala ertelenmesine dair girişimlerde bulundular. Nazarbayev ise Türk/Türki devletler arasındaki zirvelerin BDT’ye karşı sorumluluklarını unutturmadığının altını çizdi.³⁸⁰ Nazarbayev’in bu tutumu Kazakistan’ın dış politikasında dengeli ve realist olduğunun bir göstergesidir. Çünkü Rusya ile dünyanın en uzun kara sınırına sahip olması ve ülkesinde ciddi bir Rus nüfusun bulunması Nazarbayev için Türkiye ve diğer Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerde itidalli olmasını gerektiriyordu. Ancak bütün endişelerine rağmen Kazakistan, Türk Devletleri arasındaki örgütlenmelerden ise tamamen soyut kalmayı tercih etmemekteydi. Denge politikası ile birlikte kimlik algısı Kazakistan’ın Türk Devletleri tarafından tesis edilen bu oluşumda yer alması sonucunu doğurmuştur. Nazarbayev’in 1991 yılında yaptığı bir açıklama bu varsayımı destekler niteliktedir. Kazakistan Devlet Başkanı bu açıklamasında Orta Asya bölgesinde Türkçülüğün Sovyet egemenliğine karşı bir akım olduğu ifade etmiş ve kendisinin Türkçülük ya da İslamcılığı vurgulayarak bir şovenizm yapmayacağını belirtmiştir. Bu yıllardaki durumu ise Türkçe konuşan halkların ortak değerleri nedeniyle Türkler arasında gerçekleşen ilişkiler olarak tasvir etmiştir.³⁸¹

2-3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan’da toplanan Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi’nde Nazarbayev’in girişimleriyle Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi/Türk Konseyi kurulmuştur. Bunun sonucunda Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Nazarbayev’i Türk Dünyası’nın lideri olarak tanımlamıştır. 2006 yılında ise Antalya’da toplanan 8. Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi esnasında Nazarbayev, Türk Dili Konuşan Devletler Parlamenterler Asamblesi/TürkPA kurulması fikrini ortaya atmış ve 2008 yılında TürkPA’nın kuruluş anlaşması imzalanmıştır.³⁸²

380 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 380.

381 Mustafa Aydın, “Turkey and Central Asia: Challenges of Change”, *Central Asian Survey*, Cilt: 15, Sayı: 2, 1996, s. 166.

382 Amreyev, *a.g.e.*, s. 9-16.

TÜRKSOY'un kurulma süreci ise 1992 yılında İstanbul ve Bakü'de Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın Kültür Bakanları bir araya gelerek söz konusu ülkelerin kültürel konularda işbirliği yapmaları yönünde karar almalarıyla birlikte başlamıştır. Bu doğrultuda 12 Temmuz 1993 tarihinde ise Almatı'da gerçekleşen toplantıda kültürel alanda ilişkiler kurmak amacıyla TÜRKSOY kurulmuştur. Daha sonraki süreçte TÜRKSOY'a gözlemci üye statüsüyle Rusya Federasyonu'na bağlı Altay, Başkurdistan, Hakas, Saha (Yakut), Tataristan, Tıva Cumhuriyetleri ile Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti katıldı.³⁸³

Kazakistan'ın TÜRKSOY bünyesindeki yeri ve rolü ise diğer üye ülkelere nazaran ileri boyuttadır. Günümüz itibariyle TÜRKSOY Genel Sekreteri Kazakistan eski Kültür Bakanı ve diplomat Düsen Kaseinov'dur.³⁸⁴ Ayrıca Kazakistan topraklarını bütün Türkler'in anayurdu olarak gören Nazarbayev, Kazakistan'da bir Türk Akademisi kurmayı istemektedir. Bu kapsamda, TÜRKSOY bünyesinde bir fon üzerinden bu akademinin kurulmasını önermektedir.³⁸⁵

Üyelik İlişkisinin Bulunduğu Diğer Uluslararası Örgütler

Günümüz itibarıyla uluslararası sistem çok aktörlü bir hal almıştır. Devletlerim yanı sıra uluslararası örgütler kuruluşla da uluslararası politikanın bir aktörü olmuştur. Devletler ise gerek çıkarları gerekse uluslararası sistemin zorunlu kılması gibi sebeplere çeşitli örgütlere üye olmaktadır. Bu sistemin bir öğesi olan Kazakistan da diğer devletler gibi çok sayıda uluslararası örgüte üye olmuştur.

383 TÜRKSOY Resmi Web Sitesi, <http://www.turksoy.org.tr/tr/turksoy/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 27.03.2014).

384 TÜRKSOY Resmi Web Sitesi, <http://www.turksoy.org.tr/tr/turksoy/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 27.03.2014).

385 Amreyev, *a.g.e.*, s. 19, 31.

Kazakistan'ın üye olduğu Orta Asya ülkeleri tarafından kurulan örgüt olarak ilk belirtilmesi gereken Orta Asya İşbirliği Örgütü'dür. Orta Asya İşbirliği Örgütü kurulması sürecinde bölge ülkeleri birçok deneyim yaşamışlardır. İlk olarak bölge devletleri arasında entegrasyonu ve işbirliğini geliştirmek amacıyla Orta Asya Topluluğu (Central Asian Commonwealth) 1991 yılında kurulmuştur. Bu örgüt kısa bir sonra 1994 yılında Türkmenistan'ın tarafsızlık politikası izleme amacıyla örgütten ayrılmasıyla Orta Asya Ekonomik Birliği adını almıştır. 1998'de Tacikistan'ın katılımıyla Orta Asya Ekonomik İşbirliği, 2002'de Orta Asya İşbirliği Örgütü (CACO) adını alan örgüte 2004 yılında ise Rusya üye olmuştur.³⁸⁶ Ukrayna, Gürcistan ve Türkiye'nin gözlemci üye olduğu örgüt Kazakistan ve Özbekistan arasındaki bölgesel liderlik rekabeti nedeniyle istenilen işlevselliği kazanmamıştır.³⁸⁷

Bir diğer bölgesel nitelikteki uluslararası örgüt ise; Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Teşkilatı'nı (AİGAÖ/CICA) ifade etmek gerekmektedir. Asya'da güvenliği sağlamak amacıyla tesis edilen bu örgütün kurulmasına dair düşünceleri 1992 yılında gerçekleşen 47. BM Genel Kurul toplantısında Nazarbayev dile getirmiştir.³⁸⁸ Sonraki süreçte Orta Asya'da istikrar ve güvenliğin sağlanması amacıyla Kazakistan'ın da üye olduğu, 15 üye ve 10 gözlemci ülkeden oluşan Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Teşkilatı kurulmuştur.³⁸⁹

Kazakistan'ın ekonomik konularda işbirliği amacıyla üye olduğu uluslararası örgütlerin başında Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) gelmektedir. Kökeni, BDT bünyesinde kurulan Gümrük Birliği'ne dayanan AET; Ekim 2000'de Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından kurulmuştur.³⁹⁰ AET'nin misyon ve vizyonuna önem atfeden Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev,

---

386 An, *a.g.e.*, 2010, s. 36.

387 Poğda, *a.g.t.*, s. 70.

388 N. Seidin, *CICA: Sürecin Evrimi*, çev. A. İsina, 2010, file:///C:/Users/Gazi/Downloads/cica_surecin_evrimi_98b59a74-f5df-4e0a-a000-f6b5197a4532.pdf (Erişim Tarihi: 13.04.2014).

389 Tasmahanbetuli, *a.g.e.*, s. 359.

390 An, *a.g.e.*, 2010, s. 36.

topluluğun önemini aşağıdaki üç açıdan ele almaktadır.³⁹¹

- AET'nin kapsadığı büyük alan ve bu alandan tarım sektörünün büyüklüğü sayesinde elde edilebilir faydalar, topluluğun büyük potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.
- AET için artı işaretini kazandıran diğer bir husus ise, kapsadığı alan çerçevesinde sahip olduğu muazzam enerji kaynaklarıdır.
- Topluluğun sahip olduğu taşımacılık potansiyeli de olabildiğinde değerlendirilmeli ve faaliyet alanları genişletilmelidir.

Ekonomik alanda ele alınacak bir diğer örgüt ise; 1994 yılının başında Kazakistan ve Özbekistan arasında ortak pazar ve gümrük birliği oluşturmak amacıyla imzalanan anlaşmaya Nisan 1994'de Kırgızistan'ın birliğe katılmayı kabul etmesi üzerine serbest dolaşım ve ortak ekonomik bölge oluşturmak amacıyla kurulan Orta Asya Birliği'dir (Central Asia Union/CAU).³⁹² Ancak bu örgüt kurulmasında bir yıl sonra ekonomik meselelerin dışında diğer meselelerin de ele alındığı bir platforma dönüşmüştür. Bu bağlamda kurulmasından bir yıl sonra CAU ülkeleri, askeri ve güvenlik konularında işbirliği amacıyla Savunma Bakanları Konseyi oluşturmayı kararlaştırdılar. Bu konseyin NATO ile Barış için Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde işbirliğini de yürütmesi yönünde karar alınmıştı. Ancak Özbekistan'ın bu oluşuma mesafeli durması yüzünden ortak askeri eğitim dışında bir faaliyet söz konusu olmadı.³⁹³ Bu örgüt 1998 yılında Tacikistan'ın üyeliğiyle beraber Orta Asya Ekonomik Birliği olarak yeniden yapılandırıldı.³⁹⁴

Son olarak belirtilmesi gereken ekonomik boyutu olan uluslararası örgüt ise Ekonomik İşbirliği Örgütü/Teşkilatı'dır (ECO).³⁹⁵ 1985

391 Poğda, *a.g.t.*, s. 82.

392 Annette Bohr, "Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order", *International Affairs*, Vol: 80, No: 3, 2004, s. 486.

393 Nasuh Uslu, "Orta Asya Ülkeleri Arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları", Tayyar An, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 232.

394 Bohr, *a.g.m.*, s. 486.

395 Amreyev, *a.g.e.*, s. 28.

yılında Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan örgütün amacı üye ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmak ve ECO bölgesi içindeki ticari engelleri kaldırmaktır.³⁹⁶

10 Ekim 2000 tarihinde Kazakistan'ın girişimleriyle Rusya, Belarus ve Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik entegrasyon ve serbest ticari bölge oluşturmak amacıyla AEK kurulmuştur.³⁹⁷

Kazakistan yukarıda belirtilen örgütlerin yanı sıra çok sayıda uluslararası örgüte üyedir. İlk olarak; Nazarbayev'in inisiyatifi ile Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca da kabul edilen Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGAÖK/CICA), uluslararası politikada önemli bir girişim olarak ele alınabilir.³⁹⁸ Ayrıca, Kazakistan Türk Dünyası Belediyeler Birliği üyesidir. Aynı zamanda Türk Dili Konuşan Devletler ve Halklar Kurultaylarına, Türk Dünyası Sosyologlar Kongresi gibi çeşitli organizasyonlara ve oluşumlara katılmakta ve ev sahipliği yapmaktadır.³⁹⁹ Kazakistan'ın ulusal güvenlik bağlamında NATO'yla da ilişki tesis etmiştir. 1992 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (KAİK), 27 Mayıs 1994 tarihinde ise Barış İçin Ortaklık Programına dahil olmuştur.⁴⁰⁰ Paralel şekilde 15 Mayıs 1992 tarihinde kurulan Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (OGAO) üye olmuştur. Nazarbayev, bu örgütün dış tehditlere, askeri ve siyasi müdahalelere karşı kurulmuş bir olduğunu belirtti.⁴⁰¹ Vrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi olan Kazakistan Kasım 2007'de AGİT'in dönem başkanlığına aday olmuş ve 2010 yılında AGİT'in dönem başkanlığını başarıyla yürütmüştür.⁴⁰²

---

396 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Ekonomik İşbirliği Teşkilatı*, http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-ısbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa , (Erişim Tarihi: 16.04.2014).

397 Tasmahanbetuli, *a.g.e.*, s. 360.

398 Amreyev, *a.g.e.*, s. 65.

399 Amreyev, *a.g.e.*, s. 25-26.

400 Zhylykshybayeva, *a.g.e.*, s. 106.

401 Tasmahanbetuli, *a.g.e.*, s. 360.

402 Abdulvahab Kara, AGİT Dönem Başkanlığı İle Kazakistan'ın Avrupa'daki Rolü Yükseliyor, *Atayurt Dergisi*, Sayı: 3, 2010, s. 33-34.

SONUÇ

Sosyal bilimlerin diğer disiplinlerine nazaran erken dönemlerini yaşayan uluslararası ilişkilerde henüz bir paradigma üzerinde mutabakat sağlanmış değildir. Bu durum uluslararası ilişkilerin yeni bir disiplin olması özelliğinden kaynaklandığı gibi sosyal bilimcilerin tamamına yakınının belirttiğı üzere sosyal bilimlerin doğasından da kaynaklanmaktadır. Gerek sosyal bilimlerin doğası gerekse uluslararası ilişkiler disiplininin erken dönemlerini yaşamasını sebebiyle çok sayıda teorik tartışma yaşanmaktadır.

Son dönem yaşanan teorik tartışmanın en önemli taraflarından biri olan Konstrüktivist yaklaşım ise uluslararası ilişkilerin hakim teorilerinin göz ardı ettiğı kimlik olgusunu analiz düzeyi bağlamında ele almaktadır. Bu bağlamda devletlerin çıkarlarının belirlenmesinde ve devletler arası ilişkilerde maddi güç unsurlarıyla beraber sosyal ve bilişsel süreçler de etkili olmaktadır. Hakim teorilerin savunduğunun aksine aktörlerin çevreden bağımsız olmadığını savunan Konstrüktivistler karşılıklı bir inşa sürecine vurgu yapmaktadırlar. Böylece modern uluslararası sistemin aktörlerinden olan devletler, inşa sürecinde hem içsel hem de dışsal yapılarla etkileşim halindedirler. Dolayısıyla ben ve öteki etkileşiminin sonucu olan kimlik; tarih, demografik yapı, din gibi içsel; bölgesel ve uluslararası yapının sınırları gibi dışsal öğeler üzerinden şekillenmektedir.

Kimliğin, devletlerin dış politikasındaki rolüne ilişkin bu çalışmada örnek ülke olarak seçilen Kazakistan ise, gerek içsel dinamikleri gerekse uluslararası sistemdeki konumu gereği tercih edilmiştir. 1990'ların başında Sovyetler Birliğı'nin dağılmasının ardından çok

sayıda birlik cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu süreçte bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri olan Kazakistan gerek ülkesinin demografik unsurları gerekse jeopolitik konumu gereği diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında ülke nüfusunun yarıya yakını Kazaklardan diğer kısmı ise Slavlar ve diğer küçük etnik gruplardan oluşan Kazakistan'da, inşa sürecinde ülkedeki diğer etnik grupları dışlamayan ancak kendi tarihi ve kültürünü de merkeze alan bir Kazak kimliği şekillendirilmeye çalışılmıştır. Tarih yazımı, mitler, resmi ritüeller ve Devlet Başkanı Nazarbayev'in söylemleri üzerinden analiz edildiğinde Türklük ve İslam üzerinden şekillendirilen kimlik, Türk etnisitesinden ziyade Kazaklık ve vatandaşlık vurgusu ile diğer etnik unsurları ve laiklik üzerinden de diğer dini grupları dışlamayan ve bünyesine dahil eden bir görünüm arz etmektedir.

Ülkesinde barındırdığı etnik unsurlar, Rusya ve Çin ile sınırdaş olması, Türkiye, Kırgızistan ve Azerbaycan gibi ülkelerle etnik bağlarının bulunması ve bölgesel konjonktürden dolayı Kazakistan yönetimi, dış politika tercihlerinde rasyonel ve pragmatik kararlar vermek gerekliliği üzerinden hareket etmektedirler. Nitekim bağımsızlığın ilk yıllarında etnik bölünme riski yüksek olan ülke hem bu nedenden hem de ekonomik ve coğrafi faktörler gibi nedenlerden dolayı Rusya ile ilişkilerde oldukça dikkatli davranmıştır. Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya ve bunları geliştirmeye çalışan Kazakistan, bölgede Rusya tarafından tehdit olarak algılanacak dış politika tercihlerden uzak durmaya özen göstermiştir.

Kazakistan dış politikasında önemli bir diğer devlet ise Çin'dir. Kazakistan açısından Çin, var olan uzun kara sınırı, Çin'in batı bölgesindeki Uygur Türkleri, ekonomik ve ticari ilişkiler ile Çin'in hem bölgede hem de uluslararası sistemdeki konumundan dolayı önem arz etmektedir. Ayrıca dengeye dayalı ve çok vektörlü dış politika izlemeye çalışan Kazakistan için, Çin hem bölgede Rusya'ya karşı hem de Batılı güçlere karşı bir denge unsurudur. Güç dengesi gözetilerek geliştirilen Çin politikasında özellikle etnik bağlar bulunan Uygur Türkleri ve

Çin'de yaşıyan Kazaklar, Kazakistan'ın Çin politikasında gündem maddesi olarak ele alınmamaktadır.

Türkiye ile ilişkilerine bakıldığında ortak kimliğe vurgunun çok fazla olduğu görülmektedir. Gerek ikili ilişkilerde gerekse ortak üyeliklerin olduğu uluslararası örgütlerde olumlu bir hava hakimdir. Bu olumlu havaya rağmen Kazakistan, diğer Türk Devletleri içerisinde Türkiye ile ilişkiler bağlamında oldukça geridedir. Bu durumun ortaya çıkmasında Rusya ve Kazakistan'daki Rus azınlığın etkisi ile beraber Türkiye'nin bölge ülkelerine liderlik yapma arzusu da etkili olmaktadır.

Kazakistan'ın uluslararası örgütler üzerinden dış politikası analiz edildiğinde ise çok vektörlü dış politika daha net bir şekilde görülmektedir. Askeri ve politik konularda Rusya ve Çin etkisindeki uluslararası örgütlere üye olan Kazakistan, NATO gibi örgütlerle de ilişkiler tesis etmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra ekonomik konularda ise hem bölge devletlerinin hem de bölge dışı devletlerin oluşturduğu örgütlere üye olmuştur. Son olarak İslam İşbirliği Teşkilatı üye olan Kazakistan, TÜRKSOY ve TÜRK KONSEYİ üyesidir.

Sonuç olarak tarih, din, demografik öğeler üzerinden şekillenen Kazakistan kimliği bütün bu öğeleri referans olarak kabul etmektedir. Türklüğe ve tarihsel bağlara öncelik verilen Kazakistan kimliğinde özellikle demografik unsurlardan dolayı Kazakistan vatandaşlığına dayalı bir Kazaklık vurgusu yer almaktadır. Ulusal çıkarları doğrultusunda dış politikasını dengeye dayalı ve çok yönlü bir dış politika olarak şekillendiren Kazakistan dış politikasında kimlik, çıkarları belirleyen veya dış politika tercihlerinde etkili olan yegâne unsur değildir. Ancak bölgesel ve uluslararası yapı ve gerçekliklerle beraber yani dışsal unsurlarla birlikte kimlik olgusu da Kazakistan dış politikasında etkili unsurlardan biridir. Bu bağlamda, Kazakistan'ın dış politikası Kazak kimliği üzerinden şekillendirdiği ulus – devlet anlayışı temelinde bölgesel ve küresel aktörlerle ekonomik ve politik konular başta olmak üzere iyi ilişkiler kurmaya dayalı bir anlayışla yönetilecek fikri ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Coalition Operations Handbook: ABCA Publications, No: 9, 2001.

ABDAKIMOV, A., *İstoria Kazakhstana S drevneyshih vremen do naşih dnei-uçebnoe posobie*, Almatı, 1994,

AKBAŞ, Arif, *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012.

AMREYEV, Bagdat, *Dönemimizde Türkiye Kazakistan İlişkileri ve Türk Dünyası*, Hayat Güncel, İstanbul 2013.

ARCHER, Clive, *International Organizations*, Routhledge, London 1992.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa 2008.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık Bursa 2009.

ASFENDIEROV, D.-P.A. Kunte, *Proşloye Kazahstana v İstoçnikah i Materialah, Sbornik I*, Almata, 1993.

AYAGAN, B. G.-M. J. Şiiymerdenova, *Kazakstannıfi Kazirgi Zaman Tariyhi*. Almatı, (2009).

BAKIŞEV, G. A., *Kazahstan V Zaşite Sosialistiçeskogo Oteçestva*. Alma-Ata, 1969.

BARTOLD, V., V. *Raboti Po İstoriyi Filologiyi Türskih İ Mongolskih Narodov*, Moskova, 2002.

BEHAR, Büşra vd., *Bağımsızlığın İlk Yılları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

BİLGİN, Nuri, *Kimlik İnşası*, Aşına Kitaplar, Ankara 2007.

BLOOM, William, *Personel Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

BUDAK, Feyzullah, *Kazakistan'ın Dünü, Bugünü, Yarını*, Ocak Yayınları, Ankara 1999.

BURR, Vivien, *Sosyal İnşacılık (Social Constructionizm)*, çev. Sibel Arkonaç, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016.

BUTTERFIELD, Herbert, "The Balance of Power", Hedley Butterfield-Martin Wright, der., *Diplomatic Investigations*, George Allan and Unwinn, Londra 1966.

CLAUDE, Inis, *Power and International Relations*, A Random House Books, New York 1965.

CUMMINGS, Saly, *Kazakhstan: Power and The Elite*, I. B. Tauris, New York 2005.

ÇALIŞ, Şaban, "Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı", Şaban H. Çalış vd., der., *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 1-3.

DAĞI, Zeynep, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika-Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Kitapları, İstanbul 2002.

DAVE, Bhavna, *Kazakhstan: Ethnicity, Language and Power*, Routledge, New York 2007.

DIJKING, Gertjan, *National Identity and Geopolitical Visions*, Routledge, London 1996.

EMERSON, Rupert, *Sömürgelerin Uluslaşması*, çev. Türkkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1965.

ERDEM, Mustafa, *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.

FRANKEL, Jonathan, *International Relations*, Oxford University Press, Oxford 1969.

GOLDEN, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Çorum 2006.

GÖNLÜBOL, Mehmet, *Uluslararası Politika*, SBF Yayınları, Ankara 1985.

GÜLEÇ, Cengiz, *Türkiye 'de Kültürel Kimlik Krizi*, V Yayınları, Ankara 1992.

GÜRSES, Emin, *Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998.

GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

HASGÜLER, Mehmet-Mehmet Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Alfa Bas. Yay. Dağ., İstanbul 2010.

HEGEL, Georg, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 2013.

HITCHINS, Keith, "Kazaklar", *İslam Ans.*, Cilt: 25, TDV Yayınları, İstanbul 2002,

HOGG, Michael-Dominic Abrams, *Social Identification: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, Routledge, Londra 1998.

HOLSTI, Ole, vd., *Unity and Disintegration in International Alliances*, Wiley-Interscience Publication, New York 1973.

HOWARD, "War and Nation", John Hutchinson-Andrew D. Smith, der., *Nationalism*, OUP, 1994.

İLHAN, Suat, *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

JENKINS, Richard, *Social Identity*, Routledge, London, 1996.

KAIPAKAR, K., *Eski Dönemde Kazakistan; Kazakistan Tarihi Makaleler*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

KALKAN, Mustafa, *Kırgızlar Ve Kazaklar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2006.

KAN, G., *İstoriya Kazahstana*, Almatı, 2005.

KARA, Abdulvahab-Okan Yeşilot, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2010.

KARA, Abdulvahab, "The Autonomy of Khokand", Hasan Celal Güzel, der., *The Turks*. Yeni Türkiye Publications, Ankara 2002, s. 936-947.

KEOHANE, Robert-Joseph Nye, *Power and Interdependence*, Longman, New York 2001.

KEOHANE, Robert-Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown Company, Boston 1977.

KISSENGER, Henry, *Diplomasi*, çev. İ. H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

KOZIBAYEV, Manaş, *Kazakistan Tarihi*, Devir, Almatı 1993.

KÖSEOĞLU, Nevzat, *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.

KULBAYEV, S. B., *Hronika Vajneyşih Sobitiy Velikoy Oktyabrskoy Sosyalistiçeskey Revölüsiyi V Kazahstane*, Alma-Ata 1960.

LAUMULIN, Murat, *Sentralnaya Asia v zarubejnoi politologi i mirovoi geopolitike*, Cilt: 5, Almatı 2009.

LEVINASS, Emmanuel, *Zaman ve Başka*, çev. Özkan Gözel, Metis Yayınları, İstanbul 2005.

LEWIS, Bernard, *İslamın Siyasal Dili*, çev. Fatih Taşar, Rey Yayıncılık, Kayseri 1992.

LISKA, George, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, The John Hopkins Press, Baltimore 1962.

MACDONALD, Sharon, "Theorising Museums", Sharon Macdonald-Gordon Fyfe ,der., *Blackwell*, Oxford 1996.

MEŞE, Gülgün, "Yaşam Stilleri ve Kollektif Kimlik Etkileşimi", Nuri Bilgin, der., *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, s. 431.

MORGENTHAU, Hans, *Politics Among Nation*, K. W. Thompson-M. D. Clinton, der., McGraw-Hill, New York 2005.

NAZARBAYEV, Nursultan, *Kazakistan Jolt*, Almatı 2007.

NAZARBAYEV, Nursultan, *Kazakistan 2050 Stratejisi: Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti*, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara 2012.

NYE, Joseph, *Soft Power: The Means to Success in World Politic*, Public Affairs, New York 2004.

ÖZER, A., *Türk Cumhuriyetlerinin Hukuki Yapısı*, Turhan Kitapevi, Ankara 2008.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.

PİŞULİNA, K. A., *Ugo-Vostochniy Kazakhstan*, Alma-Ata: Izdatel'stvo "Nauka", 1977.

PİŞULİNA, K. A., *Obrazovanie Kazakhskogo hanstva, İstoria Kazakhstana s drevneyşih vremen do naşih dnei. V pyati tomah.T.2.*, Astana 1997.

PİŞULİNA, K. A.-B.E. Kumbekov, Zaverşauşi etap formirovaniya kazakhskoy narodnosti, İstoria Kazakhstana s drevneyşih vremen do naşih dnei, V pyati tomah, T.2., Astana,1997.

PRİVRATSKY, Bruce, *Muslim Turkistan: Kazak Religion and Collective Memory*, Curzon Press, Surrey 2001.

PURTAŞ, Fırat, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Barış Kitap Basım Yayın, Ankara 2005.

RISPAYEV, K., *İstoriya Respubliki Kazahstana*, Almatı, 2002.

ROY, Olivier, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul 2009.

RYWKIN, Michael, *Moscow's Muslim Challenge Soviet Central Asia*, M. E. Sharpe, London 1989.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara 2010.

SARAY, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1996.

SARAY, Mehmet, *Kazakların Uyanışı: Kazakistan Tarihi*, TİKA Yayınları, Ankara 2004.

SARTRE, Jean Paul, *Being and Nothingness an Essey on Phenomenological Ontology*, Routlege, London 2005.

SCHONBERG, Karl, *Constructing 21st Century U.S. Foreign Policy: Identity, Ideology and America's World Role in a New Era*, Palgrave-Macmillian, New York 2009.

SMITH, Antony, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 2005.

SULTANOV, B., *Sentralnaya Aziya: 1991-2011 g.*, Almatı: KİSİ, 2012.

TATIMOV, Makaş, *Sotsial'naya Obuslovlennost' Demografiçeskih Protsessov*, Almatı, 1989.

TAYMAGAMBETOV, C. K., *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahab Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

TİZENGAUZEN, V. G., *Sbornik materialov odnosyaşihsy a k istorii Zolotoi Ordı*, T.2, Moskva-Leningrad 1941.

TOGAN, Zeki Velidi, *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981.

TOKAYEV, Kassym, *Diplomatiya Respubliki Kazakhstan*, Atamura, Almatı 2010.

UÇAR, Fuat, *Dış Türkler Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı Orta Asya Türklüğünün Tarihsel ve Kültürel Yapısı*, Fark Yayınları, Ankara 2007.

WALT, Stephen, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York 1987.

WALTZ, Kenneth, *Theory of International Relations*, McGraw Hill, New York 1979.

WALTZ, Kenneth, *Man the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York 2001.

WENDT, Alexander *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin S. Ertem, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

WİEGERT, Andrew, vd., *Society and Identity Toward a Sociological Psychology*, Cambridge University Press, Cambridge 1986.

YALÇINKAYA, Alaeddin, *Sömürgecilik ve Pan-İslamizm Işığında Türkistan 1856'dan Günümüze*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006.

YAPICI, Utku, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri*, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara 2011.

MAKALELER

ABDULLAYEV, Natiq-Fikret Elma, “Sovyetler Birliği’nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi”, *Journal of Qafqaz University*, Vol: 1, No: 26, 2009, s. 7-87.

ARI, Tayyar, “Orta Asya’da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri”, Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayınları, Bursa 2010, s. 13-41.

ARI, Tayyar-PİRİNÇÇİ, Ferhat, “11 Eylül’ün Gölgesinde Orta Asya’ya Yönelik Amerikan Politikası”, Tayyar Arı der., *Orta Asta ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 295-325

ASHLEY, Richard, “The Poverty of Neorealism”, Robert Keohane, der., *Neoralism and Its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, s. 255-300.

ASHLEY, Richard, “The Poverty of Neorealism”, *International Organization*, Cilt: 38, Sayı: 2, 1984, s 225-286.

AYDIN, Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran, der., *Türk Dış Politikası 1980-2001*, İletişim, İstanbul 2005.

AYDINGÜN, Ayşegül, “Kazakistan’da Tarihi Canlandıran ve Milli Kimliği İnşa Eden Müzeler”, *Bilgi*, Sayı: 41, 2007, s. 89-108.

BOHR, Annette, “Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order”, *International Affairs*, Vol: 80, No: 3, 2004, s. 485-502.

BORANBAYEVA, G. S., “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak Dilinin Genel Durumu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s. 20-41.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, “Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi” Tayyar Arı, der., *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-I*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 127-150.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel-Özen Çınar, “Neorealizmden-Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık», *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı: 4, 2004, s. 59-79.

BURTON, John, “International Relations or World Society”, P. R. Viotti-M. V. Kauppi, der., *International Relations Theory: Realizm, Pluralizm, Globalizm*, Macmillian Publishing Co., New York 1993, s. 375-384.

BÜLBÜL, Mahmut, “Kazakistan Cumhuriyetinde Yasama ve Yürütme Fonksiyonu”, *Yasama Dergisi*, Sayı 8, 2008, 65-101.

CLARKE, Michael, “China, Xinjiang and the Internationalisation of the Uyghur Issue”, *Global Change, Peace & Security*, Vol: 22, No: 2, 2010, s. 213-229.

CLARKE, Michael, “Widening the net: China’s anti-terror laws and human rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region”, *The International Journal of Human Rights*, Vol: 14, No: 4, 2010, s. 542-558.

COX, Robert, “Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory” Robert Keohane, der., *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, s. 204-254.

COLLINS, Kathleen, “The Political Role of Clans in Central Asia”, *Comparative Politics*, Vol: 25, Sayı: 2, 2007, s. 171-190.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin», *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s. 173-197.

DEMİRTEPE, M.- İ Erdoğan, “Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü”. M. T. Demirtepe-G. Özkan, der., *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara 2013, s. 83-103.

EFEGİL, Ertan “Rusya’nın Kültürel Emperyalizm Siyaseti ve Günümüz Orta Asya’sında İslam”, Ertan Efeğil-Pınar Akçalı, der., *Orta Asya’nın Sosyo Kültürel Sorunları*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, s. 69-83.

EFEGİL, Ertan, “Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılmacı Jeopolitik Rekabet”, Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 41-65.

EGAMBERDİYEV, M., “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’daki Eğitim Politikası (1860-1917)», *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, s. 103-108.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Avrasya’da Güç Mücadelesi: Şanghai Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 2, Sayı: 14, 2001, s. 68-75.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Büyük Kazakistan Projesi ve 2050 Stratejisi”, *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Ankara 2013, s. 53-54, 1564-1569.

GLEASON, G., “Inter-State Cooperation in Central Asia: From the CIS to the Shanghai Forum”, *Europe-Asia Studies*, Vol: 53, No: 7, 2001, s. 77-195.

GÖMEÇ, Sadettin, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of International Social Research*, Cilt: 1, Sayı: 1, Sonbahar 2007, s. 114-131.

GUZZUNİ, Stefano, “A Reconstruction of Constructivism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2000, s. 147-182.

HAAS, Ernst, “The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda?”, *World Politics*, Cilt: 5, Sayı: 4, 1953, s. 442-477.

HAAS, Ernst, “What is Nationalism and Why Should We Study It?”, *International Organization*, Vol: 40, Sayı: 3, June 1986, s. 704-774.

HEEHS, Peter, “Myth, History and Theory”, *History and Theory*, Vol: 33, No:1, 1994, s. 1-19.

HİZMETLİ, S., “Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü”, *İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, 2011, s. 23-43.

HOLSTI, Ole, “Theories of International Relations and Foreign Policy: Realizm and Its Challenge”, C. W. Kegley, Jr., der., *Contraversies in International Relations Theory, Realizm and The Neolibarel Challenge*, St. Martin’s Press, New York 1995.

İNCİOĞLU, Nihal, “Yeni Türk Cumhuriyetlerinde Toplumsal Bölünmeler, Siyasi Güçler ve Yeni Siyasal Yapılanma”, Behar, B. E. vd. der., *Bağımsızlığın İlk Yılları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 120-145.

İPEK, Pınar, “The Role of Oil and Gas in Kazakhstan’s Foreign Policy: Looking East or West?”, *Europa-Asia Studies*, Vol: 59, No:7, 2007, s. 1179-1199.

İŞYAR, Ömer, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, s. 1-42.

KAFKASYALI, Ali, “Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı :2, 2012, s. 167-192.

KAHLER, Miles Kahler, “Inventing International Relations: International Relations Theory After”, Michael Doyle-John G. Ikenberry, der., *New Thinking in International Relations Theory*, Boulder Co: Westview Press, 1997, s. 20-53.

KARA, Abdulvahab, “AGİT Dönem Başkanlığı İle Kazakistan’ın Avrupa’daki Rolü Yükseliyor”, *Atayurt Dergisi*, Sayı: 3, 2010, s. 20-50.

KARA, Abdulvahab, “Son Nüfus Sayımının Işığında Kazakların Demografik Gelişimi”, *2023 Dergisi*, Sayı: 101, 2009, s. 16-81.

KARACASULU, Nilüfer, “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, Tayyar Arı, der. *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 109-127.

KASSENOVA, N., “Kazakhstan's National Security: Canceptual and Operational Aspects”, *Central Asian Survey*, Vol: 24, No: 2, 2005, s. 151-164.

KAYA, Sezgin, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 83-111.

KEGLEY, Charles, “Neolibarel Challenge to Realist Theories of World Politics: An Introduction”, C.W.-Jr. Kegley, der., *Contraversies in International Relations Theory, Realizm and The Neolibarel Challenge*, St. Martin’s Press, New York 1995, s. 1-24.

KEOHANE, Robert-Joseph Nye, “International Interdepence and Integrasyon” P. R. Viotti-M. V. Kauppi, der., *International Relations Theory: Realizm, Pluralizm, Globalizm*, Macmillian Publishing Co., New York 1993, s. 384-401.

KEYMAN, E. F., “Uluslararası İlişkilerde Kimlik Sorunu ve Demokratik Dünya Düzeni”, çev. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler I*, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 39-59.

KINACI, Cemile, “Sovyetlerden Günümüze Kazakistan’da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları”, *Turkish Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, 2010, s. 1304-1319.

KIRIMLI, Meryem, “Milliyetçiliğın Ortaya Çıkışı ya da Bağımsız Kazakistan’ın Yeni Stratejisi”, *Avrasya Etüdları*, Cilt: 2, Sayı: 2, 1995, s. 2-13.

KOWERT, Paul, “National Identity: Inside and Out”, *Security Studies* 8, Vol: 2, No: 3, 1998-1999, s. 1-34.

KRAHMANN, Elke, “American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security”, *International Studies Review*, Vol: 7, No: 4, 2005, s. 531-545.

KRASNER, Stephen, “Structural Causes and Regime Consequences: Regime as Intervening Variables”, Stephen D. Krasner, der., *International Regimes*, Cornell University Press, London 1983, 1-21.

KÜÇÜK, Mustafa, “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2009, s. 771-795.

LEVY, J. S., “What Do Great Powers Balance Against and When?”, T. V. Paul vd., der., *Balance of Power*, Stanford: Stanford University Press, 2004, s. 29-51.

MCDERMOTT, Roger, “United States and NATO Military Cooperation with Kazakhstan: The Need for a New Approach”, *Journal of Slavic Military Studies*, Vol: 21, No: 4, 2008, s. 615-641.

MOLDEBAYEVA, D., “Kazaklar’da Cüzlük Sistemi ve Tarihi Üzerine Bir İnceleme”, *Bilig*, Sayı 21, 2012, s. 27-44.

MORGENTHAU, Hans, “Another Great Debate: The National Interest of The United States”, *American Political Science Review*, Cilt: 46 Sayı: 4, 1952, s. 961-988.

NEWMAN, Barry-P. R. Newman, “The Concept of Identity: Research and Theory”, *Adolescence*, Cilt: 13, Sayı: 49, 1978, s. 157-166.

ÖLÇEKÇİ, Tamara, “Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu’nun Başkanlığı’nda Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)”, *Bilig*, 2009, s. 123-138.

ÖZDEMİR, Haluk, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 113-144.

PURTAŞ, Fırat, “Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri”, *OKA*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006, s. 1-18.

RUGGIE, John, “Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neorealist Synthesis”, Robert Keohane, der., *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, s. 131-157.

SATPAYEV, Dosım, “Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Dinamizmi: On Yıllık Deneyim”, çev. Suale Baycaun, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 7, Sayı: 4, 2001-2002, s. 113-120.

SCHATZ, Edward, “When Capital Cities Move: The Political Geography of Nation and State Building”, *The Helen Kellogg Institute for International Studies*, Working Paper, No: 303, 2003, s. 1-25.

SMITH, S.-P. Owens, “Alternative Approaches to International Theory”, J. Baylis-S. Smith, der., *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, No: 274, Waever 1996, 174-191.

SNYDER, Glenn-N. Snyder, “Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, *Journal of International Affairs*, Vol: 44, No: 1, 1990, s. 103-123.

STETS, Jan-Peter Burke, “Identity Theory and Social Identity Theory”, *Social Psychology Quarterly*, Vol: 63, No: 3, 2000, 224-237.

TASMAHANBETULI, Absattar, “Rus-Amerikan-Çin Nüfuz Mücadelesinde Kazakistan Dış Politikasına Bakış”, Savaş Kafkasyalı, der., *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 357-371.

TELATAR, Gökhan, “Şangay İşbirliği Örgütü: 21. yüzyılın Bölgesel/Global Çekim Merkezi”, Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, der., *Geleceğin Süper Gücü Çin*, TASAM Yayınları, İstanbul 2005, s. 163-229.

TÜTEBAYEV, Raşid, “Kazakistan ve Çin İlişkilerinin Tarihi ve Bugünü”, Muhammet S. Kafkasyalı, der., *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 429-445.

USLU, Nasuh, “Orta Asya Ülkeleri Arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları”, Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 229-263.

WAEVER, Ole, “The Rise and Fall of The Inter-Paradigm Debate”, Steve Smith vd., der., *International Theory: Pozitivizm and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 149-185.

WALTZ, Kenneth, “Realist Thought and Neorealist Theory” Robert L. Rothstein, der., *The Evolution of Theory in International Relations*, South Caroline Universty Press, South Carolina 1992, s. 21-37.

YILDIZ, Süleyman, “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Milli Folklor*, Yıl: 19, Sayı: 74, 2007, s. 9-16.

YILMAZ, Muzaffer, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, Tayyar Arı, der., *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 419-439.

YİĞİT, Ali, “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2001, s. 99-115.

ZARDYKHAN, Zharmukhamed, “Russians in Kazakhstan and Demographic Change: Imperial Legacy and the Kazakh Way of Nation Building”, *Asian Ethnicity*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, s. 61-79.

TEZLER

ADILBEKOVA, K., “Kazakistan Dış Politikası ve Orta Asya’daki Rolü”, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova 2013, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ALTUNOğLU, Mustafa, “Kimliğin Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye’de Kimlik Tartışmaları”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

APAYDIN, Ebru, “Levinass Felfesinde Öznellik ve Öteki Problemi” Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÇAğLAR, B. Çağlar, “Changing Alliance and Copoperation Dynamics: Globalization, Nation-State and Threat”, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

DEVRIŐEVA, Halide, İşgal Döneminden (18. YY) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DİNÇ, Deniz, “Nationality Policies in Post-Soviet Kazakhstan”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrasya Çalışmaları, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

DÖNMEZ, Suat, “Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KARA, Abdulvahab, “Kazakistan 'da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KILIÇ, Sinan, “Jean Paul Sartre’nin Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

POĞDA, Semiha, “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan’ın Dış Politikası”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TOYKENOV, Kayrat, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya’ya Yönelik Politikası”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

USTA, A. D., “The Reconstruction of The Past in the Process of Nation Building in Kazakshstan”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrasya Çalışmaları, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ZHYLKYSHYBAYEVA, Meruyert, “Bölgesel Güç Dengesi Işığında Kazakistan Güvenliği”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Adilbekovich, A. N., “Vremya Obrazovania Kazakhskogo Hanstva: Nekotoriyi Aspektı Problemi V İstoriografii İ V İstochnikah, TSentral'noaziatskiy istoričeskiy”, No:1, 2006, <http://www.kyrgyz.ru/?page=305>, (Eriřim Tarihi: 12.03.2013).

“Atambayev Cumhurbaşkanlığı görevini devraldı”, *Anadolu Ajansı*, 09.12.2011, <http://t24.com.tr/haber/atambayev-cumhurbaskanligi-gorevini-devraldi-biskek-aa,184606>, (Erişim Tarihi: 12.06.2013).

ATEŞ, Z., “Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 23, Kasım 2006, http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 07.01.2014).

BM Kurucu Anlaşması Metni, Birleşmiş Milletler, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.05.2013)

CIA World Fact Book, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

ÇALIŞKAN, M., “Kazakistan’da Milli Kimlik Konusu ve Slav Azınlık”, 2012, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2239:kazakistanda-milli-kimlik-konusu-ve-slav-aznlik&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=1494, (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Türk-Kazak İş Konseyi*, http://www.deik.org.tr/Konsey/57/T%C3%BCrk_Kazak.html, (Erişim Tarihi: 24.03.2014).

“İnterviyu N.Nazarbayeva telekanalu Rossiya-24», 2012, <http://yvision.kz/post/251973>, (Erişim Tarihi: 08.04.2014).

İslam İşbirliği Teşkilatı Resmi Sitesi, Web: <http://www.oic-oci.org/oicv2/states/>, (Erişim Tarihi: 10.07.2013).

“Karadeniz’de yeni bir ittifak mı?” , *CNNTÜRK*, <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/06/29/karadenizde.yeni.bir.ittifak.mi/581591.0/index.html>, (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

Kazakistan Anayasası, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya>, (Erişim Tarihi: 04.01.2013).

Kazakistan Cumhuriyeti Başkanlığı Resmi Sitesi, <http://www.akorda.kz/en/category/kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

Kazansev, A. Prisutstvie SŞA v Sentralnoi Azii neizbejno – takova politika respublik regiona, 2013, <http://www.mgimo.ru/news/experts/document238134.phtml>, (Erişim Tarihi: 08.05.2013).

NATO Resmi web sitesi, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

Online Etymology Dictionary, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=identity&searchmode=none, (Erişim Tarihi: 04.01.2013).

Oxford Dictionaries Online, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/identity?q=identity>, (Erişim Tarihi: 04.01.2013).

SEİDİN, N. Cica, “Sürecin Evrimi”, çev. A. İsina, 2010, file:///C:/Users/Gazi/Downloads/cica_surecin_evrimi_98b59a74-f5df-4e0a-a000-f6b5197a4532.pdf, (Erişim Tarihi: 13.04.2014).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Ekonomik İşbirliği Teşkilatı*, http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati_eit_tr.mfa, (Erişim Tarihi: 16.04.2014).

Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51121134d61610.60129419, (Erişim Tarihi: 12.01.2013).

TÜRKSOY Resmi Web Sitesi, <http://www.turksoy.org.tr/tr/turksoy/hakkimizda>, (Erişim Tarihi: 27.03.2014).

VLASOV, A. “Apgreid postsovetskogo prostranstvo”, (13.01.2012), <http://ia-centr.ru/expert/12465/>, (Erişim Tarihi: 08.05.2012).

RAPORLAR

Kazakistan Ülke Bülteni, DEİK, Ankara 2007.

EKLER

EK-1: Kazakistan'da Yaşayan Etnik Gruplar

Harita 3.1.: Kazakistan'da Yaşayan Etnik Grupların Bölgelele Göre Dağılımı

EK-2: Eski ve Yeni Başkentlerin Coğrafi Konumu

Harita 3.2: Kazakistan İdari Haritası

